

1000 SORUDA OSMANLI

İMPARATORLUĞU

— 5 —

Erhan AFYONCU

BUGÜN

Gazetemizin okullarına armağanıdır.

1000
soruda

OSMANLI
İMPARATORLUĞU 5

OSMANLI 5 İMPARATORLUĞU

ERHAN AFYONCU

Genel Yayın Yönetmeni
Mustafa Karagüllüoğlu

© Yeditepe Yayınevi
Sertifika No: 16427

ISBN

978-605-4052-24-0 (takım)

978-605-4052-29-5 (cilt 5)

Baskı Tarihi: Mart 2010

Sayfa Düzeni
İrfan Güngörür

Kapak Tasarım
Kömen Ajans

Baskı-Cilt

Saray Matbaacılık

Pursaklar/ANKARA - 0312 527 28 90

Dağıtım

Turkuaz Dağıtım Pazarlama A.Ş.

kitapadresi.com
İnternetteki kitap adresiniz

YEDİTEPE YAYINEVİ

Çatalçeşme Sk. No: 27/15 34410 Cağaloğlu-İstanbul

Tel: (0212) 528 47 53 Faks: (0212) 512 33 78

www.yeditepeyayinevi.com | bilgi@yeditepeyayinevi.com

ERHAN AFYONCU

1000
soruda

OSMANLI 5
İMPARATORLUĞU

YEDİTEPE
İstanbul 2010

İÇİNDEKİLER

ŞARK MESELESİ

Soru 1: Şark Meselesi nedir?	17
Soru 2: Şark Meselesi ne zaman başladı?.....	18
Soru 3: Nemirov Kongresi'nin Şark Meselesi'ndeki yeri nedir?.....	19
Soru 4: Avrupa'da Türk tehlikesi ne zaman başladı?	22
Soru 5: Osmanlılar'ın Rumeli'ye geçişi Avrupa'da nasıl karşılandı?.....	24
Soru 6: İstanbul'un fethi Avrupa'da nasıl yankı uyandırdı?.....	26
Soru 7: Avrupa'da Türk tehlikesi nasıl doruğa çıktı?	26
Soru 8: Şark Meselesi'nde dönüm noktası hangi hadiseyle başlar?.....	27

Soru 9: Avusturya, Şark Meselesi'ndeki rolünü nasıl değiştirdi?.....	28
Soru 10: İngiltere Şark Meselesi'ne nasıl dahil oldu?	29
Soru 11: Fransa Şark Meselesi'ne nasıl dahil oldu? 30	
Soru 12: Napolyon, Osmanlı'ya nasıl nefes akdirdi? 32	
Soru 13: Şark Meselesi nasıl resmîyet kazandı? 35	
Soru 14: Yunan isyanının Şark Meselesi'ndeki yeri nedir?	36
Soru 15: Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Şark Meselesi'ndeki yeri nedir?.....	38
Soru 16: Kırım Harbi'nin Şark Meselesi'ndeki yeri nedir?	41
Soru 17: Panislawizm'in Şark Meselesi'ndeki yeri nedir?	42
Soru 18: İngiltere ve Avusturya, Şark Meselesi'nde siyasetlerini nasıl değiştirdiler?	44
Soru 19: Şark Meselesi bitti mi?	45
Bibliyografya	47

YENİÇERİLER

Soru 1: Yeniçeri Ocağı ne zaman kuruldu?	51
Soru 2: Devşirme sistemi nasıl işliyordu?	52
Soru 3: Devşirme sisteminin Anadolu ve Balkanlar'ın Türkleşmesine tesiri oldu mu?	53
Soru 4: İlk Yeniçeri isyanı ne zaman oldu?	54
Soru 5: Yeniçeri Ocağı nasıl bozuldu?	54
Soru 6: Yeniçeri Ocağı niçin ortadan kaldındı?	55

Soru 7: Yeniçeri Ocağı nasıl ortadan kaldırıldı?.....	57
Soru 8: Yeniçeriliğin kaldırılmasının tesirleri nelerdir?	58
Soru 9: Yeniçerilerin Bektaşilikle ilişkisi nedir?	59
Soru 10: Yeniçerilerin Osmanlı İmparatorluğu'na katkıları ne olmuştur?	60
Bibliyografya	61

OSMANLI TARİHİNDE İSYANLAR

Soru 1: İlk Yeniçeri isyanı ne zaman çıktı?	65
Soru 2: Fatih'in ölümünden sonra nasıl bir isyan meydana geldi?.....	66
Soru 3: Yeniçeriler, II. Bâyezid'ı tahttan nasıl indirdi?	67
Soru 4: Kanunî dönemindeki yeniçeri isyanı nasıl gelişti?	68
Soru 5: II. Selim İstanbul'a girerken asker neden isyan etti?	69
Soru 6: Maaşların değeri düşük parayla ödenmesi askeri nasıl isyan ettirdi?.....	72
Soru 7: Yeniçeri-Sipahi çatışması nasıl meydana geldi?.....	73
Soru 8: Genç Osman nasıl öldürüldü?	75
Soru 9: IV. Murad'ın saltanatının ilk döneminde asker neden isyan etti?.....	78
Soru 10: IV. Murad döneminde ekserin ikinci isyanında neler oldu?	80
Soru 11: IV. Murad tahttan indirilmekten nasıl kurtuldu?	81

Soru 12:	Sultan İbrahim tahttan nasıl indirildi?	82
Soru 13:	Sultan İbrahim öldürüldükten sonra yeniçeriler ile sipahiler nasıl çatıştı?	83
Soru 14:	Esnaf niçin isyan etti?	85
Soru 15:	Esnaf isyanında neler oldu?	87
Soru 16:	Kösem Sultan nasıl katledildi?	88
Soru 17:	Kösem Sultan öldürüldükten sonra neler oldu?	90
Soru 18:	10 Mayıs 1655'te asker neden isyan etti?	93
Soru 19:	 Vak'a-yı Vakvakiye (Çınar Vak'ası) nasıl meydana geldi?	97
Soru 20:	Köprükü Mehmed Paşa'ya karşı sipahi isyanı nasıl önlendi?	100
Soru 21:	IV. Mehmed tahttan nasıl indirildi?	101
Soru 22:	II. Süleyman'ın cülûsundan sonra İstanbul'da nasıl kargaşa meydana geldi? ..	103
Soru 23:	1703 Edirne Vak'ası'nın sebepleri nelerdir?	105
Soru 19:	II. Mustafa'ya karşı ilk isyan hazırlığı nasıl önlendi?	106
Soru 20:	Ramî Mehmed Paşa sadrazam olduktan sonra ne gibi gelişmeler yaşandı?	107
Soru 21:	İsyân nasıl başladı?	108
Soru 22:	İsyân nasıl büyüdü?	108
Soru 23:	Osmanlı hanedanı nasıl tartışıldı?	109
Soru 24:	İkinci ordu nasıl karşı karşıya geldi?	109

Soru 25: II. Mustafa'nın tahttan çekilmesinden sonra neler yaşandı?	110
Soru 26: Feyzullah Efendi ve çocuklarının akıbetleri ne oldu?	111
Soru 27: Patrona isyanı neden çıktı?	111
Soru 28: Patrona isyanı nasıl büyüdü?	112
Soru 29: Patrona ve taraftarlarının akıbetleri ne oldu?	114
Soru 30: Kabakçı isyanı nasıl başladı?	117
Soru 31: III. Selim isyan karşısında nasıl hareket etti?	119
Soru 32: Alemdar Mustafa, II. Mahmud'u tahta nasıl çıkardı?	120
Soru 33: Alemdar'a karşı neden isyan çıktı?	124
Soru 34: Yeniçeri Ocağı niçin ortadan kaldındı? ..	127
Soru 35: Ocak nasıl tarihe karıştı?	128
Soru 36: Yeniçeriliğin kaldırılması nasıl karşılandı? ..	130
Soru 37: Osmanlı döneminde askerlerin sık sık isyan etmelerinin sebebi ne idi?	131
Bibliyografya	132

OSMANLI İMPARATORLUĞU VE SÖMÜRGEÇİLİK

Soru 1: Osmanlı İmparatorluğu sömürgeci miydi? ..	141
Soru 2: Osmanlı fetihleri nasıl gerçekleşti?	142
Soru 3: Fethedilen yerlerde hakimiyet nasıl sağlandı?	143
Soru 4: Fethedilen bölgeler sömürüldü mü?	143

Soru 5: Fethedilen bölgelerde halkın kimliği korundu mu?	146
--	-----

MODERN DÜNYANIN OLUŞMASINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN ROLÜ

Soru 1: Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze ne kaldı?	147
Soru 2: Ortodokslar Osmanlı'ya ne borçludur?... 148	
Soru 2: Fransa Osmanlı'ya ne borçludur?	149
Soru 3: İngiltere Osmanlı'ya ne borçludur?	150
Soru 4: İngiltere Osmanlı'dan nasıl yardım istedi?	151
Soru 5: İngiliz Elçisi mektubunda neler istedi?	156
Soru 6: Protestanlık Osmanlı'ya ne borçludur?... 160	
Soru 7: Osmanlı, Kalvinistleri nasıl takip etti?	163
Soru 8: Rusya'nın yükselişinde Osmanlı'nın rolü var mıdır?	163
Soru 9: İslamiyet'in Mukaddes Toprakları İşgalden Nasıl Kurtuldu?	164
Soru 10: Kuzey Afrika Hristiyanlaşmaktan nasıl kurtuldu?	165
Soru 11: Osmanlı'nın dünyanın hangi bölgelerinde izi var?	167
Soru 12: Osmanlı'nın izleri nelerde ABD'nin karşısında çıktı?	168
Bibliyografya	168

AVRUPA'DA TÜRK İMAJI

- Soru 1:** Avrupa'da Türkler'e karşı ilgi nasıl
uyandı? 171
- Soru 2:** Avrupa'da Türk korkusu nasıl sona erdi? 172
- Soru 3:** Avrupa'da XVI. yüzyılda Türkler hakkında
ne kadar yayın yapıldı? 175
- Soru 4:** Osmanlılar, seyyah ve elçi raporları
dışında ne tür eserlere konu oldular? 176
- Soru 5:** Avrupalılar, Osmanlılar'ı ne olarak
gördüler? 177
- Soru 6:** Osmanlılar, Hristiyanlar'a Tanrı'nın bir
cezası mıydı? 177
- Soru 7:** Avrupalı aydınların Osmanlılar hakkındaki
düşünceleri nelerdi? 179
- Soru 8:** Makyavelli'nin Türkler hakkındaki
görüşleri nelerdir? 180
- Soru 9:** Luther'in Türkler hakkındaki görüşleri
nelerdir? 181
- Soru 10:** Avrupalı seyyahlar Osmanlı'yı nasıl
gördü? 184
- Soru 11:** Avrupalı seyyahların Osmanlı'ya bakış
açısı nasıl değişti? 185
- Soru 12:** Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili haberler
Avrupa'da nasıl yayıldı? 186
- Bibliyografya 186

OSMANLILAR VE TÜRKLÜK

- Soru 1:** Osmanlılar Türk düşmanı mıydı? 193

Soru 2: Osmanlı Tarihçileri'nin eserlerinde Türkler'in lehine ifadeler yok mudur? ..	195
Soru 3: Osmanlı hanedanı Türk olduklarının farkında değiller miydi?	195
Soru 4: Osmanlı İmparatorluğu'nda Türklüğün ön plana çıktığı dönem hangisidir?	196
Soru 5: Osmanlı İmparatorluğu'nda yöneticilerin tamamı Türk olmayanlardan mı seçilirdi?	197
Soru 6: Osmanlılar, Anadolu'yu ihmal ettiler mi?	199
Soru 7: Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türkçe ihmal mi edildi?	201
Soru 8: Osmanlıca farklı bir dil midir?	203
Soru 9: Osmanlı İmparatorluğu'nda günümüzün milliyetçi anlayışı niçin yoktu?	204
Soru 10: Avrupalılar Osmanlılar'ı ne olarak adlandırırlar?	205
Bibliyografya	206

OSMANLI İDARESİNDE SIRBİSTAN

Soru 1: Osmanlılar, Balkanlara geçtiğinde Sırların durumu nasıldı?	209
Soru 2: Osmanlılar, Sırlar'la ilk defa nerede karşılaştılar?	210
Soru 3: "Sırp Sındığı" diye bir savaş olmuş mudur?	211
Soru 4: I. Kosova savaşının Sırp tarihi bakımından önemi nedir?	212

Soru 5: Sırbistan ne zaman Osmanlı hakimiyetine girdi?	213
Soru 6: Osmanlılar, Sırbistan'da nasıl bir politika uyguladılar?.....	215
Soru 7: Osmanlı hakimiyetindeki Sırbistan'da özerk olmadan önceki yıllarda neler yaşandı?	216
Soru 8: Sırp isyanı nasıl başladı ve gelişti?.....	218
Soru 9: Sırbistan bağımsızlığını nasıl kazandı?.....	219
Soru 10: Sırbistan'daki Türkler ne oldu?	221
Bibliyografya	222

OSMANLI İDARESİNDE YUNANİSTAN

Soru 1: Osmanlılar fethetmeden önce bugünkü Yunanistan kimin hakimiyetindeydi?	227
Soru 2: Osmanlı fethi nasıl gerçekleşti ve bu bölgeye ne tesiri oldu?	228
Soru 3: Yunanistan'a Türk iskânı nasıl yapıldı?... ..	229
Soru 4: Mora Osmanlıların elinden ne zaman çıktı ve nasıl geri alındı?.....	230
Soru 5: Yunanlılarda bağımsızlık düşüncesi nasıl oluştu?.....	231
Soru 6: Yunan isyanı nasıl başladı?	232
Soru 7: Yunan isyanı karşısında Avrupalı devletlerin ilk tutumları ne oldu?	233
Soru 8: İngiltere-Fransa ve Rusya Yunan isyanına nasıl destek oldular?.....	234
Soru 9: Osmanlılar, Yunanistan'ın bağımsızlığını nasıl tanıdı?.....	237

Soru 10: Yunanistan'daki Türkler ne oldu?.....	238
Bibliyografya	239

OSMANLI İDARESİNDE MİSİR

Soru 1: Mısır'da hangi Türk devletleri kuruldu?...	245
Soru 2: Osmanlılar Memlûklere ne zaman yenildi?	246
Soru 3: Mısır nasıl fethedildi?	246
Soru 4: Mısır'da Osmanlı sistemi nasıl kuruldu?..	248
Soru 5: Mısır'daki Osmanlı hakimiyeti ne şekildedir?	249
Soru 6: Napolyon'un Mısır seferi niçin başarısız oldu?	251
Soru 7: Kavalalı Mehmed Ali Paşa kimdir ve Mısır'a nasıl hakim olmuştur?	253
Soru 8: Mısır, İngilizlerin eline nasıl geçti?	255
Soru 9: İngiliz himayesinde Mısır Krallığı nasıl kuruldu?	256
Soru 10: Osmanlı Mısır'a, Mısır Osmanlı'ya ne katkıda bulundu?	258
Bibliyografya	259

OSMANLI HAKİMİYETİNDE KIBRIS KIBRIS SEFERİ

Soru 1: Kıbrıs, Osmanlılar'dan önce hangi milletlerin hakimiyetinde kaldı?	263
Soru 2: Osmanlılar'ın Kıbrıs'ı alma sebepleri nelerdir?	264

Soru 3: Ebussuud Efendi Kıbrıs seferi için nasıl bir fetva verdi?	266
Soru 4: Kıbrıs seferi öncesinde neler oldu?.....	266
Soru 5: Kıbrıs seferi nasıl cereyan etti?	267
Soru 6: Osmanlılar, nasıl bir Kıbrıs siyaseti izlediler?	269
Soru 7: Kıbrıslı Türkler din değiştirmiş Rumlar mıdır?	271
Soru 8: Venedik Kıbrıs'ın alınmasına nasıl cevap verdi?	272
Soru 9: Fetihden sonraki yıllarda Kıbrıs'ta neler yaşandı?	272
Soru 10: Kıbrıs İngilizlerin eline nasıl geçti?	274
Soru 11: Kıbrıs'ın İngiliz hakimiyetine girmesi nasıl karşılandı?	274
Bibliyografya	276

ŞARK MESELESİ

♦ Soru 1: *Şark Meselesi nedir?*

“Şark Meselesi” veya “Doğu Sorunu”, XVIII. yüzyılda milletlerarası bir kavram olarak neşv ü nema buldu. Ancak kökleri çok daha önceki yüzyıllara uzanmakta, tarih içerisinde farklı nitelikler sergilemektedir. Bu yüzden Şark Meselesi araştırmacılar tarafından farklı temellere dayandırılarak farklı zamanlarda başlatılır.

Bugün için genel kabul görmüş şekliyle “Şark Meselesi”, Batı ve Orta Avrupa’nın doğusundaki mücadele ve meseleler için kullanılıyor. Bu kavram Rusya için bir güney meselesi, Slavlar, Rumlar veya Araplar için bir bağımsızlık mücadelesi; Osmanlı İmparatorluğu için de bir var olma kavgasını ifade ediyordu. Oyunun aktörleri veya aktörlerin rolleri değişmiş, kimine göre Şark, kimine göre Güney meselesi olarak adlandırılmış olsa da mese-

lenin merkezinde Osmanlı İmparatorluğu bulunuyordu. Şark Meselesi olarak adlandırılan sorunun tarih içindeki macerası ise çok farklı bir seyir izledi. XIX. Yüzyıl, Şark Meselesi'nde köklü bir değişimi ifade ediyordu.

Şark Meselesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir dünya gücü olduğu sırada ortaya çıkmamıştı. İmparatorluğun XVII. yüzyıl sonlarında gücünü kaybetmesinden sonra, Avrupa'nın büyük güçlerinin bir diplomatik meselesi olarak ortaya çıkmıştı. Esas olarak Şark Meselesi, Osmanlılar Avrupa'dan atılırken topraklarını paylaşma meselesi ve Avrupa'nın büyük devletlerinin kendi aralarındaki güç dengesini korumak gayesiyle zayıflayan Osmanlılar'ın topraklarını bir denge unsuru olarak kullanmalarıydı.

♦ **Soru 2: Şark Meselesi ne zaman başladı?**

Şark Meselesi'nin başlangıç tarihi hakkında birçok farklı görüş vardır. Albert Sorel, "Türkler, Avrupa'ya ayak bastığı andan itibaren bir şark meselesi meydana geldi" der. Attila'nın V. yüzyılın ortalarında Avrupa'yı tehdit etmesi, Selçuklular'ın XI. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'yu fetihleri, Osmanlılar'ın XIV. yüzyılın ortalarında Rumeli'ye geçişi, 1683'teki İkinci Viyana Kuşatması ve bozgunu, 1699 Karlofça Antlaşması, 1734 Nemirov Kongresi, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması gibi hadiseler Şark Meselesi'nin başlangıç tarihi olarak gösterilir. Araştırmacıların çoğunluğu ise Şark Meselesi'ni XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlatırlar.

♦ **Soru 3: Nemirov Kongresi'nin Şark Meselesi'ndeki yeri nedir?**

İvan Parvev, 1683'ten 1739'a kadar Habsburglar ile Osmanlılar arasındaki ilişkileri incelediği eserinde, Nemirov (Niemirov) Kongresi'nin Şark Meselesi'nin genel diplomasi tarihi içerisindeki yeri üzerinde durur ve kongrenin bu açıdan önemini pek bilinmediğini söyler. Parvev, Nemirov Kongresi'nin Şark Meselesi'ndeki yerini şöyle anlatır:

Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında 1736 Mayıs'ında üç yıl sürecek bir savaş çıktı ve Osmanlılar savaşın başlarında toprak kayıplarına uğradılar. Ruslar'ın amacı 1711'de Prut'ta uğradıkları kayıpların yeniden tazmin edilmesiydi. Ruslar, savaşın başlarında Kırım ve Azak'taki pozisyonlarını güçlendirdikten sonra Eflak ve Boğdan'ı istila edip, İstanbul'u işgal etmeyi düşünüyorlardı. Habsburglar da müttefikleri Ruslar'ın planlarına yakın duruyor gibiydiler.

Avusturya'nın girişimleriyle Nisan 1737'de Ukrayna'da küçük ve tarafsız bir Polonya kasabası olan Nemirov'da barış görüşmelerinin yapılması kararlaştırıldı. Ancak Avusturya, bu görüşmeler sürerken Bâbü'lî'yi gafil alarak, 6 Haziran 1737'de Osmanlı İmparatorluğu'na savaş açıp, üç koldan Osmanlı topraklarına girerek birçok yeri işgal etti. Hâlbuki Avusturya, bu sırada barışı sağlamaya çalışıyor görüntüsü veriyordu. Murahhaslar, Nemirov'a vardktan hemen sonra değil 16 Ağustos'ta resmî görüşmeler başladı.

Osmanlı diplomasisinin çabaları 1736-1739 savaşı öncesi sınırlara dönülmesini sağlamaktı. Ruslar'ın amacı ise Kuban, Kırım ve Tuna'ya kadar olan toprakları hâkimiyetleri altına almak, Eflak ve Boğdan'ı çarîcenin himayesi altında tampon devlet yapmak, Osmanlı bürokrasisine Rus hükümdarlarının "Çar" ünvanını tanıtmaktı.

Viyana Sarayı, ilk askeri operasyonların sonucunu beklemekteydi. Avusturya, her devletin işgal ettiği toprakları elinde bulundurmasından yanaydı. Habsburglar, ayrıca 12 milyon gulden tazminat ve 1718'deki Pasarofça Antlaşması'nın ticari hükümlerinin genişletilmesini talep ediyorlardı. Avusturya, Niş'e, Vidin'e, Bosna'ya ve Eflak'taki bazı bölgelere hakim olacağını da düşünüyordu.

Rusya ile Habsburglar'ın vizyonlarındaki farklılık artık daha aşikârdı. Kont Ostermann'ın planı daha ihtirastlı ve daha radikalken, Avusturya "küçük savaş" mantığı çerçevesinde daha dengeli talepleri tercih ediyordu. Habsburg İmparatorluğu, Rusya'nın Eflak ve Boğdan üzerinde nüfuz kurmasına müsaade edemezdi. Bu bölgelerde Osmanlı varlığını Rus hâkimiyetine tercih ediyordu.

Rus ve Osmanlı murahhaslarının 18 Ekim'de kongrenin dağılması hususunda karşılıklı protestolarından sonra, veda görüşmeleri ertesi gün yapıldı ve 21 Ekim'de heyetler ayrılmaya başladı.

Kongre barış getirmedi ve diğer devletler tarafından tam bir komedi olarak algılandı. Bu yüzden "Ba-

nş yok” Kongresi diye de adlandırılmıştı. Avusturya ve Rusya’nın, Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki taleplerini zorla kabul ettirmelerini engelleyen şey, iki devletin diplomatik baskıyı uygulatabilecek askeri güçten mahrum olmalarıydı.

Nemirov’daki başarısızlık Şark Meselesi’nin başlangıcıydı. Rusya’nın kongrede ortaya koyduğu planları, XX. yüzyıla kadar yürürlükte kaldı. Habsburglar, Tuna prenslikleri üzerinde kurulacak nüfuzu hiçbir Hristiyan güçle paylaşmama arzusundaydılar. Avusturya’nın daha önce rakibi Polonya iken 1730’larda Rusya’ydı. Viyana Sarayı, yeni Avrupa gücünün farkına varıp, tek başına Rusya’yı engelleyemeyeceğini anlayınca, diğer Avrupa güçlerinin kışkırtıklarını, hatta Osmanlı İmparatorluğu’nun hukuki haklarını öne çıkardı.

Avusturya, 1737’de küçük fetihler yapmayı, Osmanlılar ile radikal bir hesaplasmaya özellikle Balkanlar için ihtiraslı planlara sahip bir rakip müttefiki varken tercih etmekteydi. Habsburglar, durumun net olmamasından dolayı büyük fetihler yerine ucuz barış taraftarıydılar. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu’nun bütünlüğünü korumak bir bakıma Avrupa’nın büyük devletlerinin Osmanlı aleyhine genişlemesinin engellenmesi idi.

Nemirov Kongresi, iki imparatorluğun Balkanlarla ilgili düşüncelerinin çatışmasına şahit olmuştu: Rusya’nın büyük ideallerle dolu bir planlarına karşılık, Habsburglar’ın eldekini korumaya yönelik planları.

Osmanlı İmparatorluğu ilk defa görünürde eşit güçlere sahip ama iki rakip olan ve gelecekte toprak bölüşümü hususunda anlaşamayan iki komşusu ile yüzleşmişti. Bu durum Osmanlılar'a karşı tesirli bir baskı politikasının uygulanmasına engel olmuştu. Ne Rusya ne de Habsburg monarşisi, fikirlerini müttefikine empoze etmeyi başaramamış, aynı yapılan müzakerelerde hadisenin boyutu müttefiklik ilişkisine karşı ihanete kadar gitmişti.

Nemirov'da Osmanlılar güvenli bir şekilde dayana-bilecekleri yeni bir müttefik ile tanışmışlardı. Bu müttefi-kin ismi, büyük devletler arasında Osmanlı'nın paylaşımı hususundaki rekabetti. Osmanlı fetihlerinin ilk yıllarında Balkanlar'da Türk hâkimiyetinin kurulmasına yardımcı olan rekabet, değişik şartlarda ve değişik bir görünümde bu defa Osmanlılar'ın Balkanlar'dan çıkartılması sürecini geciktirecekti.

♦ **Soru 4: Avrupa'da Türk tehlikesi ne zaman başladı?**

Batılılar için Doğu'dan gelen ilk büyük Türk tehlikesi Avrupa Hunları'nın Roma'nın kapılarına kadar dayanmasıydı. Ancak Avrupa Hunları, Attila'nın ölümünden sonra Batı için bir tehdit olmaktan çıktı. Batı için ikinci ve çok daha etkili olan Doğu merkezli tehdit İslâmîyet'in hızla yayılmasıydı. Bu defa Batı için tehlike çok daha farklı bir boyut taşımakta, bu tehdit, sadece siyasi ve askeri bir tehdit olmayıp Batı'nın kimliğini oluşturan en önemli unsur olan Hristiyanlığın gerilemesi demekti.

Bu, Hilâl'le Salib'in amansız mücadelesinin başlangıcıydı. İslâmiyet'in yayılışı, önce Kuzey Afrika, daha sonra da İberya Yarımadası'ndan Avrupa'nın içlerine kadar uzanan amansız bir tehlikeydi.

Doğu'dan gelen tehdit ancak Avrupa'nın içlerinde durdurulabilmiş ve sökülüp atılması da ancak yedi asır sürmüştü ama izleri ve tehlikenin tekrar ortaya çıkacağı korkusu hayallerden asla silinmemişti. İspanya'da İslâmiyet'in siyasi varlığı etkisiz hâle getirildikten sonra meselenin asıl kaynağı olan Doğu'ya hâkim olmak ve meseleyi kökten çözmek için Batı'nın eline ilk önemli fırsat Bizans İmparatoru Aleksios'un Papa II. Urbanus'tan yardım istemesi ile geçti. İmparator Aleksios'u, II. Urbanus'tan yardım istemeye zorlayan en önemli tehdit ise Selçuklu Türkleri'nin Anadolu'ya hâkim olup Bizans'la anlaşma yapacak kadar güçlenmesi ve İstanbul'un kapılarına dayanmalarındı.

Malazgirt Muharebesi'nden sonra Selçuklular'ın, Batı Anadolu'ya kısa sürede hâkim olup, burada Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurduktan sonra Bizans imparatorlarının tek ümidi Batı'dan gelecek yardımdı. Artık Türkler'in önce Anadolu'ya hâkim olup, Bizans'ı tehdit eder hale gelmeleri ve daha sonra Batı yönünde hızla ilerlemeleri Batılılar için Şark Meselesi'ni bir Türk Meselesi hâline getirmişti. Hatta Türk tehdidi artık Avrupa'ya İslâm tehdidinin cisimleşmiş hâliydi. Türkleşmek, Avrupalılar için İslâm dinini kabul etmek manasına geliyordu.

Görünürdeki sebebi Kudüs'ü, Müslümanlar'ın elinden almak için başlatılan Haçlı Seferleri'nin arkasındaki en önemli saik Batı'ya doğru hızla ilerleyen bu Türk tehlikesiydi. Haçlı seferleri, Avrupa'yı bir müddet için kurtardı. Selçuklular, bir daha kendilerini toparlayıp, Bizans'ı yıkamadılar.

♦ **Soru 5: Osmanlılar'ın Rumeli'ye geçişi Avrupa'da nasıl karşılandı?**

Türkiye Selçuklu Devleti'nin XIV. yüzyılın başlarında sona ermesiyle Osmanlı Beyliği, Batı Anadolu'da yayılmaya başladı ve bu beylik zamanla büyük bir imparatorluğa dönüşerek bütün Doğu'nun ihtişamlı bir temsilcisi oldu.

Orhan Gazi zamanında Rumeli'ye geçen Osmanlılar, kısa zamanda Balkanlar'daki en büyük güç hâline geldiler. 1389'daki Birinci Kosova Muharebesi bunun bir göstergesiydi. Batı Avrupa'da Türk tehlikesi bu tarihlerde tam olarak hissedilmese de Batı Avrupalılar, daha I. Murad'ın Kosova meydanında şehid edilmesi üzerine kutlamalar yaptılar. Paris'te Notre Dame Katedrali'nde Fransa Kralı VI. Charles'ın bütün devlet ricaliyle katıldığı bir şükran ayini yapılmıştı. Batı için 1394'te İstanbul'un Yıldırım Bâyezid tarafından kuşatılması Avrupa'da Osmanlı İmparatorluğu'na karşı olan ilgiyi daha da arttırdı. Bizans, daha önce Haçlı Seferleri'nde olduğu gibi Türk ilerleyişi karşısında yine kurtuluşu Batı saraylarında aradı.

Başta Fransa ve Alman birlikleri olmak üzere Batı'dan birçok devlet Türkler üzerine yapılacak sefer için asker gönderdi. Doğu tehdidi, dolayısıyla bunun cisimleşmiş şekli olan Türk ilerleyişi Avrupa'nın içlerine yayılmadan durdurulmalı ve Türkler geldikleri Orta Asya steplerine geri gönderilmeliydiler. 1396'daki Niğbolu Muharebesi, Şark Meselesi'nde çok önemli bir dönüm noktasıydı. Büyük bir bölümünü şövalyelerin ve asillerin oluşturduğu Haçlı ordusunun hayallerinde Osmanlı'nın Avrupa'dan kovulması, Anadolu'nun fethi ve Kutsal toprakların kurtarılması vardı.

25 Eylül 1396 günü muharebe sonuçlandığında ise netice çok farklıydı. Haçlı ordusu büyük kaybına karşılık Osmanlı askerinden çok az bir kayıp verilmişti. Bu zafer Şark Meselesi'ne Batı'nın bakışını değiştirdi. Mutlak görülen bir zaferin hezimetle bitmesi Doğu'dan gelen tehlikenin boyutunun daha iyi görülmesini sağladı. Artık bazı hayalperestler haricinde kimse Kudüs'ü geri almayı veya Türkleri Asya steplerine sürmeyi hayal edemiyordu.

Bu dönemde daha doğudan gelen Timur, Batılılar için ilahî bir kurtarıcı olarak görüldü. Osmanlı İmparatorluğu, Ankara hezimetinden sonra Batı için kısa bir süreliğine tehdit olmaktan çıktıysa da bu durum uzun süre devam etmedi. Çelebi Mehmed devrinde hızla toparlanan Osmanlılar, II. Murad devrinde 1444 Varna ve 1448 İkinci Kosova muharebeleriyle bir kez daha Batı ile karşı karşıya geldi ve her iki savaşta kazanılan zafere İstanbul'un kapılan Osmanlı İmparatorluğu'na açıldı.

♦ **Soru 6: İstanbul'un fethi Avrupa'da nasıl yankı uyandırdı?**

Batı için Şark Meselesi'ndeki önemli dönüm noktalarından biri de İstanbul'un Fatih tarafından fethidir. Bizans, her ne kadar İstanbul'dan ibaretse de Batı için Hristiyanlığın Doğu'daki kalesiydi. Şehrin düşmesi Hristiyanlar arasında tam bir şok etkisi yaptı. İstanbul'un fethi sonrasında Batı içinde birleşme fikri ön plana çıktı ama bir Haçlı Seferi düzenlenemedi.

1456'da Belgrad'ın kuşatılmasında Fatih'in başarısız olması Batı'da büyük bir heyecan yarattı ancak devamı gelmedi. Belgrad'dan sonra Osmanlılar Batı için durdurulamaz bir tehlike hâline geldiler. Fatih'in 1481'de ölümü, İtalya'yı kurtardı. Kiliselerde sultanın ölüm haberi üzerine şükür duaları edildi, çanlar çalındı.

♦ **Soru 7: Avrupa'da Türk tehlikesi nasıl doruğa çıktı?**

Osmanlı İmparatorluğu, II. Bâyezid ve Yavuz dönemlerinde daha çok iç mücadeleler ve Doğu'dan gelen tehditlerle mücadele ettiği için Batı, Türk tehlikesi ile doğrudan yüz yüze gelmedi. Fakat Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethi ve Arabistan Yaramadası'na hakim olmasıyla Batı, Doğu Akdeniz'e hakim olan ve önemli ticaret yollarını elinde bulunduran, Osmanlı İmparatorluğu ile mücadele etmek zorundaydı. Kanunî Sultan Süleyman zamanı ise Batı için Doğu'nun gerçek bir mesele olduğu bir dönemdi. Artık bırakın Haçlı Seferi'ni

telafluz etmeyi, tehlike Orta Avrupa'ya, kapılarına kadar gelmişti

Avrupa'nın korkulu rüyası olan Osmanlılar, Haçlı donanması karşısında 1571'de İnebahtı Deniz Muharebesi'nde büyük bir mağlubiyet aldılar. Bu muharebe Avrupalılar'a Türkler'in yenilmez olmadığını göstermişti.

Avrupa, XVI. yüzyıldan itibaren kendi içinde köklü bir değişim süreci yaşadı. Bunun etkileri ancak XVII. yüzyılın sonu ve XVIII. yüzyılın başlarında kendini hissettirdi. Bu değişim Şark Meselesi'ne farklı bir boyut kazandırdı.

1683'teki İkinci Viyana bozgunu Şark Meselesi'nin artık Batı için korkunun verdiği çaresizlikle ürpererek beklediği bir tehdit olmaktan çıktığını gösteriyordu. 1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması'yla tarihinin en büyük toprak kayıplarını verdi. Bu gelişmeler ve Karlofça Antlaşması Osmanlı İmparatorluğu'nun mutlak manada çöküşünü ifade etmese de Batı'yı tehdit edecek bir güç olmaktan çıktığını gösteriyordu.

♦ **Soru 8: Şark Meselesi'nde dönüm noktası hangi hadiseyle başlar?**

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı, Şark Meselesi'nde en önemli dönüm noktasıdır. Osmanlı İmparatorluğu, bu savaşta, tarihinde ilk defa tek bir devlet karşısında büyük bir hezimete uğramıştı. Savaşın sonunda tarihinin en ağır antlaşmalarından olan Küçük Kaynarca Antlaşması'nı imzalamadı. Artık Şark Meselesi'nde yeni ve en etkili

1000 Soruda Osmanlı İmparatorluğu 5

aktör olarak Rusya sahnede idi. Şark Meselesi'nin merkezine yerleşen Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun bundan sonra en amansız rakibi olacak ve Osmanlı tarihinin gidişatını değiştirecekti. İngiltere ve Fransa gibi Batı Avrupa ülkelerinin aksine Osmanlı İmparatorluğu ile komşu olan Rusya'nın ayrıca bu iki devlete nazaran Osmanlı tebaası ile daha köklü millî ve dinî bağlarının bulunması müdahalelerinde işini kolaylaştıracaktı. Bu yüzden Küçük Kaynarca Antlaşması Şark Meselesi'nde en önemli dönüm noktasıdır.

♦ Soru 9: *Avusturya, Şark Meselesi'ndeki rolünü nasıl değiştirdi?*

Küçük Kaynarca Antlaşması üzerinden fazla bir zaman geçmeden Rusya, 1783'te Kırım'ı fiilen işgal etti. Kırım'ın geri alınması için 1787'de Rusya'ya savaş ilân edildi.

Rusya ile Avusturya "Grek Projesi" çerçevesinde 1780'de Osmanlı topraklarını kendi aralarında taksim ettiler. Avusturya da, bu yüzden Rusya'nın yanında savaşa katıldı. Bu sırada Fransa ve İngiltere, Amerika iç savaşı yüzünden dikkatlerini buraya çevirmişlerdi ve bu durum Rusya'nın işini kolaylaştırıyordu. Şark Meselesi açısından bu savaşın en önemli yanı Osmanlı İmparatorluğu'nun cephelelerdeki yükünü hafifletmek için Prusya ve İsveç ile ittifak antlaşmaları yapmasıydı. Daha önce Prusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun desteğini almak için uğraşırken artık durum tam tersine dönmüştü.

Savaşın başlamasından iki sene sonra Avrupa'daki dengeleri alt üst edecek Fransız İhtilali patlak verdi. Avusturya 1790'da Yaş Antlaşması'nı imzalayarak savaştan çekildi. 1787-1790 Osmanlı-Avusturya harbi de Şark Meselesi'nde önemli bir dönüm noktasıydı. Bu savaştan sonra Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik fikrinin de etkisiyle Avusturya, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması yönünde bir dış politika takip edecekti. Özellikle Rusya'nın Balkanlar'da Ortodoksluğu ve Slav milliyetçiliğini kullanarak Osmanlı aleyhine yayılmaya çalışması Avusturya için de büyük bir tehlike arz ediyordu. Bu yüzden Avusturya, Rus yayılmasını engellemek için 1877'ye kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında yer aldı.

Avusturya'nın savaştan çekilmesine rağmen Rus birlikleri önemli başarılar kazanmaya devam etti ve Osmanlı İmparatorluğu, özellikle Maçin'deki hezimetten sonra İngiltere ve Prusya'nın aracılığı ile 10 Ocak 1792'de Rusya ile Yaş Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı. Bu antlaşmayla büyük toprak kaybına uğrayan Osmanlılar, Kırım'ı geri alma hayallerini de kaybettilerdi.

♦ **Soru 10: İngiltere Şark Meselesi'ne nasıl dahil oldu?**

1787-1791 savaşının Şark Meselesi'ne ilgili etkilerinden biri de İngiltere'nin dış politikasında değişikliğe sebep olmasıydı. İngiltere, Amerika'daki savaşlarla ve Fransa ile mücadele ettiğinden Rusya ile dostane ilişki-

1000 Soruda Osmanlı İmparatorluğu 5

ler geliştirmeye çalışıyordu ama özellikle William Pitti'nin İngiltere Başbakanı olmasıyla İngiltere'nin Şark politikasında önemli değişimler oldu. Rusya'nın önce Karadeniz ve daha sonra Akdeniz'de hâkim olmak istemesini ticaret yolları için büyük bir tehlike olarak telakki eden İngiltere, bu harple birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması yönünde bir dış politika takip edecekti. İngiltere'nin bu dış politikası 93 Harbi'ne kadar devam edecekti.

♦ Soru 11: Fransa Şark Meselesi'ne nasıl dahil oldu?

Fransız İhtilali ile Avrupa devletlerinin Doğu'ya olan ilgisi azaldı ve bu durum en çok Rusya'nın işine yaradı. Avrupa'nın Şark'a olan bu ilgisizliği fazla uzun sürmeyecek ve hızla yıldızı parlayan Napolyon Bonapart, soluğu Mısır'da alacaktı. Napolyon'un bu hareketi Şark Meselesi'nde çok önemli bir dönüm noktasıydı.

Napolyon Bonapart, 1796-1797 yılları arasındaki Fransa-Avusturya harbinden büyük bir zaferle çıktı. Campo Formio Antlaşması ile Dalmasya'ya kadar Fransa'nın sınırlarını genişledi. Fransa, artık Osmanlı İmparatorluğu ile komşuydu. Avusturya'yı dize getiren Bonapart'ın en büyük isteği İngiltere'yi sıkıştırmaktı. Mısır'ı işgal ederek, İngiltere'nin Akdeniz'deki hâkimiyetini kıracak ve Hindistan'a giden ticaret yoluna hâkim olacaktı.

Napolyon'un Mısır'ı işgali, Şark Meselesi açısından birkaç noktada köklü değişiklikleri ifade eder. Öncelikle

Fransa, Haçlı seferlerinden sonra ilk defa Doğu yönünde böylesine büyük bir askeri sefer düzenliyordu ve bu daha temelleri Kanunî döneminde atılan Osmanlı-Fransa ilişkilerinin artık değiştiğini gösteriyordu. Batı Avrupa'nın dünya siyasetinde hızla daha fazla söz sahibi olmaya başlayan devletleri Osmanlı İmparatorluğu topraklarını ilk defa doğrudan hâkimiyetleri altına almaya çalışıyordu. Avusturya ve XVIII. yüzyıldan itibaren de Rusya, Osmanlı topraklarını işgal etmeye başlamışlardı ama Batı Avrupa devletleri için böyle bir politika söz konusu olmamıştı. Artık Batı için Şark Meselesi, pastadan daha fazla pay kapma mücadelesi hâline gelmişti.

Napolyon'un Mısır'a çıkarma yaparken kalabalık bir bilim adamı gurubunu da yanında getirmiş olması Batı'nın, Doğu'ya yayılma politikasını ve anlayışını göstermesi açısından oldukça önemliydi. Mısır'ın işgali, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya'dan yardım istemek zorunda kalmasıyla Şark Meselesi'nin nasıl girift bir hal aldığını göstermesi açısından da mühimdir.

1798 Temmuz'unda İskenderiye'ye çıkarma yapan Napolyon, ayın sonlarına doğru Kahire'yi de işgal etti. Fransa'nın bu ani saldırısı karşısında Osmanlı yönetimi istemeyerek de olsa önce Rusya, daha sonra da İngiltere ile ittifak antlaşmaları imzaladı. Özellikle Rusya ile imzalanan antlaşma önemliydi. Mısır işgalini ganimet bilen Rusya bu antlaşmadan istifadeyle Boğazlar'dan ilk defa donanmasını geçirdi.

1000 Soruda Osmanlı İmparatorluğu 5

İki devletin desteğini alan Osmanlı İmparatorluğu, Fransa'yı durdurdu. Akkâ mağlubiyeti, Napolyon'un Doğu hayallerinin sonunu getirmişti. Napolyon, Mısır'ı terketti. Arkasında bıraktığı birlikler de bir süre sonra Mısır'ı boşalttılar.

Napolyon, Avrupa'da yayılma politikasına hız verdiği için 1802'de Paris'te Osmanlı İmparatorluğu ile Fransa bir antlaşma imzaladı. Napolyon'un Mısır macerası Osmanlı dış siyasetinde "Denge Politika"sı kavramının yerleştirdi. Daha sonraki gelişmelerde ittifak yapılan ülkeler farklı olsalar da Osmanlı İmparatorluğu varlığını devam ettirmek için çıkarılan çatışan ülkelerle ittifaklar kurdu.

Napolyon, 2 Aralık 1805'te Rusya ve Avusturya ordularını Osteriç önlerinde ağır ve kesin bir şekilde mağlup edince, Fransa'nın bu başarıları III. Selim ile Osmanlı toplumunun Fransa'ya yakınlaşmasını sağladı. Hatta İngiltere ve Rusya'nın bütün itirazlarına rağmen Osmanlı hükümeti, Napolyon yönetiminin tanınmasına karar verdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu hareketi Rusya ile kurulan ittifakın bozulmasına neden oldu.

♦ Soru 12: Napolyon, Osmanlı'ya nasıl nefes aldırdı?

Napolyon'un Avrupa'daki hızlı başarılarıyla Şark Meselesi yeni bir boyut kazandı. Adeta cadı kazanı gibi kaynayan Avrupa, Napolyon gailisini halledene kadar kendi içine kapanmak zorunda kaldı, bu da Osmanlı İmparatorluğu'nun elini biraz olsun rahatlattı.

Eflak ve Boğdan'da bir ayaklanma hazırlığı yapıldığını öğrenen Osmanlı yöneticileri Eflak ve Boğdan beylerini görevden aldı. Rusya, bunu kabul etmeyerek buraları işgal etti. Rusya'nın bu işgalini İngiltere de, Fransa karşısında bir müttefikini kaybetmemek için destekliyordu. Avrupa'daki yayılmasını kolaylaştırmak isteyen Napolyon ise gönderdiği mektuplarda III. Selim'i, Rusya'ya savaş ilân etmesi için teşvik ediyordu.

Osmanlı İmparatorluğu, başta tereddüt yaşasa da Fransa'nın Jena'daki zaferinden de destek alarak 26 Aralık 1806'da Rusya'ya savaş ilân etti. 1806-1812 arasında devam eden Osmanlı-Rus harbinde Rusya'ya en fazla desteği İngiltere vermişti. Şark'da her iki ülkenin çıkarları çıkaşsa da Napolyon tehlikesi çok daha büyük bir tehlike olduğundan bu tehlike bertaraf edilene kadar iki ülke ittifak kurmakta bir beis görmediler. İngiltere, gönderdiği bir ultimatomla Osmanlı İmparatorluğu'nu tehdit etmesine rağmen, Fransa'nın İstanbul elçisi Sebastian'ın da cesaretlendirmesiyle Osmanlı İmparatorluğu bu notayı reddetti. Bunun üzerine İngiliz filosu 18 Şubat 1807'de Çanakkale Boğazı'nı geçti İstanbul önlerine geldi. İngiliz filosu alınan tedbirler üzerine 1808 Mart'ında İstanbul'dan ayrıldı. Daha sonra Mısır'a saldırmasına rağmen burada da bir başarı elde edemedi.

Napolyon ise Avrupa'yı tamamen demir pençesine almış durumdaydı. Avrupa'nın meselesi şimdi bir Şark Meselesi değil Napolyon meselesiydi ve çok kısa bir sürede antlaşmalar unutuluyordu. Napolyon, 14 Haziran

1807'de Rusya'yı Friedland'da ağır bir şekilde mağlup etti ve Rus Çarı, Fransa ile ittifak kurmak için Tilsit'te Napolyon ile biraraya geldi. Tilsit görüşmelerinde Napolyon ile Rus Çarı, Osmanlı İmparatorluğu'nu aralarında taksim ettiler. Tilsit görüşmeleri, Şark Meselesi için önemlidir. Avrupa, kendi iç sorunlarını çözer çözmez yüzünü Doğu'ya döneceğini ve ilk olarak da Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşmak için anlaşma masasına oturacağını bir kez daha göstermişti. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nu masa başında paylaşmak sanıldığı kadar kolay olmayacaktı.

Rusya, Fransa'nın da desteğini arkasına aldığı için gözünü Boğazlar'a dikti ama buna yine ilk karşı çıkan Fransa oldu. Rusya'nın Osmanlı topraklarında kontrolsüz bir şekilde yayılmasını kendi menfaatlerine ters bulan Fransa, Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya'nın bir ateşkes antlaşması imzalamasını sağladı. İngiltere ise müttefiki Rusya'nın Fransa'yla yaklaşması yüzünden Osmanlı İmparatorluğu'yla ilişkilerini geliştirecek bir dış politika takip etmeye başladı. 5 Ocak 1809'da da Osmanlı İmparatorluğu'yla Kal'a-i Sultani Antlaşması'nı imzaladı. Napolyon, Avrupa'yı o kadar karmaşık bir hale getirmişti ki, kimin ne zaman ne yapacağı ve kiminle anlaşma masasına oturacağı kestirilemiyordu. Bundan da kötüsü Napolyon artık herkes için bir tehlike demekti ve bu tehlikeyi Mısır işgalinden sonra ikinci defa hissedilen ülke Osmanlı İmparatorluğu'ydu. Bu, hedefi belli olmayan tehlikenin önünü almak için Osmanlı İmparator-

luğu Rusya ile 1806'dan bu yana aralıklarla devam eden savaşa 28 Mayıs 1812 Bükreş Antlaşması ile bir son verdi. Rusya, kendisine fazla avantaj sağlamayan Bükreş Antlaşması'na, Napolyon'un Rusya üzerine büyük bir sefere çıkma hazırlıkları yaptığı için razı olmuştu.

Batı'yı adeta büyük bir savaş alanına çeviren Napolyon, Rusya'ya son ve kesin darbeyi vurmak için 1812'de Moskova üzerine yürüdü. Napolyon, Paris'e geldiğinde 400 bin kişilik ordusundan sadece 40 bin kişi kalmıştı. 1813'te İsveç, Prusya ve Avusturya; 1814'te de İngiltere, Rusya ve İspanya Fransa'ya savaş ilân ettiler ve yaklaşık 500 bin kişilik bir ordu ile Paris'e girdiler.

♦ **Soru 13: Şark Meselesi nasıl resmiyet kazandı?**

Napolyon gailisini bertaraf eden Avrupa devletleri, içindeki dengeleri tekrar kurmak için Viyana'da bir kongre tertip ettiler. Avusturya Başbakanı Metternich, Viyana Kongresi'ne Osmanlı İmparatorluğu'nu da davet etti ama Bâbiâli bu davete olumsuz cevap verdi. İngiltere de Osmanlı İmparatorluğu'nun kongreye katılmasını istemişti. Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun kongreye katılmamasını fırsat görerek, Türkler'le olan meselelerini "Şark Meselesi" adı altında Avrupa devletlerine kabul ettirmeye çalıştı. Bundan önce de Batı için bir "Şark Meselesi" vardı ama Viyana Kongresi gibi milletlerarası meselelerin görüşüldüğü bir platformda ilk defa dile getiriliyordu.

Avrupa devletleri bir Şark Meselesi'nin varlığını bu kongre ile kabul ettiler fakat meselenin nasıl çözüleceği konusunda bir anlaşmaya varamadılar. Kongreye Osmanlı İmparatorluğu katılmamasına rağmen İngiltere ve Avusturya temsilcileri, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir Avrupa devleti sayılarak toprak bütünlüğünün Avrupa'nın korunması altına alınması gerektiğini savunmuşlardı. Ancak Rusya şiddetle karşı çıktığı için bu istekler kabul görmedi. Viyana Kongresi'nde Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğü konusunda tartışmaların yaşanması gelecek yıllarda Osmanlı topraklarının Avrupa devletlerinin mücadele sahası olacağının bir işaretiydi.

♦ **Soru 14: Yunan isyanının Şark Meselesi'ndeki yeri nedir?**

1821'de Eflak ve Boğdan'da başlatılan Rum isyanı ve ardından Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkması, Şark Meselesi'ne çok farklı bir boyut kattı.

Eflak ve Boğdan'daki isyan kolayca bastırılmıştı. Ancak Tepedelenli Ali Paşa'nın isyan etmesi devleti zor duruma soktu. 17 Mart 1821'de Mora'da büyük bir isyan başladı. Osmanlı İmparatorluğu isyanlar karşısında etkisiz kalınca yıldızı giderek parlayan Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'dan yardım istedi. Avrupa devletleri isyanın ilk dönemlerinde müdahale etmeyeceklerini açıkladılar. Fakat Mehmed Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa Mora'daki isyana büyük darbeler vurmaya başlayınca Avrupa devletlerinin kararları değişti.

Batılı devletler, hâlâ Fransız İhtilali'nin etkileriyle uğraştıklarından Rum isyanı gibi ayrılıkçı bir isyanı desteklemekte ilk başta tereddüt ettiler. Fakat Cannig'in Dışişleri Bakanı olması üzerine İngiltere, Rum isyanına destek vermeye karar verdi ve Rusya da İngiltere'nin yanında yer aldı. Avusturya ve Prusya ise Rum isyanına destek verilmesine karşıydılar. Rum isyanını görüşmek üzere 7 Nisan 1825'te Petersburg'da bir toplantı tertip edildi ama rağmen bir sonuç elde edilemedi. Fransa'nın da İngiltere ve Rusya'nın yanında yer alması Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik baskıları artırdı. 6 Temmuz 1827'de bu üç devlet Londra'da bir araya gelip, Rum isyanında takip edilecek politikayı belirlediler ve alınan kararları Osmanlı İmparatorluğu'na bildirdiler. Ama Osmanlı İmparatorluğu Londra kararlarını kabul etmedi. Mehmed Ali Paşa gibi güçlü birinin Mora'da hâkim olmasını da önlemek için İngiliz, Fransız ve Rus donanması Navarin'de Osmanlı-Mısır donanmasını yaktı ve İbrahim Paşa'yla anlaşarak adayı terketmesini sağladılar. Fransa'nın adaya asker çıkarması ve Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun ağır bir şekilde yenilmesi üzerine imzalanan Edirne Antlaşması'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu 24 Nisan 1830'da Yunanistan Devleti'nin bağımsızlığını tanıdı.

Rum isyanı ve ardından Yunanistan Devleti'nin kurulması Şark Meselesi'nde yeni bir dönemin işaretçisiydi. Osmanlı hâkimiyetindeki Balkanlar'da bağımsız bir Yunanistan Devleti'nin kurulması Balkan tarihinde bir dö-

nüm noktasıydı. Rum isyanı, diğer Balkan halklarına bağımsız devletler kurmaları yönünde bir örnek teşkil etti ve Balkan Savaşı'na kadar uzanan sorunlu bir dönemin başlamasına neden oldu.

Yunanistan'ın kurulmasının Şark Meselesi'ne bir diğer etkisi de Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasında yeni bir şekli temsil etmesiydi. Daha önceki tarihlerde Osmanlı İmparatorluğu büyük çapta toprak kaybetmiş ama bu kayıplar diğer devletlerin saldırıları sonucunda olmuştu. Yunanistan'ın isyan ederek bağımsızlığını kazanması ise Osmanlı tarihinde bir ilkti. Kendi tebaası isyan ederek ilk defa bir devlet kuruyordu. Batı'nın baskısıyla bu tür bağımsızlık amaçlı isyanların artması Osmanlı İmparatorluğu'nu birtakım önlemler almaya zorladı. Yeni kanunî düzenlemelerle bazı haklar tanınırken Osmanlılık fikri etrafında Osmanlı topraklarındaki bütün milletlerin bir arada tutulmasına çalışıldı. Rum isyanının Şark Meselesi'ne en önemli etkilerinden biri de Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın milletlerarası arenada daha fazla ön plana çıkmasına neden olmasıydı.

♦ **Soru 15: Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Şark Meselesi'ndeki yeri nedir?**

Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa, valiliği süresince Mısır'a özellikle Fransa'dan uzmanlar getirerek modern bir ordu kurmuştu. Mora isyanıyla birlikte Kavalalı çok geçmeden Şark Meselesi'nin merkezine yerleşeceğinin işaretlerini vermişti.

Kavalalı Mehmed Ali Paşa, bir alacak meselesi yüzünden 1832'de Suriye'yi işgal etmeye karar verdiğinde İstanbul'la pamuk ipliğine bağlı olan ilişkileri tamamen koptu. Kavalalı'nın oğlu İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusu, önce Suriye'yi işgal etti, daha sonra da Toroslar'ı aştı. Konya önlerinde Sadrazam Reşid Paşa'nın komuta ettiği Osmanlı askerlerini yendi ve sadrazamı da esir aldı. İbrahim Paşa'nın İstanbul'u alması için önünde hiçbir engel kalmamıştı.

II. Mahmud İngiltere'den yardım istedi ama bir destek alamadı. İstanbul'un işgal edilme tehlikesi üzerine istemeyerek de olsa Rusya'dan yardım istedi. Şark Meselesi yine çok ilginç bir safhaya girmişti. Batılı bir devletin saldırısı karşısında denge politikası izleyen Osmanlı İmparatorluğu bu defa kendi valisini dize getirmek için dışardan yardım almak zorunda kalmış ve böylece Osmanlı'nın iç sorunu bir Şark Meselesi'ne dönüşmüştü.

Rus birliklerinin Osmanlı İmparatorluğu'na yardıma gelmesi ve İngiltere ile Fransa'nın baskıları sonucu Kavalalı, 14 Mayıs 1833'te Kütahya Antlaşması'nı kabul etmek zorunda kaldı. Ancak Kütahya Antlaşması ne Osmanlı İmparatorluğu'nu ne de Mehmed Ali Paşa'yı memnun etmediğinden yeni bir mücadelenin çıkması herkesin beklediği bir şeydi. Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu sıkışık anında yardımına koşmasının karşılığını 8 Temmuz 1833'te imzalanan Hünkâr İskeleyi Antlaşması'yla fazlasıyla aldı. Bu antlaşmayla Boğazlar Ruslar'a açık, diğer devletlere ka-

palı hâle getirilecekti. Bu antlaşma en fazla İngiltere'yi rahatsız etti.

Herkesin beklediği savaş nihayet 2 Nisan 1839'da II. Mahmud'un Mısır'a saldırı emrini vermesiyle başladı. Osmanlı ordusu Nizip önlerinde ağır bir şekilde yenilince İngiltere bu savaşta insiyatifi eline geçirmek için hemen harekete geçti. 1839'da Londra'da beş Avrupa devletinin bir araya getirerek Şark Meselesi'ni konuşmasını sağladı. Rusya, 1833 Hünkâr İskelesi Antlaşması'ndaki avantajlı konumundan milletlerarası baskı nedeniyle vazgeçmek ve Mısır'da güçlü bir Mehmed Ali Paşa ve onu destekleyen Fransa'nın güçlenmesi yerine kontrol etmesi daha kolay olan zayıf bir Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkim olmasını temin için mecburen İngiltere'ye yaklaştı. Mısır sorunu böylece Avrupa için tekrar bir Şark Meselesi hâline geldi. Ancak Mısır sorununun bu ikinci aşamasında Nizip mücadelesinden sonra kozlar daha çok masa başında ve İngiltere ile Fransa arasında paylaşıldı.

Fransa, Mısır'daki üstün konumundan vazgeçmemek için var gücüyle direndi. Mısır meselesindeki bu İngiltere-Fransa mücadelesine Lamartin haklı olarak "Diplomatik Waterloo" diyecekti. Bu mücadeleyle Şark Meselesi'nin XIX. yüzyılda aslında bir "Garp Meselesi" olduğu bir kez daha açıkça ortaya çıktı. Londra'da alınan kararları Mehmed Ali Paşa kabul etmediği için müttefikler Suriye'deki Mısır ordusuna saldırarak, Akkâ'yı aldılar. Bu mağlubiyet üzerine Mehmed Ali Paşa, İskenderiye Protokolü'nü im-

zaladı. Bu protokolle Şark Meselesi'nin önemli bir problemi geçici bir süre için çözüldü.

Mısır meselesi ile bir kez daha ve daha büyük bir problem olarak Boğazlar sorunu Şark Meselesi'nin en girift problemi olarak ortaya çıktı. 1833'te imzalanan Hünkâr İskeleyi Antlaşması ile Rusya, Boğazlar'ı kendi gemileri hariç diğer ülkelerin gemilerine kapalı bir hâle getirmişti ama 1841 Londra Protokolü ile bu kazanımlarından vazgeçmek zorunda kaldı. İngiltere'nin çabaları sonucu bir daha böyle bir sorunla karşılaşmamak için 1841'de Boğazlar Sözleşmesi imzalandı. Bu sözleşme ile Boğazlar barış zamanlarında bütün ülkelerin savaş gemilerine kapalı olacaktı. Daha önce de Boğazlar kapalı idi ama bu sözleşme ile Osmanlı İmparatorluğu'nun müdahalesi kısıtlanarak Boğazlar milletlerarası bir konuma getirildi.

♦ Soru 16: *Kırım Harbi'nin Şark Meselesi'ndeki yeri nedir?*

Mısır meselesinin ikinci aşamasında İngiltere ile Rusya özellikle Fransa'nın Mısır'da güçlenmesini engellemek için yakın bir dış politika takip etmelerine rağmen, Avrupa'da kimin kiminle ittifak edeceği belli olmadığından, bu birliktelik Kırım Harbi'nin patlak vermesiyle bir düşmanlığa dönüştü.

Şark Meselesi'nin en önemli dönüm noktalarından biri de 1853'te başlayan Kırım Harbi idi. Artık Avrupa'da hasta adam diye anılan Osmanlı İmparatorluğu'ndan

daha fazla pay almak isteyen Rusya, 1853'te savaş ilân ederek Eflak ve Boğdan'ı işgal etti. Osmanlı orduları zor durumda kalınca, Rusya'nın genişlemesinin aleyhlerine olacağını gören İngiltere ve Fransa, 12 Mart 1854'te Osmanlı İmparatorluğu ile İstanbul Antlaşması'nı imzaladılar ve 28 Mart'ta da Rusya'ya savaş ilân ettiler. 1821'de Yunan isyanında Osmanlı aleyhinde birlikte hareket eden İngiltere, Fransa ve Rusya şimdi karşı karşıyaydılar. Kırım Harbi Balkanlar, Kafkaslar ve Kırım'da devam etti ve savaşın sonunda Ruslar ağır bir şekilde yenildiler.

Kırım Harbi, Rusya'nın Karadeniz'e hâkim olma emellerine kısa bir süreliğine engel oldu ve Rusya yönünü Orta Asya'ya çevirdi. İngiltere ve Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rus tehlikesinden kısa bir süreliğine kurtulmasına yardımcı olmuşlardı ama bu savaşta alınan dış borçlar devleti daha sonra iflasın eşiğine getirdi.

♦ **Soru 17: Panislavizm'in Şark Meselesi'ndeki yeri nedir?**

Kırım Harbi ile Karadeniz'deki hâkimiyeti ortadan kalkan Rusya bunu ilk fırsatta telafi etmek için uygun şartları kollamaya başladı. Beklediği fırsat Fransa'nın Prusya karşısında Metz'de 1870'de kesin bir şekilde yenilmesiyle doğdu. Bu savaşın sonra Alman İmparatorluğu'nun kurulması Avrupa'nın iç dengesini alt üst etti ve bu büyük değişiklik Şark Meselesi'ne Avrupa devletlerinin bakış açılarını da değiştirdi. Almanya faktörünün ortaya çıkması Osmanlı İmparatorluğu'na

yeni bir denge unsuru olarak bu devlet ile ilişkilerini geliştirmesine imkân sağladı.

1870'de Alman birliğinin kurulması ile Avrupa'nın güç dengeleri yeni bir boyut kazandı. Alman birliği, Panislavizm düşüncesinin de hararetle savunulmasına neden oldu. Alman birliği karşısında bir Slav birliği kurulmalıydı ama kurulacak olan Slav birliğinin niteliği konusunda bir anlaşma sağlanamadı. Panislavizm'in yıldızının parlaması en fazla Avusturya ile Osmanlı İmparatorluğu'nu endişelendiriyordu. Balkanlar patlamaya hazır bir bomba hâline gelmişti. İlk mesele 1875'te Hersek ayaklanması ile ortaya çıktı ve bu ayaklanmayı fırsat bilen Sırbistan ile Karadağ Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilân etti. Osmanlı İmparatorluğu, Sırbistan ve Karadağ karşısında önemli başarılar kazanmaya başlayınca Avrupa devletleri müdahale ederek İstanbul'da Tersane Konferansı'nın toplanmasını sağladılar. Fakat bu konferansta da kesin bir sonuç elde edilemedi. Aslında Balkanlar'da yaşanan bu olaylar daha sonraki büyük mücadelelerin habercisiydi. Şark Meselesi'nin bu kaynaklı bölgesi Rusya'yla tarihlerimizde 93 Harbi olarak zikredilen 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinin başlamasına sebep olacaktı.

Tersane Konferansı ve ardından Londra'da alınan kararlar Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı tarafından reddedilince Rusya, Balkan milletlerinin haklarını koruma bahanesi ile Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilân etti. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Şark Meselesi'nin önemli safhalarından biridi. Panislavizm, Ayastefonos'da kazan-

diği üstün durumdan Berlin Antlaşması ile vazgeçmek zorunda kaldı. Bu savaş, Avrupa'nın güç dengesinin değişmesi bir yana, savaş sonrası 13 Haziran 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması bir savaşı bitirmekten ziyade yeni savaşlara gebe bir antlaşma idi.

♦ **Soru 18: İngiltere ve Avusturya, Şark Meselesi'nde siyasetlerini nasıl değiştirdiler?**

Şark Meselesi'ndeki önemli dönüm noktalarından biri de 93 Harbi'nde, İngiltere ve Avusturya'nın artık Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması yönündeki politikalarından vazgeçmeleri idi. Avusturya da Balkanlar'da Rusya'nın yayılmasını önlemek için Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü korumasını savunmak yerine bu bölgelere kendisi hâkim olmak için çalışmaya başladı ve ilk olarak Bosna-Hersek'i topraklarına kattı ve Osmanlı yönetimi 21 Nisan 1879'da bu oldu bittiği kabul etti. Avusturya'nın Balkanlar'a doğrudan hâkim olmak için mücadele etmeye başlaması I. Dünya Savaşı'na giden yolu araladı. İngiltere de 93 Harbi'nden sonra Rus yayılması karşısında Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması yerine kritik bölgelere doğrudan hâkim olmaya veya Rusya'nın yayılma yolları üzerindeki bölgelerde kendi uydu olan tampon devletçiklerin kurulması projelerini desteklemeye başladı. İngiltere 1878'de Rus tehlikesi karşısında yerleştiği Kıbrıs'tan bir daha çıkma-

yacak 1882'de de savaşız bir şekilde Mısır'ı işgal edecekti. İngiltere ve Avusturya'nın Şark Meselesi'ndeki bu köklü politika değişikliği Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupa güç dengesinde yeni bir unsur olan Almanya ile yakınlaşmaya zorlayacaktır.

Balkan Savaşları ve I. Dünya Harbi'ne giden yolu aralayan Berlin Antlaşması'na ilk cevap Bulgarlardan geldi ve Doğu Rumeli'de bir Bulgar isyanı başlatıldı. Osmanlı hükümeti 1886'da Rodop hariç Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a katılmasını kabul etti. Büyük Bulgaristan'ı kurmak için tekrar harekete geçen Bulgaristan gözünü Makedonya'ya dikti ama bu bölgede Sırp ve Yunanlılar'ın da gözü olması yeni bir mücadele başlattı. Balkan ülkeleri arasındaki bu rekabeti fırsat bilen II. Abdülhamid, biraz olsun rahat nefes alabilmek için bu rekabeti körükledi ve Makedonya'yı Osmanlı hâkimiyetinde tutmayı başardı.

♦ Soru 19: Şark Meselesi bitti mi?

Artık Şark Meselesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının parsel parsel bölüşülmesi meselesi hâline gelmişti. Makedonya'yı kurtarmak için 1908'de yönetimi ele geçiren İttihatçılar da derde derman olamadılar. XIX. yüzyılın başında genel manası ile özellikle Rusya'nın başını çektiği Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşma projeleri artık tamamen hayata geçirilmeye başlamıştı. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun çekildiği bölgelerde çok farklı devletlerin birbiriyle çatışan çıkarlarının olması gerilimi daha da artırdı ve nihayet Balkan Savaşları ve I.

Dünya Savaşı gibi dünya tarihinin en kanlı savaşlarının yaşanmasına neden oldu.

I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu fiilen yıkıldı ama Şark Meselesi büyük bir mesele olmaya hâlâ devam ediyordu. Şark Meselesi, Batı için Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ve işlerine yarayan bölgelerin kendi hâkimiyetlerine geçmesiyle halledilmiş gibi görünse de gözyaşı ve kan ile inşa edilmiş bu sistem barıştan ziyade çatışmaya neden oldu.

XX. yüzyılda devreye Amerika Birleşik Devletleri'nin de girmesiyle daha karışık bir hâle gelen Batılıların aralarındaki rekabet, Osmanlı İmparatorluğu'nun elini çektiği bölgelerde devam ediyor. Ama bu bölgelerde Osmanlı hayaleti yeni efendilere kâbuslar görüyor.

Bazı tarihçiler Batı için Şark Meselesi'nin 1923'te tamamen bir sorun olmaktan çıktığını savunsalar da Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olmak için verdiği "mücadelede" Avrupalı devletlerin gösterdiği tepkiler meselelerin hâlâ canlılığını farklı boyutta da olsa koruduğunun göstergesi. Batı'nın fikri alt yapısında en büyük tehdidin Doğu'dan geleceği düşüncesini, son zamanlarda medeniyetler çatışması adı altında yazılan kitaplarda görmek mümkün. Şark veya Garp meselesi, mutlak galibin olmadığı bir mücadeledir. Şimdi üstünlük Batı'da gözükiyor olsa da bu "mücadelede" son söz henüz söylenmedi.

◆ **Bibliyografya**

Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Ankara 1999.

Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, I, ed. Eklemeddin İhsanoğlu, İstanbul 1994.

———, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar (XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri)*, İstanbul 1985.

İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV. İstanbul 1972.

"Doğu Meselesi", *Türk Ansiklopedisi*, XIII, 443-452.

Edouard de Driault, *Şark Meselesi, Bidâyet-i Zuhûrundan Zamânımıza Kadar*, çev. Nafiz, Yay. Haz: Emine Erdoğan, Ankara 2003.

———, *Napolyon'un Şark Siyaseti, Selim-i Sâlis ve Napolyon, Sebestiyani ve Gardan*, çev. Köprülüzâde Mehmed Fuad, İstanbul 1329.

Vahdettin Engin, *II. Abdülhamid ve Dış Politikası*, İstanbul 2005.

Mustafa GENCER, "Osmanlı-Alman Münasebetleri Çerçevesinde Şark Meselesi", *Türkler*, IX, ed. H. C. Güzel-K. Çiçek- S. Koca, Ankara 2002, s. 34-39.

Daniel Goffman, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*, İstanbul 2004.

Halil İnalcık, "Şark Meselesi", *Aylık Dergi*, II/19, (Kasım 1945), s. 602-604.

Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, IV, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2005.

Raif Karadağ, *Şark Meselesi*, İstanbul 1971.

Igor Karpaev, "Rusya ve Türkiye: Politik Çekişmeden İşbirliğine (1833 Yılında Boğaziçi'nde Rus Keşif Gücü)", *Osmanlı*, I (Ankara 1999), s. 63-70.

Akdes Nimet Kurat, "Panislavizm", *AÜDTCF Dergisi*, XI, sayı: 2-4, Haziran-Aralık 1953, s.241-278.

———, *Türkiye ve Rusya*, Ankara 1970.

Yuluğ Tekin Kurat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması*, Ankara 1986.

Cevdet Küçük, "Şark Meselesi Hakkında Önemli Bir Vesika", *Tarih Dergisi*, sayı: 32 (İstanbul 1979), s. 607-638.

Mustafa Küçük, "Şark Meselesi Çerçevesinde ve İkinci Meşrutiyet'e Kadar Olan Dönemde Osmanlı Devleti'nin Siyasî Vaziyeti", *Osmanlı*, I (Ankara 1999), s. 51-62.

Lord Stratford de Canning'in *Türkiye Hatıraları*, çev. Can Yücel, İstanbul 1959.

İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul 2002.

Mim Kemal Öke, "Şark Meselesi ve İkinci Abdülhamid'in Garb Politikaları (1876-1909)", *Osmanlı Araştırmaları*, sayı: 3 (İstanbul 1982).

Ivan Parvev, *Habsburg and Ottomans Between Vienna and Belgrade (1683-1739)*, New York 1995.

- Hans Pfeffermann, *Rönesans Papalarının Türlerle İşbirliği*, çev. Kemal Beydilli, İstanbul 2003.
- Gustav Rasch, *19. Yüzyıl Sonlarında Avrupa'da Türkler*, çev. Hüseyin Salihoglu, İstanbul 2004.
- Giovanni Ricci, *Türk Saplantısı, Yeniçağ Avrupa'sında Korku, Nefret ve Sevgi*, İstanbul 2005.
- Hans Rohde, *Asya İçin Mücadele, I. Kitap: Şark Meselesi*, çev. binbaşı Nihat, İstanbul 1932.
- Hasan Şahin, "Kaynarca'dan (1774) Paris Barış'ına (1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı-Rus Münasebetleri Genel Bir bakış", *Türkler*, IX, ed. H. C. Güzel-K. Çiçek- S. Koca, Ankara 2002, s. 531-544.
- Midhat Sertoğlu vd., *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, VI, İstanbul 1972.
- Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu, 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, çev. İdil Eser, İstanbul 2000.
- Cemal Tuksin, *Boğazlar Meselesi*, İstanbul 1947.

YENİÇERİLER

♦ Soru 1: *Yeniçeri Ocağı ne zaman kuruldu?*

Osmanlı Beyliği'nin ilk dönemlerindeki askeri kuvvetler (yaya ve müsellemler, timarlı sipahiler, gaziler) Edirne'nin fethinden sonra, imparatorluğun artan askeri ihtiyacını karşılamamaya başladı. Ayrıca Osmanlı Beyliği yavaş yavaş merkezileşiyordu. Bütün bu ihtiyaçlar merkezde bulunan daimi bir ordu tarafından karşılanabilirdi. Bunun üzerine Osmanlılar kendilerinden önceki Türk devletlerinde bulunan gulam usulünü geliştirerek devşirme sistemini kurdular.

I. Murad devrinde Çandarlı Kara Halil ile Kara Rüstem, Hristiyan esirlerden merkezi bir ordu için istifade edilmesi düşüncesini ileri sürdüler. Bu teklif üzerine Rumeli'de akınlarda bulunan beylere haber salınıp alınan esirlerin beşte birinin devlet hissesi olarak ayrılması em-

redildi. Devlete verilen esirler belirli bir eğitimden geçirildikten sonra asker olarak kullanılmaya başlandı. Böylece yeniçerilerin de içinde yer aldığı Kapıkulu Ocakları'nın temeli atıldı. Yeniçeriliğin kuruluşu genelde I. Murad devri olarak gösterilmekle birlikte, Orhan Gazi zamanına indirenler de bulunmaktadır. Ancak bu ocağın asıl teşekkülü Yıldırım Bâyezid devrindedir.

♦ **Soru 2: Devşirme sistemi nasıl işliyordu?**

Yıldırım Bâyezid devrindeki merkezileşme çabaları, kapıkullarını ön plana çıkardı. Daha sonraki yıllarda Osmanlı askeri harekâtlarının büyüyerek devam etmesi ve merkezin güçlendirilmek istenmesi sebebiyle, yeniçeriliğe alınan esirler, ocağın ihtiyacını karşılamamaya başladı. Bunun üzerine Hristiyan çocukların devşirilmesi yoluna gidildi. Devşirme yöntemi Çelebi Mehmed zamanında uygulanmaya başlandıysa da kanunlaşıp, bir sisteme kavuşması II. Murad devrinde oldu.

Bu sistem şu şekilde işliyordu: Kapıkulu ocaklarının ihtiyacı belirlenip, Divân-ı hümayûn'a bildirilirdi. Buradan çıkacak karara göre, belirli bölgelerdeki Hristiyan ailelerin sekiz ile yirmi yaş arasındaki gençlerinden kanuna uygun olanlar devşirilirdi. Devşirme kanununa göre, Hristiyan çocuklarının asilleri, papaz oğulları ve her ailenin çocuklarından sadece en sağlıklı olan biri alınır, tek çocuğu olanlar alınmazdı. Annesiz ve babasız olanlar, aç gözlü olanlar, çoban çocukları, doğuştan sünnetliler ile kel ve köseler toplanmazdı. Evlenmiş ve bir sanat sahibi

olanlar ile aşırı kısa veya uzunlar da devşirilmezdi. Uzun boylulardan fiziği düzgün olanlar, sadece saray için toplanırdı. Devşirme için genellikle Arnavut, Sırp, Bulgar, Hırvat, Rum ve Boşnak çocukları tercih edilmiş, Türk, Acem, Rus, Yahudi, Kürt, Gürcü ve Çingene çocukları alınmamıştır.

Devşirme sistemi XVI. yüzyılın sonlarına kadar düzenli olarak uygulandı, ancak XVII. yüzyıldan itibaren eski önemini kaybetti ve XVIII. yüzyılın ortalarında ise yürürlükten kalktı.

♦ **Soru 3: Devşirme sisteminin Anadolu ve Balkanlar'ın Türkleşmesine tesiri oldu mu?**

Gibbons gibi bazı yazarlar, devşirme sistemini Türkleştirme ve Müslümanlaştırma siyaseti olarak görürler. Ancak devşirme yöntemi, Hristiyanlar'ı Müslümanlaştırmak için değil, ordunun asker ihtiyacını karşılamak için kurulup, uygulandığından bu fikir doğru değildir. Devşirme her yıl değil, bir kaç yılda bir belirli bölgelerden sınırlı sayıda toplanmış, Acemi Ocağı'nın mevcudu hiçbir zaman 10 bin kişiyi geçmemiştir. XV. yüzyılın ortalarına doğru sahneye çıkan devşirme sistemi, XVII. yüzyılın ortalarından itibaren ise büyük ölçüde uygulanmadı. İmparatorluğun ömrünün sadece üçte birlik bölümünde işleyen bir sistem oldu. Bu yüzden devşirme yöntemi sayesinde Türkleştirilme, imparatorluğun içerisindeki Hristiyanlar'ın çok ufak bir kısmı ile sınırlı kalmıştır.

♦ **Soru 4: İlk Yeniçeri isyanı ne zaman oldu?**

Yeniçeriler akla hep isyanları ile gelir. İlk isyanları 1446'daki *Buçuk Tepe Vakası*'dır. II. Mehmed'in ilk hükümdarlığı sırasında, yeniçeriler paranın değerinin düşürülmesini bahane ederek ayaklanıp, Şehabeddin Paşa'nın evini yağmaladıktan sonra Edirne'nin doğusunda bir tepeye çekildiler. İsyan, yeniçerilerin maaşlarına yarım (buçuk) akçe zam yapılarak yatıştırdı. Ayaklanmanın asıl sebebi ise Çandarlı Halil Paşa'nın, II. Murad'ı tekrar tahta geçirmek istemesiydi. Nitekim isyan karşısında genç hükümdarın zor duruma düşmesi üzerine, II. Murad Manisa'dan gelerek, yeniden Osmanlı tahtına çıktı ve oğlunu da Manisa'ya vali olarak gönderdi. Bu isyan yeniçerilerin daha sonraki tarihlerde sıkça rol oynadıkları hükümdar değişiklikleri sebebiyle iktidara müdahale ile ortak olma sürecinin ilk adımıdır.

♦ **Soru 5: Yeniçeri Ocağı nasıl bozuldu?**

Kanunî döneminde meydana gelen Şehzâde Bâyezid isyanının ardından Anadolu'ya, daha sonraki yıllarda da imparatorluğun diğer bölgelerindeki önemli şehirlere yeniçeri garnizonları kuruldu. Bu yeniçeri birlikleri, zamanla o bölgelerde idareyi ele geçirip, merkezin hakimiyetini devre dışı bıraktılar. Devlet bu bölgelerdeki yeniçerilerin idaresini ve denetimini sağlayamadı.

XVI. yüzyılın sonlarında tüfekli piyade askeri ihtiyacının artması sebebiyle, yeniçeri ocağına kanunlara aykırı olarak devşirme olmayan çeşitli meslek gruplarından

kimseler alındı. Daha önce askerlik dışında herhangi bir işle meşgul olmayıp, evlenmeden kışalarında oturan yeniçeriler, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren sayılarının artması ve düzenlerinin bozulması ile bu duruma uymadılar. Yeniçeri ocağı, profesyonel askerlerden mürekkep bir teşkilat iken çeşitli meslekleri icra eden ve kışalarına sadece maaş almak için uğrayan insanlarla dolu bir yer hâline geldi.

XVIII. yüzyıla gelindiğinde ocak iyice bozuldu ve yeniçerilerin esamileri, yani görev beratları alınıp-satılan bir kâğıt okdu. Bu yolla beş-on kişinin maaşının bir kişi tarafından alınması sıkça görülen bir durumdu. İstanbul'da devlete karşı aslan kesilen yeniçeriler savaş meydanlarına gitmemeye, eğer gittilerse de kaçmaya başladılar. Talim yapmadıkları ve yeni gelişen askeri uygulamaları da kabul etmedikleri için Avrupalı askerler karşısında varlık gösteremeyip, aciz kaldılar.

♦ Soru 6: *Yeniçeri Ocağı niçin ortadan kaldırıldı?*

Yeniçeri Ocağını ilk defa ortadan kaldırmayı düşünen II. Osman olduğu söylenir. Ancak onun teşebbüsünün ocağı tam olarak ortadan kaldırıp yeni bir ordu teşkil etmek mi, yoksa yeniçerilere yeni baştan çeki düzen verme niyetinde olduğu konusu muğlaktır. Zaten genç padişah başarılı olamadığı gibi hayatını da kaybetmişti. IV. Murad'ın çelik pençeleri sayesinde yeniçeri ocağı zorla bir disipline kavuşturuldu, ancak bu durum kısa sürdü.

Disiplin ve itaat altına girmeyen yeniçeriler sosyal ve siyasi yapıyı da kendilerine uygun olarak değiştirdiler.

Ocak disiplini içerisinde olmadığı için, yeniçeriler kâdın kaçırmaya, tüccar ve esnaftan haraç alma gibi kamu düzenini bozan faaliyetlerde bulunuyorlardı. Yeniçerilerin sayılarının artmasına rağmen, çoğu askerlik görevinde bulunmadan maaş alan kimselerdi. Birçok defa bu tür kişiler ocaktan atıldıysa da, bu duruma engel olunamadı. Yeniçeri maaşları ve cülus bahşişleri de, devlet hazinesini her zaman zor duruma sokan bir faktördü.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında art arda alınan mağlubiyetler Osmanlı İmparatorluğu'nu yeni arayışlara götürdü. III. Selim devrinde, yeniçeri ocağına dokunulmadan Avrupa usulünde talimli asker yetiştirmek için harekete geçildiyse de, kendilerini tehlikede gören yeniçeriler ayaklanıp, padişahı devirerek bu teşebbüsü de akim bıraktılar.

II. Mahmud'u tahta çıkaran Alemdar Mustafa Paşa da yeniçerilerin hedefi oldu ve bir gece baskınında öldürüldü. II. Mahmud ise yeniçerilerin gemi azıya almaları karşısında bir şey yapamamanın ezikliği ile sabretti. II. Mahmud, III. Selim gibi talimli asker yetiştirmek için harekete geçtiğinde, engel olmamaları için yeniçerileri iknaya çalıştı, önde gelenlerine para ve rütbelere vaat etti. Yeniçerilerin, modern tarzda asker yetiştirilmesine baştan seslerini çıkarmamaları üzerine 7650 yeniçeri eşkinici olarak yazılarak, talimli asker yetiştirmek için harekete geçildi. Ancak yeniçeri ocağı yine içten içe kaynıyordu.

Devlet ileri gelenleri, ocağın ihtiyarlarını toplayıp iknaya çalıştılsa da, aldıkları cevap daha önceki dönemlerde verilenle aynıydı; “Biz cahil adamlarız, talime aklımız ermez, talim gavur işidir, biz destiye nişan atar, nişan urur, keçeğe kılıç çalarız”.

Artık, Yeniçeri Ocağı zorla ortadan kaldırılmadan, askeri alanda ve diğer sahalarda bir yenilik yapılamayacağı iyice anlaşılmıştı. Yeniçeri isyanına karşı hazırlıklara başlanıldı; Boğazlar'daki sekban askerinin anında İstanbul'a nakli için tedbir alınırken, medrese öğrencileri ile halk yeniçerilere karşı kazanıldı. III. Selim'in tahttan indirilmesinde yeniçerilere yardım eden topçu, humbaracı ve tersane ocaklarının padişahın yanında yer alması sağlandı.

♦ Soru 7: ***Yeniçeri Ocağı nasıl ortadan kaldırıldı?***

Yeniçeriler son nasihatleri de dinlemeyip talimli askere sebep olanları isteyince, ipler tamamen koptu. Kılıcını kuşanan II. Mahmud, ulemadan isyan eden yeniçerilerin katli için fetva aldı ve Sancağ-ı Şerifi çıkarttı. Tellallar çıkartılarak herkesin Sultanahmet Meydanı'nda, Peygamber'in Sancağı altında toplanması için çağrı yapıldı. Saraydaki cephanelikten silahlar çıkarılarak ahaliye dağıtıldı. Meydanda Ahışhalı Ahmed Efendi herkesi ağlatan bir konuşma yaparak, padişah taraftarlarına moral verdi.

15 Haziran 1826 tarihinde asker ile ahali, gülbank ve tekbirlerle bir kaç kol hâlinde yeniçeri kışlala-

nna doğru harekete geçip, Et Meydanı'ndaki yeniçerileri kuşattılar. Son kez yapılan teslim ol çağrısını da kabul etmemeleri üzerine, yeniçerilerin üzerine top atışlarına başlanılıp, Et Meydanı'nın kapıları kırıldı ve beş saat süren mücadelenin sonunda 10 bine yakın yeniçeri öldürüldü. Sağ olarak ele geçenler, kısa bir sorgunun ardından idam edildiler. Daha önce yeniçerilerin düşman gördükleri kişileri astıkları Vakvak Ağacı'nın altı, yeniçeri cesetleriyle doldu.

Kaçan yeniçeriler şehrin kapıları kapatılarak, her yerde arandı. Takibat sonucunda yakalanan 20 binden fazla yeniçeri sürgüne gönderildi ve toplanma mekânları olan yüzlerce kahvehane yerle bir edildi. Yeniçerilikle ilgili her türlü hatıranın silinmesi için büyük çaba gösterildi. Yeniçerilere ait evrak ve defterler yakıldı. Kışları da yıkılıp yok edildi.

♦ **Soru 8: Yeniçeriliğin kaldırılmasının tesirleri nelerdir?**

Devletin başına bela olan ve yenilikleri engelleyen bir zümrenin ortadan kalkması olarak yorumlandığı için yeniçeriliğin kaldırılması devrin yazarları ve daha sonraki tarihçiler tarafından vaka-i hayriye diye adlandırıldı. Ancak bir kısım yazarlar ise bu hadiseden sonra ordunun hemen kurulamadığını ve art arda gelen savaş ve iç isyanlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun ağır mağlubiyetlere uğradığını belirterek, hadiseyi Vaka-i şer'iyeye olarak nitelerler.

Yeniçeriliğin kaldırılmasının tesirleri sadece askeri sahada olmamış, toplumla iç içe geçmiş olduğu için birçok sahada kendini göstermiştir. Yeniçerilerin en büyük destekçisi olan ırgat, hamal ve kayıkçılar takibata uğradı ve çoğu sürüldü. Türk hamalların yerini Ermeniler aldı. Tulumbacı Ocağı kaldırıldı. Yenisi de bir kaç ay sonra kurulduğu için bu süre zarfında yangınlara müdahale edilemedi. Kahvehaneler kapandığı için buralarda yapılan berberlik işleri aksayınca, berber dükkânları açıldı.

Yeniçerilerle bağlantılı diğer askeri teşkilatlar da kaldırıldı ve onları hatırlatacak askeri tabirler kullanılmadı. Örneğin, yeniçeri dönemi tabirlerinden olduğu için bayrak yerine sancak denildi. Yeni kurulan askeri düzenin Avrupa tarzında olması ise Osmanlı ülkesinde Fransızca'yı yaygınlaştırdı.

♦ Soru 9: *Yeniçerilerin Bektaşilikle ilişkisi nedir?*

Bazı tarih kitaplarında, Yeniçeri Ocağı'nın Hacı Bektaş-ı Veli'den dua alınarak kurulduğunu iddia edilirse de, bunun aslı yoktur. Hacı Bektaş-ı Veli, Osmanlı Beyliği'nin kurulmasından önce XIII. yüzyılın ikinci yarısında ölmüştü. Osmanlı sultanları gaziler arasındaki güçlü kült sebebiyle ocağı ona bağladılar. XIV. yüzyılın ikinci yarısında Yeniçeri Ocağı, kendisini Hacı Bektaş geleneğine bağlarken, XV. yüzyılda ise ocak, tarikatla resmen birleşti.

Yeniçeri Ocağı'nda, Hacı Bektaş-ı Veli Zaviyesi'ni temsil eden bir babanın bulunması, ocakla Bektaşî tari-

katı arasındaki bağın devam ettirdi. Yeniçerilerin, Bektaşîlilikle bağlantısı sebebiyle ocaklarına, Ocağı Bektaşîyan, kendilerine ise *Taife-i Bektaşîye*, *Zümre-i Bektaşîyan*, ocaktaki terfi silsilesine de *Silsile-i Tarık-i Bektaşîyan* da denilirdi.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından en fazla etkilenen topluluk, onlarla olan ilişkilerinden dolayı Bektaşîler'di. Bazı Bektaşî babaları idam edildi; hemen hemen bütün Bektaşî tekkeleri kapatılıp, ya türbeleri hariç olmak üzere yıktırıldı, ya da başka tarikatlara verildi. Bektaşî kitapları yakıldı ve Hacı Bektaş şeyhi de Amasya'ya sürüldü. Birçok Bektaşî de yerlerinden alınıp, ülkenin başka kesimlerine gönderildi. Gönderildikleri yerde gözetim altında tutuldular. Bu kargaşa ortamında Bektaşî olmayan birçok kişi de aynı muameleye maruz kaldı.

♦ **Soru 10: Yeniçerilerin Osmanlı İmparatorluğu'na katkıları ne olmuştur?**

Yeniçerilerin, Osmanlı İmparatorluğu'na en büyük katkısı, Türk aristokrasisinin gücünün kırılıp, merkezi idarenin kurulmasına vesile olmalarıdır. Daha önceki Türk devletlerinde, bu çapta merkezi bir askeri teşkilat kuramadığı için aşiretler ve nüfuz sahibi olmuş komutanlar taht kavgalarına ve devletlerin bölünüp, yok olmasına sebep oluyorlardı. Merkezin güçlendirilememesinden dolayı Osmanlılar'dan önceki birçok Türk devleti devamlı olamayıp, kısa sürede parçalanmıştı.

Yeniçerilerin sayıları XVI. yüzyılın sonlarına kadar 15 bini geçmemişti. İmparatorluğun en iyi eğitilmiş askeri gücü olmalarına rağmen, sayılarının az olması yüzünden iddia edildiği gibi XVI. yüzyılın sonlarına kadar kazanılan büyük zaferler tamamen onların sayesinde kazanılmamıştır. Ayrıca Kapıkulu Ocakları'nın tamamı yeniçerilerden müteşekkil değildi. Ocağın diğer kısımlarının (Kapıkulu süvarileri, topçular, humbaracılar, top arabacılar, lağımclar, cebeciler) Osmanlı İmparatorluğu'na katkısı ihmal edilmemelidir. Bu dönemde imparatorluğun en büyük askeri gücü, sayıları 80 bine kadar çıkan timarlı sipahilerdi. Kazanılan askeri başarılarda timarlı sipahilerin rolü oldukça önemlidir.

Düşmanın en yetenekli insanları alınıp, tekrar ona karşı kullanıldığı için devşirme sistemi bazı Avrupalı yazarlar tarafından şeytan icadı olarak tanımlanmıştır.

♦ **Bibliyografya**

Şamil Mutlu, *Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati, Mehmed Daniş Bey ve Eserleri*, İstanbul 1994.

Şirvânî Fatih Efendi, *Gülzâr-ı Fütûhât*, haz. Mehmet Ali Beyhan, İstanbul 2001.

Mustafa Akdağ, "Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, V/3 (Ankara 1947), s. 231-309.

Münir Aktepe, "1727-1728 İzmir İsyanına Dair Bazı Vesikalar", *Tarih Dergisi*, sayı: 11-12 (İstanbul 1995), s. 71-98.

Tuncer Baykara, "Osmanlı Reformunun İlk Zamanları: Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve İlk Tatbikat", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, X (İzmir 1995), s. 1-11.

———, "Yeniçeri Ocağının Kaldırılmasının Sosyal Sonuçları", *Sultan İkinci Mahmud ve Reformları Semineri*, İstanbul 1995, s. 147-155.

Mehmet Ali Beyhan, "Yeniçeri Ocağının Kaldırılışına Dair Bir Risâle: Gülzâr-ı Fütûhât", *Ata Dergisi*, sayı: 7 (Konya 1997), s. 237-251.

———, "Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı Üzerine Bazı Düşünceler-Vak'a-yı Hayriyye", *Osmanlı*, VII (Ankara 1999), s. 258-272.

Yavuz Ercan, "Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Etkisi", *Belleten*, sayı 198 (Ankara 1986), s. 679-722.

Nejat Göyünç, "Kuruluş Devrinde Askeri Teşkilat ve Osmanlı Devşirme Düzeni", *Osmanlı*, VI (Ankara 1999), s. 558-560.

Mücteba İlgürel, "Yeniçeriler", *İslâm Ansiklopedisi*, XIII, 385,395.

Gümeç Karamuk, "Devşirmelerin Hukukî Durumları Üzerine", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. yılı Özel Sayısı (Ankara 1999), s.19-32.

Abdulkadir Özcan, "Devşirme", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, IX, 254-257.

Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Toplum Yaşantısı*, Ankara 1985.

———, “Anadolu’da Yeniçeriliğın Düzensizliğı ile İlgili Belgeler ve İzmir’de Yeniçeriliğın kaldırılması Hakkında Bir Belge”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXI/1-2 (Ankara 1965), s. 75-90.

İrina E. Petrosyan, *Mebde-i Kanun-ı Yeniçeri Ocağı Tarihi*, Moskova 1987.

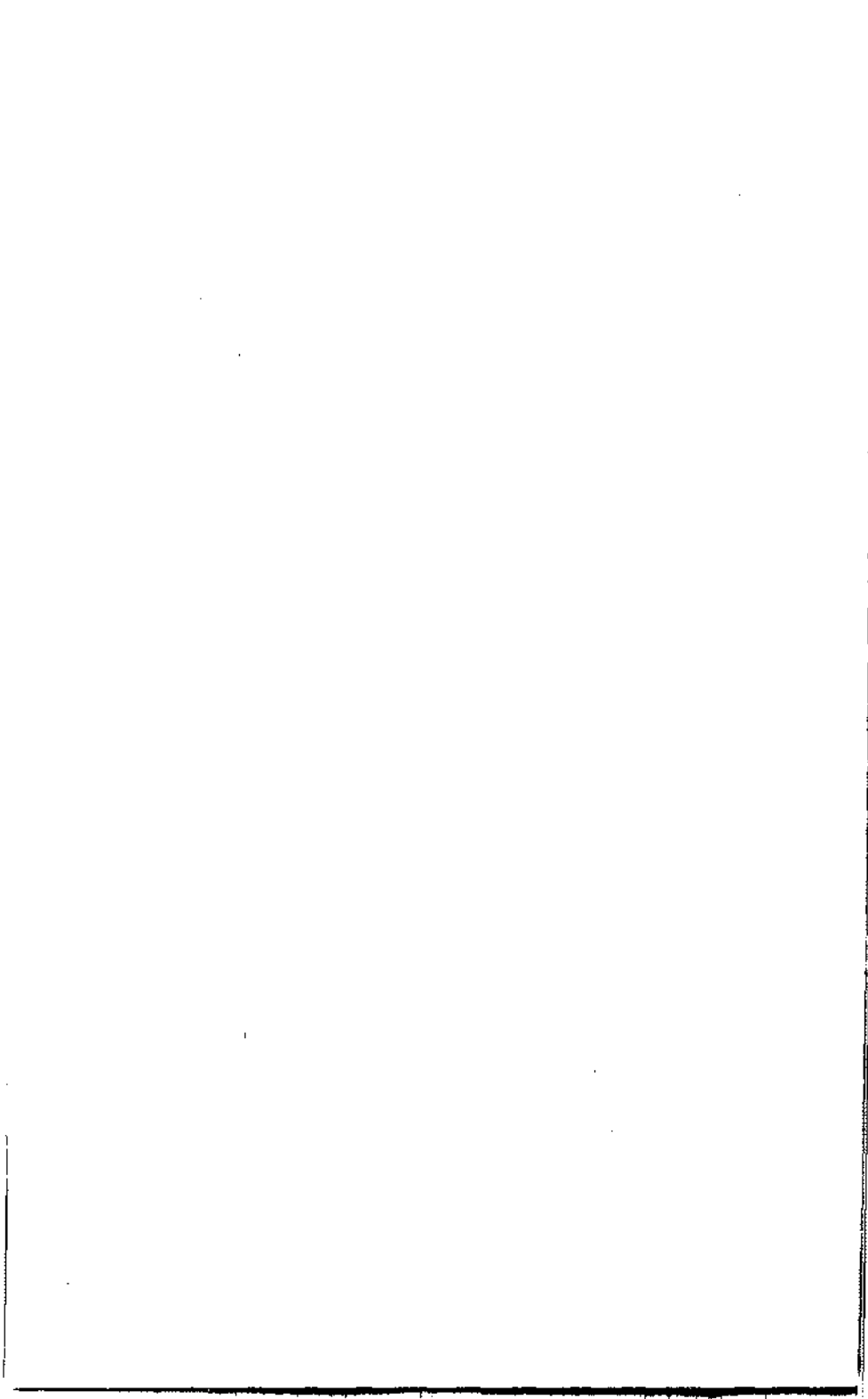
———, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Askeri Reformlar Konusunda İlk Girişim: XVI. Yüzyılın Sonu ile XVII. Yüzyılın Başında Yeniçeri Ocağı”, *Osmanlı*, VI (Ankara 1999), s. 673-683.

Hamiyet Sezer, “Yeniçeri Ocağının Kaldırılışının Taşraya Yansıması (1826-1827)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, sayı 30 (Ankara 1998), s. 215-238.

———, “Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve Sonrasında Meydana Gelen Askerî-Sosyal Gelişmeler (1826-1827)”, *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, I, Ankara 2000, s. 67-78.

İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, I-II, Ankara 1984.

Söğütten İstanbul’a, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Derleyenler: Oktay Özel - Mehmet Öz, Ankara 2000.

OSMANLI TARİHİNDE İSYANLAR*

♦ Soru 1: İlk Yeniçeri isyanı ne zaman çıktı?

Yeniçeriler akla hep isyanları ile gelir. İlk isyanları 1446'daki *Buçuk Tepe Vakası*'dır. II. Mehmed'in ilk hükümdarlığı sırasında, yeniçeriler paranın değerinin düşürülmesini bahane ederek ayaklanıp, Şehabeddin Paşa'nın evini yağmaladıktan sonra Edirne'nin doğusunda bir tepeye çekildiler. İsyan, yeniçerilerin maaşlarına yarım (buçuk) akçe zam yapılarak yatıştırılabildi. Ayaklanmanın asıl sebebi ise Çandarlı Halil Paşa'nın, II. Murad'ı tekrar tahta geçirmek istemesiydi. Nitekim isyan karşısında genç hükümdarın zor duruma düşmesi üzerine, II. Murad Manisa'dan gelerek yeniden Osmanlı tahtına çıktı ve oğlunu da Manisa'ya vali olarak gönderdi. Bu isyan,

* Bu bölümde genelde İstanbul merkez olmak üzere yeniçeri, kapıkulu sipahisi ve esnaf isyanları ele alınmıştır.

yeniçerilerin daha sonraki tarihlerde sıkça rol oynadıkları hükümdar değişiklikleriyle iktidara ortak olma süreçlerinin ilk adımıdır.

♦ **Soru 2: Fatih'in ölümünden sonra nasıl bir isyan meydana geldi?**

İstanbul'da ilk yeniçeri isyanı, şehrin fatihi II. Mehmed vefat ettiğinde ortaya çıktı. Fatih Sultan Mehmed'in 1481 Mayıs'ında Gebze'de çıktığı seferde vefat etmesi üzerine ölümü gizlenmeye çalışıldı. Veziriazam Karamanî Mehmed Paşa derhal Şehzâde Cem ve Şehzâde Bâyezid'e ulaklar göndererek babalarının vefat ettiğini haber verdi. İstanbul'a erken gelen şehzâde tahta çıkacaktı. İki şehzâdeden biri tahta geçene kadar ölüm hadisesi gizli tutulmalıydı. Sultan'ın hamama gitmesi gerektiği bahanesiyle Fatih'in cesedi vakit kaybettirilmeden İstanbul'a geçirildi ve Topkapı Sarayı'na getirildi. Bu arada askerin padişahın ölüm haberini öğrendiğinde İstanbul'da bir kargaşaya yol açmaması için de şehre girmeleri yasaklandı.

Birkaç gün sonra askerler II. Mehmed'in öldüğünü her nasılsa öğrenip, ellerine geçirdikleri balıkçı tekneleriyle İstanbul'a akın ettiler. Özellikle kapıkulu askerleri İstanbul'da, büyük bir yağma başlattılar. Şehzâde Bâyezid taraftarları askerin isyanını destekliyorlardı. Askerler, Şehzâde Bâyezid'in tahta çıkmasında en büyük engel olan Cem Sultan taraftarı Veziriazam Karamanî Mehmed Paşa'yı sokak ortasında parçalayıp, konağını yağmaladılar. Fatih tarafından İstanbul muhafızı olarak

birakılmış eski veziriazamlardan Vezir İshak Paşa, askere kesenin ağzını açarak; kısa sürede duruma hâkim oldu. Sabık veziriazam, II. Bâyezid taraftarı olduğu için bu şehzâde gelene kadar yerine İstanbul'da bulunan 11 yaşındaki oğlu Şehzâde Korkut'u tahta çıkardı. Böylece askerin isyanı biraz daha yatıştırdı.

Yeniçeriler, II. Bâyezid'i Topkapı Sarayı Bâb-ı Hümayûn'un önünde karşıladılar. Yeni sultandan veziriazamı öldürdükleri ve şehirde yağma yaptıkları için af dilediler. Padişah da askerleri affetti. Böylece İstanbul, bundan sonra sıkça karşılaşacağı isyanlar serisinin ilkini yaşamıştı.

♦ Soru 3: **Yeniçeriler, II. Bâyezid'i tahttan nasıl indirdi?**

II. Bâyezid'in hükümdarlığının son yıllarında oğulları arasında taht mücadelesi başlamıştı. Yavuz Sultan Selim babasına karşı isyan etti, ancak mağlup oldu. II. Bâyezid en çok sevdiği oğlu Ahmed'i hükümdar ilân etmek üzere İstanbul'a davet etti. Yeniçeriler, Şehzâde Ahmed'in tahta çıkmak için İstanbul'a davet edildiğini ve Maltepe'ye kadar geldiğini öğrendiklerinde isyan bayrağını kaldırdılar. Böylece İstanbul'da yeniden kargaşa ve düzensizlik hakim oldu. Şehzâde Selim'in padişah olmasını isteyen asker, Şehzâde Ahmed'in Üsküdar'dan İstanbul'a geçmesini engellemek için Boğaz'daki bütün ulaşım araçlarına el koydular. Bununla da kalmayıp, İstanbul'da bulunan Şehzâde Ahmed taraftarlarının evlerini yağmaladılar. İstanbul'daki bu isyanı haber alan Şehzâde Ahmed de

mecburen Maltepe'den geri döndü. Sultanın sefere çıkamayacak kadar yaşlı olmasını, Safeviler'in Anadolu'da estirdiği terör ve şehzadeler arasındaki iç savaşları bahane eden asker, Topkapı Sarayı önüne gelerek padişah olarak Şehzâde Selim'i görmek istediklerini dile getirdiler. Veziriazam Mustafa Paşa gelişmeleri bildirmek üzere padişahın yanına gitti. Neler olduğunu ve askerin isteklerini öğrenen Sultan Bâyezid önce "Nitekim ben sağım, beyliğimi kimseye vermezim" dedi. Bu cevap üzerine Mustafa Paşa, "*Devletlü hünkâr! Tuzunuz etmeğünüz yidük, helâl eylen. Taşra çıkıcak bizüm işimüz tamâm iderler*" deyince, padişah da, "*Şimdi ben pâdişâhluğum uirmeyicek beni gelüp katl iderler mi?*" diye sordu. Padişahın bu sualine karşılık veziriazam da "*Yok katl itmezler, ammâ harbe ucuyla kafftanınızdan çekip tahtdan aşağı indirirler*" şeklinde bir cevap verdi. II. Bâyezid artık yapacak bir şey olmadığını anlayınca, tekrar bir isyan yaşanmaması için, askerin isteğini kabul ederek oğlu Selim'i padişah ilân etti.

♦ **Soru 4: Kanunî dönemindeki yeniçeri isyanı nasıl gelişti?**

Yeniçeriler 1525'te İstanbul'da bir kez daha isyan ettiler ve şehrin büyük bir kısmını yağmaladılar. İkbal basamaklarını hızla tırmanan Veziriazam İbrahim Paşa'nın, isyan eden Hain Ahmed Paşa gailisini bertaraf etmek için 1524'te Mısır'a gitmesini fırsat bilen muhalifleri yeniçerileri isyana teşvik ettiler. Sultan Süleyman, Edirne'den yeni dönmüş ve Kâğıthane'ye gelmişti. Padişahın yoklu-

ğundan da yararlanan yeniçeriler İstanbul'da başta Veziriazam İbrahim Paşa'nın sarayı olmak üzere, önde gelen devlet ricalinin konaklarını, gümrükleri ve halkın evlerini yağmaladılar.

Kâğıthane'de bulunan Sultan Süleyman, askerin isyan ettiğini öğrenir öğrenmez hemen deniz yoluyla İstanbul'a geldi. Sultan, ilk iş olarak geniş bir soruşturma yaptırdı ve askeri tahrik ettikleri anlaşılan Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa ile Reisülküttab Haydar Efendi'yi derhal idam ettirdi. Padişahın hızlı ve sert bir şekilde olaya müdahale etmesiyle isyan daha fazla yayılmadan yatıştırıldı.

♦ **Soru 5: II. Selim İstanbul'a girerken asker neden isyan etti?**

Kanunî'nin 6/7 Eylül 1566'da Zigetvar önlerinde vefat etmesi üzerine, Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa, Kütahya'daki Şehzâde Selim'e mektup gönderip, babasının vefat ettiğini ve derhal bu tarafa gelmesi gerektiğini haber verdi. Veziriazamın mektubunu 12 gün sonra, Kütahya dışındaki Sıçanlı'da alan II. Selim, derhal şehre döndü. O gün Cuma olduğu için şehirdeki bütün camilere haber gönderilerek hutbe II. Selim adına okundu.

II. Selim, 29 Eylül 1566'da Boğaz'daydı. Yeni padişah ilk şaşkınlığı burada yaşadı. Zira ne Osmanlı ve dünya tarihinin son 46 yılına mührünü vuran Muhteşem Kanunî Sultan Süleyman'ın ölümü sebebiyle İstanbul'da bir matem hâli, ne de kendisini karşılamaya gelen yetkili kişi vardı. Aslında Sokollu Mehmed Paşa, muhafız

olarak şehirde bırakılan İskender Paşa'yı durumdan haberdar etmişti. Ancak İskender Paşa, veziriazamın üstü kapalı ifadelerini anlayamamış ve dolayısıyla da gerekli hazırlıkları yapmamıştı. II. Selim'in adamını karşısında görünce herşeyi anladı ve alelacele hazırlıklarını tamamlayıp, yeni padişahı Üsküdar'dan İstanbul'a nakletti. II. Selim'in Topkapı Sarayı'na yerleşmesiyle, top sesleri İstanbul semalarını inletmeye, tellallar şehrin dört bir yanında taht değişikliğini haykırmaya başladı.

Şehirde kaldığı üç gün zarfında Eyüp Sultan ve atalarının türbelerini ziyaret edip, fakir fukaraya sadakalar dağıtan II. Selim, bu süre sonunda ulema ve şehrin ileri gelenleri tarafından merasimlerle şehirden uğurlandı. Yolda Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa'dan acele etmesine dair peş peşe mektuplar alıyordu. II. Selim'in Belgrad'a yaklaştığını haber alan Sokollu, Kanuni'nin vefatından haberdar olmayan orduya bu tarafa doğru hareket emri verdi. Nihayet güvenli topraklara ulaştığında Sokollu'nun emriyle hafızlar Kanuni'nin naaşını taşıyan arabanın yanında Kur'an okumaya başlayınca, büyük sır herkese ilân edilmişti. Kısa süre içinde Kanuni'nin ölüm haberini duymayan hiç kimse kalmadı. Yüreklere yanan askerler bir ara yürümeyi bıraktılar ve ağlayıp dövünmeye başladılar. Sokollu, etkili bir nutukla onları sakinleştirdi ve ilerlemeye razı etti. Bu arada Belgrad'a ulaşan II. Selim, veziriazamın tavsiyesiyle orduyu burada bekledi. Ordu Belgrad'a girerken II. Selim, üzerinde siyah kaftanla babasının naaşını karşıladı. Burada padişahın cenaze na-

mazı ikinci kez kılındı ve cenaze arabası aynı bir kafilé ile İstanbul'a doğru yola çıkartıldı.

Yeni padişah tahta çıktığı zaman kapıkulu askerine de cülüs bahşisi verilmesi gerekiyordu. Devlet geleneklerini çok iyi bilen Sokollu, II. Selim'e bir tezkire gönderip, cülüs merasimi yapılmasını ve bunun nasıl icra edileceğini bildirdi. Ancak yeni padişah, hazinede yeteri kadar para olmaması sebebiyle bahşis işini oldu bittiye getirmek için, çevresindekilerin etkisiyle otağı hümayûndaki tahta oturup saltanatını ilân etti. Asker bu işten hiç hazzetmese de şimdilik sineye çekti. Padişahın İstanbul'a girmesinden bir gün evvel yeniçeriler padişah alayının geçeceği yolları ulaşıma kapatarak istediklerini kabul ettirmeyi planladılar. Sabah olduğunda II. Selim, Halkalı Sarayı'ndan İstanbul'a doğru alayla birlikte ilerlemeye başladı. Fakat Şehzâde Cami önünde toplanan yeniçeriler, alayın önünü kestiler ve "Dur al! Dur al!" diye bağırarak, yaklaşık bir saat alayın ilerlemesini engellediler. Neden ilerlemedikleri sorulduğunda ise "otluk arabası var" diyerek kaçamak cevaplar verdiler. Nasihat etmek isteyen üst düzey devlet ricalinin bir kısmına hakaret ederken, bir kısmını da silah zoruyla susturdular. II. Selim uzun ve zorlu bir yolculuktan sonra Topkapı Sarayı'na ulaştı ancak askerler bahşişlerinin verileceğini bizzat yeni sultanın ağzından duymadıkça sarayın önünden ayrılmayacaklarını veziriazam aracılığı ile padişaha iletiler. Askerin bahşis almazsa bir isyan çıkaracağından çekinen II. Selim, bahşişlerinin dağıtılacağını ilân ederek, İstanbul'u yağmalanmaktan kurtardı.

♦ **Soru 6: Maaşların değeri düşük parayla ödenmesi askeri nasıl isyan ettirdi?**

Kapıkulu askeri, 2 Nisan 1589'da değeri düşük akçe ile maaşlarının ödenmesini kabul etmedi ve payitahtta yine büyük bir isyan başlattı. Bu isyan, bir yönüyle daha önceki isyanlardan farklıydı. İlk defa Topkapı Sarayı önlerine gelen asker, saraya gönderdikleri listeyle bazı devlet adamlarının kellelerini istedi.

Paranın her geçen gün ayarının düşürülmesi Osmanlı akçesinin piyasadaki alım gücünü azaltmakta ve bundan da en fazla maaşlı askerler, yani kapıkulu askeri zarar görmekteydi. İstanbul esnafı ayarı düşük akçe ile alış veriş yapmak istemediği için asker zor duruma düşmekteydi. Artık dayanacak durumları kalmayan yenicheriler, önce şeyhülislama daha sonra da Sadrazam Siyavuş Paşa'ya durumlarını arz ettiler. Ancak istediklerini elde edemeyince daha etkili bir çözüm için Topkapı Sarayı önünde toplandılar. Hatta sarayın dış ve iç avlusunu işgal edip, Divân'ı bastılar.

Askerler, III. Murad tarafından gönderilen nasihatçileri taşlarla geri çevirdiler ve paranın ayarının düşürülmesinin baş sorumlusu olarak gördükleri Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa ile Başdefterdar Mahmud Paşa'nın kellelerini istediler. Asilerin bazıları da, padişahı tahttan indirmekle tehdit ettiler. Sultan, Adalet Köşkü'nden bütün bu gelişmeleri takip etliyordu. Asilerin işi daha da ileri götüreceklerini gören padişah, direnmek istediye de, bunun kardeş kanı dökmekten başka bir işe yara-

mayacağını anlayan devlet ileri gelenleri, padişahı kararından döndürüp, Başdefterdar Mahmud Paşa'nın askere verilmesini kabul ettirdiler. Defterdar idam edildikten sonra Topkapı Sarayı'nı kuşatan asker de yavaş yavaş sarayı boşalttı.

♦ **Soru 7: Yeniçeri-Sipahi çatışması nasıl meydana geldi?**

1603'te İstanbul'da tekrar anarşi hakimdi. Veziriazam Yemişçi Hasan Paşa ile başını Sadaret Kaymakamı Mahmud Paşa'nın çektiği muhalif grup arasındaki iktidar mücadelesi kapıkulu sipahisi ile yeniçerileri karşı karşıya getirdi. Bu iki asker grubu, İstanbul sokaklarında günlerce çatıştılar.

İstanbul'da Mahmud Paşa grubu harekete geçmiş ve Yemişçi Hasan Paşa taraftarlarını teker teker görevden el çekirmeye başlamışlardı. Bu gelişmeler üzerine veziriazama İstanbul'dan mektuplar yazıldı ve acilen başkente gelmesi istendi. Ayrıca bu mektuplarda, şehrin sipahiler tarafından kuşatıldığı, bu yüzden de şehre gece girmesi tembihlenmekteydi.

Gizlice şehre giren Veziriazam Hasan Paşa, daha güvenli olduğunu düşündüğü nişanlısı Ayşe Sultan'ın Atmeydanı'ndaki evine geldi. Paşanın muhalifleri de bu arada boş durmamış ve Şeyhülislam Sunullah Efendi'den veziriazamın katledilmesine dair bir fetva almışlardı. Sadaret Kaymakamı Mahmud Paşa ve yandaşları bu fetvayı daha sonra Sultan III. Mehmed'e gönderdiler. An-

cak Sultan, Mahmud Paşa grubuna veziriazamı ile kendisi arasına kimsenin giremeyeceği, veziriazam ne yaparsa kendisinin rızası ile yaptığını söyledi. Bunun üzerine asiler kendi işlerini kendileri halletmek için paşanın saklandığı Atmeydanı'ndaki evin etrafında toplandılar.

Yemişçi Hasan Paşa, çoktan Ağa Kapısı'na sığınmıştı. İstanbul'daki en önemli askerî güç olan yeniçerileri de arkasına alan Hasan Paşa, padişaha bir telhis yazarak şeyhülislamı bazı suçlarla itham edip, padişahu devirmek niyetinde olduğundan bahsetti. Bu telhis üzerine III. Mehmed de yeniçerilere hitaben; "Zorbalanın hakkından gelmesine yardım eyliyesiniz" yazılı bir hatt-ı hümayûn gönderdi. Böylece hem yeniçeri desteğini hem de padişahın onayını alan Hasan Paşa bütün askerleri ve İstanbul halkını zorbaları ortadan kaldırmak için yardıma çağırdı. Bu arada Sunullah Efendi'yi azlettirip, yerine geçirdiği şeyhülislamdan da asiler aleyhinde bir fetva aldı.

Ertesi gün asiler Sultanahmet Meydanı'nda toplanırken, Hasan Paşa ve taraftarları da Süleymaniye'de bir araya geldiler. Hasan Paşa, önce sipahi zorbalarna bu isyana son vermeleri yönünde tavsiyelerde bulunmak üzere araçlar gönderdi. Ancak müspet bir cevap gelmeyince İstanbul'un tüm kapıları kapatıldı ve şehirde adeta bir zorba avı başladı. Akşama kadar şehir sokaklarında kanlı çarpışmalar yaşandı. Akşam olduğunda Hasan Paşa, yine yeniçeri ağasının sarayında kaldı. Ertesi gün Cuma günü olduğu için üst düzey devlet ricali Cuma namazını beraber kıldıktan sonra Hasan Paşa,

önce Sultan III. Mehmed'in huzuruna çıkarak gelişmelerden padişahı haberdar etti. Daha sonra nişanlısı Ayşe Sultan'ın Atmeydanı'ndaki evinde istirahatata çekildi. Bu arada Atmeydanı'nda, Paşa'nın taraftarları ve İstanbul halkı tüfekler atıp, şenlikler yapıyorlardı.

Yenişçi Hasan Paşa, sipahi zorbalannın isyanını, başta yeniçeriler olmak üzere, diğer askerî gücün desteğini alarak bertaraf etmeyi başardı. Ancak daha sonra bu gücü kendi çıkarları için kullanmaya kalkınca idam edildi. Yeniçeriler, Hasan Paşa'nın azledilmesine itiraz etseler de padişahın kararlı tutumu karşısında seslerini çıkartamadılar.

Yenişçi Hasan Paşa ve muhaliflerinin iktidar mücadelesi yüzünden karşı karşıya gelen yeniçeriler ve sipahiler ise bundan sonra en küçük bir olayda silahlarını birbirlerine çektiler.

♦ Soru 8: Genç Osman nasıl öldürüldü?

18 Mayıs 1622'deki İstanbul isyanı, sonuçları itibarıyla Osmanlı tarihinin en feci isyanlarından biridir. Devrin hükümdarı II. Osman'ın bazı icraatları asker, ulema ve halk arasında hoşnutsuzluğa yol açmış, tüm itirazlara rağmen sultanın hacca gitmek için Üsküdar'a geçmesi bardağı taşıran son damla olmuştu.

İsyan bayrağını açan sipahi ve yeniçeriler önce Süleymaniye Camii'nin avlusunda toplandılar. Burada biraz bekledikten sonra Atmeydanı'na doğru hareket ettiler. Meydanda sadece askerler değil, ilmiye mensupları ve

İstanbul halkının bir bölümü de bulunuyordu. Kalabalık hep bir ağızdan; "Padişahımızı Kâbe'ye gitmek nâmı ile Anadolu'ya götürmek isteyenleri ve padişahı Anadolu'ya geçmekten vazgeçirmek isteriz" diye bağınıyordu. Asiler padişah hocasının, kızlarağasının ve veziriazamın kellelerini istiyorlardı. Bu arada şehrin kapıları kapatıldı ve isyan, Üsküdar'da bulunan II. Osman'a haber verildi.

Asiler, kanunî bir engel kalmaması için Şeyhülislam Esad Efendi'den padişaha devlet hazinesini boşalttıranlar ve onu hacca gitmeye ikna ederek fitneye sebep olanların katledilmesine dair bir de fetva aldılar. Fetvayı alan askerler, vakit kaybetmeden Atmeydanı'na gittiler. Beşiktaş'tan yeni hareket etmiş donanma askeri de şehirdeki bu sesleri duyunca karaya yanaştı ve kapılar kapalı olduğu için surların üzerinden atlayarak asilere katıldı. Her geçen dakika daha da kalabalıklaşan asileri ikna etmek için sadrazam ve yeniçeri ağasının gönderdiği araçlar ise taşlandılar.

Padişah, durumu görünce hacdan vazgeçti. Ancak öldürülmesi istenen kişileri vermedi. İsyanın ikinci günü asiler önce Yeniodalar'da ve daha sonra Fatih Camii'nde toplandıktan sonra şehrin dört bir yanından Atmeydanı'na doğru akın ettiler. Ulemadan birkaç kişi, asilerin isteklerini padişaha iletmek için saraya gönderildi. Ancak II. Osman, asilerin öldürülmesini istedikleri kişileri vermemekte diretmiş, sert konuşunca kendi sonunu da hazırladı.

Atmeydanı'nda heyetin getireceği cevabı bekleyen kalabalık, uzun zaman geçmesine rağmen saray-

dan kimse çıkmayınca harekete geçti. Önce Ayasofya Camii'nin minarelerine gözcüler çıkarıldı. Gözcüler, Topkapı Sarayı'nda söylendiği gibi bostancı askerinin hazır bulunmadığını meydandaki kalabalığa bildirince asiler hemen sarayın içine akın ettiler. Kalabalığın arasından biri; "Sultan Mustafa'yı isteriz" diye bağınca, diğerleri da aynı sloganı tekrarladılar. Bundan sonra askerlerin yeni hedefi II. Osman'ı devirmek ve I. Mustafa'yı tahtta çıkarmaktı.

I. Mustafa, Harem'deki odasında kapalı tutulduğu yerden alınıp, saray dışına çıkarıldı. Durumu haber alan II. Osman, askerin istediği kişileri verdi. Ancak iş işten geçmişti. Elleriine geçirdikleri kişileri parçalayarak öldüren yeniçeriler tatmin olmamışlardı. Padişahın yeni atadığı veziriazam ve yeniçeri ağasını da kabul etmeyerek, onların evlerine saldırdılar. Askerler, I. Mustafa'yı padişah olarak tanıdıklarını ilân etmişlerdi. Genç Osman mecburen yeniçeri ocağına sığındı. Başka bir çaresi kalmayan genç padişah, yatsı namazından sonra Ağa Kapısı'na gitti.

Bu sırada I. Mustafa'nın annesi kontrolü eline almaya başlamış, yeni bir veziriazam ve yeniçeri ağası tayin etmişti. II. Osman'ın yerini bulan askerler onu oradan alarak, başı açık ve sırtında sadece bir elbise bulunduğu hâlde Orta Camii'ne götürdüler. Davud Paşa, Genç Osman'ı hemen öldürmek istediye de, yeniçeri ileri gelenleri yeni veziriazamı engellediler. Ancak Davud Paşa, kısa bir süre sonra sultanı Yedikule'de boğdurttu.

♦ **Soru 9: IV. Murad'ın saltanatının ilk döneminde asker neden isyan etti?**

İstanbul'da isyanın hâkim olduğu dönemlerden biri de IV. Murad'ın saltanatının ilk yıllarıdır. Küçük yaşta tahta çıkan IV. Murad, padişahlığının ilk döneminde devlet idaresine fazla hâkim olamadı. Bunu fırsat bilen başbozuklar ve fırsatçılar İstanbul'u yaşanamaz bir şehir hâline getirdiler.

Yeniçeri ve sipahilerin başını çektiği asiler, IV. Murad devrindeki ilk büyük isyanlarını 10 Şubat 1632'de başlattılar. Veziriazam Hüsrev Paşa'nın azledilerek yerine Hafız Ahmed Paşa'nın getirilmesi, ikinci vezir mevkiinde bulunan ve veziriazamlığa sıra itibarıyla kendisinin müstahak olduğunu düşünen Recep Paşa'yı rahatsız etti. Recep Paşa, sipahileri Hâfız Ahmed Paşa aleyhinde bir isyana tahrik ettiği gibi, mazul veziriazamı seven kapıkulu sınıfını da kısa sürede kendi saflarına dâhil etmeyi başardı.

Asiler, Atmeydanı'nda toplanıp, Hüsrev Paşa'nın azledilmesinin sorumlusu olarak gördükleri Şeyhülislâm Zekeriya Zâde Yahya Efendi, Veziriazam Hâfız Ahmed Paşa, Defterdar Mustafa Paşa, Yeniçeri Ağası Hasan Halife ve Musâhib Musa Çelebi gibi padişahın yakınında bulunan on yedi kişinin kendilerine teslim edilmesini istediler. Ancak IV. Murad, isyanın ilk iki günü istenen kişileri vermedi. Asiler, üçüncü gün zorla Bâb-ı Hümayûn'dan içeri girip, Orta Kapı'ya kadar ilerlediler ve ulema mensuplarını da buraya davet ettiler. Vezir Bayram Paşa, bir

adamını, olup bitenleri anlatmak ve emin bir yere saklanmasını tavsiye etmek üzere Veziriazam Hâfız Ahmed Paşa'ya gönderdi. Ancak Ahmed Paşa haberciyi dikkate almayınca, bu durum paşaya pahalıya mâl oldu. Asilerin arasından geçerken üstü başı yırtılana kadar hırpalandı ve kendini saraya güç bela atabildi. Dışarıdaki arbeye sırasında mücevvezesi başından düşüp, kaftanı da parçalandığı için üstünü değiştirip, hemen IV. Murad'ın huzuruna çıktı. Yaşananları dinleyen padişah, Hâfız Paşa'yı gizlice Üsküdar'a kaçırdı. Tam bu sırada, asker de Orta Kapı'dan içeri girmişti. Kısa sürede Divân asiler tarafından kuşatıldı.

Askerler, IV. Murad'ı ayak divânına çağırdılar. Tahtı dışarı kurdurtan padişah, asileri yatıştırmak için nasihatler etti ise de nafiye. Asiler özellikle Hâfız Ahmed Paşa ve on yedi kişinin kellelerini istiyorlardı. Ayrıca istedikleri verilmezse işin başka türlü olacağı tehdidini de savurmaktan geri durmuyorlardı. Bunun üzerine devlet erkânı ile tekrar istişare yapıldı ve bu toplantıda en büyük rakibini ortadan kaldırmak için eline bulunmaz bir fırsat geçtiğini gören Receb Paşa, padişahı Hâfız Ahmed Paşa'yı askere teslim etmek üzere ikna etti. Bu karar üzerine Üsküdar'a daha yeni ulaşan veziriazam, Topkapı Sarayı'na geri getirildi. Bu arada padişah Bâbüssaâde'den çıkıp, tekrar ayak divânı kurdurdu. İsyan eden askerleri yine ikna etmeye çalıştı ama yine sonuç alamadı. Hâfız Paşa, kendi kellesinin bahane edilerek devletin itibarının nasıl ayaklar altına alındığını görünce abdest alıp, Bâbüssaâde'de

durdu. Padişahın nasihatlarının asiler tarafından dinlenmediğini görünce, "Padişahım! Bin Hâfız gibi kulun yoluna fedâdır, ancak ricâm budur ki, beni sen katl etmeyip ko. Bu zâlimler haksız yere kanımı akıt-sınlar ve beni şehid etsinler ve lutf edip meytimi Üsküdar'da defn ettiresin ve yetim kalan çocukla-rıma bakmanı ricâ ederim" deyüp yer öpüp bir kere "Bismillâhirrahmânirrahîm velâ haule velâ kuvvete illâ billâhil 'aliyyi'l-azîm. İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'ün" deyip askerlerin arasına daldı. Birkaç dakika sonra veziriazamın paramparça edilmiş cansız bedeni yerde yatmaktaydı. IV. Murad, gördüklerine dayanama-yıp, ağlamıştı. Asiler, Hâfız Paşa'yı öldürdükten sonra Receb Paşa'yı da veziriazam tayin ettirdiler.

Mart ayna kadar İstanbul'da ara ara küçük isyanlar yaşandı. Halk artık evinden dışarı bile çıkamıyordu. Es-naf dükkânlarını günlerce açmadı. Açmaya cesaret eden-lerinki ise yağmalanmıştı.

♦ **Soru 10: IV. Murad döneminde ekserin ikinci isyanında neler oldu?**

Tokat'ta bulunan Serdar Hüsrev Paşa'nın katledil-mesini bahane eden asiler 11 Mart 1632'de İstanbul'da yeniden isyan ettiler. Recep Paşa, asileri tahrikten geri durmuyordu. Sipah ve yeniçeri taifesi Atmeydanı'nda toplanıp, saraya yürüdü. Ayak divânına çıkmaya zorla-dıkları IV. Murad'dan, Defterdar Mustafa Paşa, Yeniçeri Ağası Hasan Halife ve Musahib Musa Çelebi'nin baş-

larını ve şehzadelerin kendilerine gösterilmelerini talep ettiler. Şayet istekleri yerine getirilmezse de IV. Murad'ı tahttan indirmekle tehdit etmekteydiler.

Asilerin ısrarı üzerine kardeşleri Bâyezid, Süleyman, Kasım ve İbrahim'i sarayda hapis tutuldukları daireden dışarı çıkarttıran IV. Murad, bu defa da şehzadelerin hayatlarına dokunmayacağına dair kefil göstermesi talebiyle karşılaştı. Şeyhülislâm Ahîzâde Hüseyin Efendi ile Veziriazam Recep Paşa'nın kefil olmayı kabul etmeleriyle şehzadeler tekrar dairelerine gönderildi. Ayak divânı bitince asiler, İstanbul sokaklarında Mustafa Paşa, Hasan Halife ve Musa Çelebi'yi aramaya başladılar. Her tarafa münadiler çıkındı ve bu kişileri bulanlara üçer, dörder bin kuruş verileceği vaat edildi.

Ertesi gün de Atmeydanı tekrar asilerle tıka basa doldu. Ama o sırada hava bozmuş, öyle bir kar yağmaya başlamıştı ki, hiç kimse Atmeydanı'nda duramamıştı. İster istemez Yeni Cami tetimmelerine, Mehterhane ayvanına ve Ayasofya çarşısı dükkânlarına doluştular. Hava muhalefeti yüzünden isyan daha fazla yayılmadan sona erdi. Birkaç gün sonra da asilerin istedikleri kişiler saklandıkları yerlerden çıkındılar ve daha önceki ve sonraki isyanlarda olduğu gibi Atmeydanı'ndaki çınarlara asıldılar.

♦ **Soru 11: IV. Murad tahttan indirilmekten nasıl kurtuldu?**

Mart'ın sonlarına doğru Saka Mehmed, Cin Ali, Çalık Derviş, Yemişçi Mustafa, Salih Efendi ve Mahmud

Ağaoğlu'nun başını çektiği sipahi zorbabaşları bir araya gelip, kendi canlarını ve geleceklerini garantilemek için IV. Murad'ı tahttan indirmeyi kararlaştırdılar. Bunların başı olan Rum Mehmed adlı şahıs, böyle bir hareketin devletin sonunu getireceğini söyleyerek bu fikre karşı çıktı. Ancak diğerleri el altından yeniçerileri de kendi yanlarına çekip, düşüncelerini gerçekleştirmek azminden vazgeçmediler. IV. Murad taraftarı olan Yeniçeri Ağası Köse Mehmed Ağa, yeniçerileri sipahilerin emellerine alet olmaktan uzak tutmayı başardığı gibi, olan biteni de padişaha haber vererek gafil olmamasını sağladı. Rum Mehmed ile Köse Mehmed Ağa'nın gayretleri sayesinde İstanbul yeni bir II. Osman vak'asından kurtuldu.

IV. Murad, tüm hükümdarlığı boyunca zorbaların devleti ne hale düşürdüklerini hiç unutmayacak ve bu yüzden en küçük bir ihmali veya asayişsizliği en ağır şekilde cezalandıracaktı.

♦ Soru 12: Sultan İbrahim tahttan nasıl indirildi?

Sultan İbrahim'in yeniçeri ileri gelenlerinden kürk vergisi almaya kalkması tahttaki sonunu hazırladı. Veziriazam Ahmed Paşa'nın yeniçeri ileri gelenlerini öldürtmeye kalkması üzerine, yeniçeriler Sofu Mehmed Paşa'yı yeni sadrazam ilân ettiler. Sultan İbrahim durumu öğrenince, yeni sadrazamı tehdit etti. Olanları öğrenen ağalar, daha radikal bir karar aldılar. Artık yeni hedefleri Sultan İbrahim'i tahttan indirip yerine Şehzâde Mehmed'i geçirmektir.

Sultan İbrahim'in Sofu Mehmed Paşa'ya attığı yumruk padişah için sonun başlangıcıydı. Valide Kösem Sultan'la da anlaşılan asker, Sultan İbrahim'i tahttan indirdi ve 8 Ağustos 1648'de yerine IV. Mehmed'i çıkardı. Bir süre sonra da Sultan İbrahim öldürüldü.

♦ **Soru 13: Sultan İbrahim öldürüldükten sonra yeniçeriler ile sipahiler nasıl çatıştı?**

Bu feci olayın üzerinden fazla bir zaman geçmeden İstanbul'da bu sefer daha büyük bir askeri isyan patlak verdi. Veziriazam Sofu Mehmed Paşa'nın bazı icraatından rahatsız olan sipahiler 25 Eylül 1648'de önce Üsküdar'da isyan bayrağını açtılar. Sipahiler ikna edilince isyan durduruldu. Ancak uzun süredir zor şartlar altında yaşayan Galatasaray ve İbrahim Paşa Sarayı'ndaki acemi oğlanları da, sipahilerin İstanbul'a gelmesini fırsat bilip ayaklandılar. Girit'e gönderilen askerler de İstanbul'daki isyan haberlerini duyar duymaz Silivri'den şehre geri döndüler.

24 Ekim 1648'de İstanbul'a akın eden sipahiler bir kez daha şehirde büyük bir isyan başlattılar. Önce "ayak divanı" yapılmasını istediler. Ancak istekleri kabul edilmedi. Daha sonra güçlerini arttırmak için yeniçerilerin de kendilerine katılmalarını teklif ettiler. Fakat ocak ağaları isyana katılmadılar. 26 Ekim 1648'de bütün acemi oğlanları ve sipahiler Atmeydanı'nda toplandılar. Ancak asiler, kendileri aleyhinde büyük hazırlıklar yapıldığı, kat-

ledilmelerine cevaz veren bir de fetva alındığını öğrenince yavaş yavaş Atmeydanı'nı terkettiler.

Beş gün sonra gece devriyesi gezen yeniçerilerin Sultanahmet Camii etrafındaki sipahi kıyafetindeki üç kişiyi yakalayıp, ertesi gün Şehzâde Camii önünde asmaları ve sipahilerin oturdukları hanları basıp onları tutuklamaları sönmek üzere olan isyan ateşini yeniden alevlendirdi. Sipahiler tekrar Atmeydanı'nda biraraya geldiler. Gerginliğin artması üzerine yeniçerilerle sipahiler arasında büyük bir çatışma meydana geldi ve Sultanahmet Meydanı'nı cesetler kapladı.

Sultanahmet Camii, yapıldığı günden beri ilk defa böylesine kanlı bir çatışmanın şahidi olmuştu. Şahidi olmakla kalmayıp, bu elim mücadelede bizzat yaralanmıştı. Yeniçeri ve sipahilerin karşılıklı tüfek atışları camiinin kapı ve pencerelerinde büyük hasar meydana getirdi. Kurşun izleri uzun bir süre olayın elim birer şahidi olarak caminin muhtelif yerlerinde görüldü.

Ertesi gün camide ve meydanlarda öldürülmüş olanların naaşları, varsa akrabaları tarafından alınırken, akrabası bulunmayan iki yüzden fazla sipahinin cesedi, "Asi" olduklarına hükmedilerek cenaze namazları kılınmadan denize atıldı.

Bu isyanda sipahilere, yeniçeriler eliyle, ağır bir darbe vurulmuş, ancak devlet görevlilerini endişelendiren yeni bir durum ortaya çıkmıştı. Nüfuzlarını kaybeden sipahiler karşısında yeniçeriler daha da güçlenmişti ve bu yakın bir gelecekte büyük tehlikelere yol açabilirdi. Bunun

önünü almak ve sipahilerin daha fazla ezilmesini önlemek için yeniçerilere, “Lüzumu dolayısıyla oldu, yaramazlar cezasın buldu. Pâdişâh, kulundan vazgeçmez. Sipâhiler de bizim kardeşimiz ve seferde ve sulh zamanında yoldaşlarımızdır. Bundan sonra her kim anlara dil uzatıp kötü söylerse hiç aman vermeden hakkından gelinip denize atılır. Herkes edebi ile gezip laf atmaktan kati olarak çekinsin” şeklinde nasihatlerle gözdağı verilmeye çalışıldı. Fakat artık “ocak ağalarının bıyığını balta kesmez” olmuştu.

♦ **Soru 14: Esnaf niçin isyan etti?**

Osmanlı tarihinde İstanbul’da birçok isyan çıktı. Bunların çoğunda da askerler başroldeydi. 1651’de ise İstanbul, isyanlar açısından bir ilke daha şahit oldu. Bu defa isyan edenler askerler değil, şehir esnafıydı.

1650’de askere verilmesi gereken ulûfenin, hazineye yeterli para olmadığı için, tamamı ödenemedi. Bunun üzerine düşük ayarlı para ile esnafın elindeki daha değerli para zorla değiştirilerek hazineye ek gelir sağlanmaya çalışıldı. Zaten ekonomik olarak zor şartlar altında işlerini yürütmeye çalışan esnaf bu uygulamayla kiralarnı dahi veremez hâle geldi. 1651 Ramazan’ı esnafa zehir olmuştu. Ramazan’ın dördüncü günü Bezzazistan kethüdası, Sarachâne’de depolanmış zayıf akçeyi göstermek için esnafı davet etti. Bununla da kalmayıp, ellerindeki daha değerli paralara devlet tarafından el konulacağı haberini verdi. Esnaf

artık bu kadarına da tahammül edemeyeceklerini belirtirerek itiraz etti. Veziriazam Melek Ahmed Paşa'nın konağına giderek, paşaya şikâyetlerini anlattılar. Sinirlenen veziriazam, "*Sürün bunları taşra yıkılın bre kâfir gidiler, varın tedârik edin verin*" diye sert bir şekilde esnafı azarladı.

Haklı olmalarına rağmen bir de veziriazam tarafından azarlanan, hatta "kâfir" denilerek hakarete uğrayan esnaf Saraçhâne'yi terketti. Soluğu Şeyhülislam Aziz Efendi'nin evinde aldılar. Aziz Efendi'yi saraya gidip şikâyetlerini Sultan IV. Mehmed'e anlatmak için zorladılar. Aziz Efendi gizlice Melek Ahmed Paşa ve yeniçeri ağasına "bize imdâd etsünler" diye haberler gönderdi. Esnaf bununla da yetinmedi, sokakta rastladıkları diğer esnaf ve halkı da önlerine katarak ve bir de, "*Ümmet-i Muhammed! Bize olan zulm nedir? Aramıza kılıç girdi. Kapayın dükkânlarınızı*" diye tellal çıkırtarak Topkapı Sarayı'na doğru ilerlediler.

Artık ocak ağalarının zulmüne tahammülleri kalmayan diğer İstanbul esnafı da bu çağrıyı fırsat bildi. Şehirdeki bütün dükkânlar kapatıldı. Önlerine Şeyhülislam Aziz Efendi'yi katıp doğruca Topkapı Sarayı'na geldiler. Sultanahmet Meydanı yine mahşerî bir kalabalığın öfkeli ayakları altında sarsılmaktaydı. Aziz Efendi'nin belirttiğine göre Ayasofya önüne gelindiğinde kalabalık yirmi bin kişiyi bulmuştu. Kalabalığın "*Dâd (Adalet) padişahım! Dâd*" feryadı yeri göğü inletiyordu.

♦ **Soru 15: Esnaf isyanında neler oldu?**

Şeyhülislam, Ayasofya önünde türbeleri ziyaret etmek için atından indi. Bu arada padişahdan içeri gelmesi yönünde izin çıkınca saraya girdi. Aziz Efendi, saraya girmeden önce kalabalıktan bundan sonrasını kendisine bırakmalarını ve içeri girip saygısızlık etmemelerini istediye de, şeyhülislam daha kapıda iken halk sarayın birinci kapısından içeri doluşmuştu bile. Aziz Efendi, padişahın huzuruna çıkmadan önce Mahpeyker Kösem Sultan'la karşılaştı ve Valide-i muazzamayla bir süre tartıştı. Daha sonra IV. Mehmed'in huzuruna çıkan şeyhülislam, esnafın şikâyetlerini bir bir anlattı. Padişah da, "Size böyle zulüm olduğuna benim rızam yoktur" diyerek, Veziriazam Melek Ahmed Paşa'yı saraya davet etti. Halkın kendine zarar vereceğinden korkan Ahmed Paşa, saraya kendisi gitmeyip, bir adamını gönderdi. Veziriazamın adamı, Sultanahmet Meydanı'na geldiğinde buradaki esnafın taşlı sopalı saldırısına maruz kaldı.

Sultanahmet'te bunlar yaşanırken yeniçeriler de Orta Camii'de bir araya geldiler. Esnafın işi daha ileri götürmesini önlemek için hazırlıklara başladılar. Veziriazam Melek Ahmed Paşa'yı esnafın istemediğini de öğrenen yeniçeri ağaları, durumu lehlerine çevirmek için Yeniçeri Ağası Kara Çavuş'un veziriazam tayin edilmesini istediler. Ancak Kara Çavuş, teklifi kabul etmekte çekingen davranınca vezaret mühürü Sivayuş Paşa'ya verildi.

Sivayuş Paşa ve Şeyhülislam Aziz Efendi birlikte Sultanahmet Meydanı'na gelip, halkı teskin ettiler. Vaktin

geç olduğunu belirterek, diğer isteklerini yarın erkenden bildirmelerini istediler. Biraz olsun rahat nefes alan şehir esnafı da usul usul meydandan ayrıldı.

Ocak ağaları, esnafın ani bir saldırısını önlemek için gece Atmeydanı ve buraya çıkan yollara silahlı asker yerleştirdiler. Sabah olduğunda meydana gelmek isteyen esnafı silah zoruyla geri çevirdiler. Sarayhane'ye gönderilen yeniçeriler de esnafa zorla dükkânlarını açtılar.

Böylece İstanbul'daki ilk esnaf isyanı, daha fazla zararlı hâle gelmeden, biraz padişahın gayreti biraz da yeniçerilerin silahlı zorlamaları ile yatıştırdı. Fakat, her geçen gün esnafın yeniçeriden şikâyeti daha da artmaktaydı. Aradaki bu sessiz mücadele yaklaşık bir ay devam etti. Bir ay sonra IV. Mehmed'i tahttan indirmek için Kösem Sultan ile beraber gizli planlar hazırlayan yeniçeri ağaları, İstanbul'daki diğer askerî gruplar ve şehir halkının birlikte hareket etmesiyle ortadan kaldındı. Böylece "Ağalar saltanatı" da kan ve gözyaşı üzerine inşa olduğu gibi, yine kan ve gözyaşı ile temizlenebildi.

♦ Soru 16: Kösem Sultan nasıl katledildi?

Esnaf isyanında yeniçerileri destekleyen Kösem Sultan, saraydaki hâkimiyetinin her geçen gün biraz daha azaldığını hissetmekteydi. Kösem Sultan'ın yeniçeri ocağına dayanmasına rağmen, IV. Mehmed'in annesi Turhan Sultan da harem ağalarından destek almaktaydı. Harem ağaları ve Turhan Sultan'ın saraydaki güçleri arttıkça, Kösem ve dolayısıyla ocak ağalarının IV. Mehmed

üzerindeki nüfuzları azaldı. Harem ağalarını padişahıtan uzak tutmak isteyen Kösem Sultan, bir emir yayınlıyarak ağaların Harem'e girmelerini sınırlandırmak istedi.

Ağustos 1651'deki esnaf isyanını yeniçerilerin gücünün kırılması için bir fırsat olarak gören Turhan Sultan, isyanı destekledi. İsyân sonunda Turhan Sultan ve harem ağalarının baskısıyla Veziriazam Ahmed Paşa azledilip, yerine Turhan Sultan'ı destekleyen Siyavuş Paşa getirildi.

Kösem Sultan, ocak ağalanna, hem kendisi hem de ağalar için büyük bir tehlike arzeden IV. Mehmed'in bir vesileyle ortadan kaldırılıp, yerine hükmetmesi daha kolay olan Şehzâde Süleyman'ın geçirilmesini önerdi. Çünkü Şehzâde Süleyman'ın annesi Dilaşub, ruhen itaatkâr ve sakin bir hayat sürmeyi seven bir kadındı. Ancak IV. Mehmed meselesini halletmek kolay olmayacaktı. Aleri bir suikast ile Mehmed'i zorla tahttan indirmek, zaten Sultan İbrahim'in öldürülmesinden sorumlu tutulan ve "evlat katili" damgasını yiyen Kösem'in bir de torun katili olarak halkın gözündeki otoritesini büsbütün sarsacaktı. Bunu önlemek gayesiyle Kösem Sultan, eceli ile öldü süsü vermek için IV. Mehmed'i, Helvacıbaşı Üveys Paşa'nın hazırlayacağı zehirli şerbet ile öldürmeyi planladı. Ancak bu sinsî planı Kösem'in en yakınlarından biri olan Meleki Hatun, Turhan Sultan'a haber verince zehirletme planı da suya düştü.

Zehirleterek IV. Mehmed'in öldürtemeyen Kösem Sultan tekrar bir suikast planı hazırladı: 2 Eylül 1651 ak-

şamı İstanbul halkı iftarlarını ettikten sonra eğlenirken, Orta Camii'de toplanan yeniçeriler Kösem'in daha önce açık bıraktıracağı Topkapı Sarayı'nın kapısından içeri girerek, Sultan Mehmed ve taraftarlarını ortadan kaldırp, Şehzâde Süleyman'ı padişah yapacaklardı. Saraya bir baskın yapılacağını bilen, ama zamanını kestiremeyen Turhan Sultan ve Lala Süleyman Ağa yeniçerilerin silahlandıklarını haber aldıklarında, suikast vaktinin geldiğini anlamışlardı. Lala Süleyman Ağa, sarayın etrafını kendi adamlarıyla koruma altına aldı ve Turhan Sultan ile istisare ederek Kösem Sultan'ın katledilmesi kararı aldılar.

Lala Süleyman Ağa, özel bir ekip oluşturdu ve onlarla birlikte Harem'deki Kösem taraftarlarını kılıçtan geçirdi. Bu arada Kösem Sultan'ın kızlarından biri "vâlide benim" diyerek Süleyman Ağa ve adamlarının önüne atıldı ise de onu tanıyan hadımlardan biri askerleri uyardı. Askerler, valide sultanın odasına zorla girdi ve odasındaki gizli bir dolapta saklanan Kösem Sultan'ı oradan çıkarp feci bir şekilde katlettiler. Cellatları ile Kösem Sultan arasında öylesine korkunç bir boğuşma yaşanmıştı ki, odanın her tarafı kan revan içinde kalmıştı. Hayattayken Osmanlı tarihinde birçok yeniliğe öncülük eden Mahpeyker Kösem Sultan, ölümüyle de Osmanlı tarihinde yine bir ilke öncülük etmişti. Harem'de katledilen ilk valideydi.

♦ **Soru 17: Kösem Sultan öldürüldükten sonra neler oldu?**

Harem'de bir devre adını veren Kösem Sultan öldürülürken, herşeyden habersiz ocak ağaları da daha

önce planladıkları üzere kendilerini verilmelerini istedikleri kişilerin isimlerini içeren bir listeyi Veziriazam Siyavuş Paşa'ya gönderdiler. Siyavuş Paşa, ağaların isteklerini öğrenince kendi canının derdine düştü. Ocak ağalarının yanına veya padişah sarayına gitmek arasında tercih yapmak zorunda olduğunu anladı. Kısa bir süre düşündükten sonra saraya gitmeye karar verdi ve Topkapı Sarayı'na gitti. Sarayın dış kapılarının açık olduğunu gördüğünde korkusu bir kat daha arttı. IV. Mehmed'in yanına ulaştığında tüm gelişmeleri öğrendi ve padişahın güvenliğini sağlamak için bazı tedbirler aldı.

Kösem Sultan'ın öldürüldüğünü öğrenen Samsoncu Çavuş, ocak ağalarına durumu iletmek için hemen saraydan ayrıldı. Bu feci haberi öğrenen ocak ağaları ne yapacaklarını tam olarak kestiremeyerek önce Orta Camii'ye geldiler ve burada en kısa zamanda bir çözüm yolu bulmak için hâl çareleri aradılar. Bu arada Orta Cami ve etrafı, Süleymaniye Camii'ne kadar tika basa silahlı yeniçeriler ile dolmuştu. Kimileri bir yangın çıkarmayı önerirken, kimileri de rüşvet ile halkın kazanılmasını savundu. Yangın çıkınca kendi evleri de yanacağından buna razı olmadılar. Sandıklar dolusu çil çil akçeye de halk itibar etmedi. Hiçbir çözüm yolu bulamayan ocak ağaları can derdine düştüler. Güneşin doğuşu ile IV. Mehmed, Sancağ-ı Şerifi dışarı çıkarttı ve tellallarla şehir halkını sancak altında toplanmaya davet etti. Sancağın dışarı çıktığını ve padişahın da halkı sancak altına toplanmaya davet ettiğini öğrenen İstanbul halkı, büyük bir sel gibi Sultanahmet Meydanı'na akın etti. Topçu

ocağı mensupları da sancak altına dâhil olunca, durumun IV. Mehmed'in lehine olduğunu gören yeniçeriler de "Sancak-ı Şerif altında bulunalım. Ve kendimizi isyan pislüğinden temizleyelim" diyerek grup grup padişah tarafına geçmeye başladılar.

Artık kendi taraftarlarının da sancak altına koştuğunu gören ocak ağalarından birinin şehri ateşe vermeyi önermesi üzerine Yeniçeri ağası Mustafa Ağa, tarihe mâl olmuş şu sözleri söylemiştir: "Bre Ömer! Bre eşsek! Bu senin söylediğin söz nasıl sözdür? Sus! O çeşit zırvayı ağzına alma. Birkaç günlük ömür için din ve devlete düşman ve kâfirler gibi ihanet mi edelim? Ve cihan durdukça lânete siper olup, ocağımızın temeli yıkılıp, harap olmaya sebep ve illet mi olalım? Allah'a hamd olsun Müslümanız. Kavgamız devlet ve dünyaya aittir. Sözümüz oldu, ne güzel... Olmadı, emir Allah'ındır. Kazaya rıza... Önce beni, sonra sizi öldürürler. Bir can için devlete ve Allah'ın kullarına suikast lâıyk mıdır?".

Senelerdir ocak ağalarının zorbalıklarından muzdarip olan İstanbul halkı bunların katledilmesini savunurken, Turhan Sultan yeni bir yeniçeri ağası tayin ederek toplu bir katliamın önüne geçebildi. Böylece halkla asker çatışması önlendi. Birkaç gün sonra ise başta Bektaş Ağa olmak üzere önde gelen ocak ağaları saklandıkları yerlerden çıkarıldılar ve daha sonra da öldürüldüler. Yeniçerilerin güçlü bu olayla biraz olsun kırılırken, İstanbul da büyük bir isyandan son anda kurtuldu. Yeniçe-

nilerin IV. Mehmed'i devirmeleri veya halkın yeniçeriler üzerine saldırmaları hâlinde yaşanacakları ise hiç kimse tahmin bile edemezdi.

♦ **Soru 18: 10 Mayıs 1655'te asker neden isyan etti?**

1655 başlarında Veziriazam Derviş Mehmed Paşa azledilip, yerine İpşir Mustafa Paşa atandı. İpşir Paşa, siccili pek de temiz olmayan biriydi. Özellikle Anadolu'da devlet aleyhine isyan hazırlığında olduğu yönünde söylentiler dolaşmaktaydı. Paşa'nın tam bu sırada veziriazam tayin edilmesi, belki de Anadolu'yu yeni bir ihtilalden kurtardı. Ancak İstanbul'da bir suikasta kurban gitmekten korkan İpşir Mustafa Paşa'nın şehre maiyetindeki binlerce sarıca, sekban ve başıbozuk levent askerini de getirmesi ve daha sonra bunlara sahip çıkması payitahtta büyük kargaşaya yol açtı.

25 Şubat 1655'te İstanbul'a giren İpşir Paşa bu marmarında fazla kalamayacaktı. Üsküdar'da iki ay kadar bekleyen sarıca, sekban ve levendler gün geçtikçe durumlarının daha da kötüye gittiğini görmekteydiler. Çeşitli vaatlerle yurtlarından kopartılan bu askerler gelir temin etmek bir yana ellerinde ne varsa satmak zorunda kaldılar. Üstüne üstlük İpşir Paşa artık hâllerini bile sormuyordu. Şikâyet sesleri gün geçtikçe artmaktaydı. Sadrazam evlerine gitmelerine de, İstanbul'daki konumu tam olarak sağlamlaşmadığı için, izin vermiyordu. Artık küçük bir kıvılcım bu askerlerin isyan etmelerine yetecekti.

Bu arada İpşir Paşa'nın, veziriazam olmasına yardımcı olan Kaptanıderya Murad Paşa ile arası açıldı. Bu olay veziriazam için sonun başlangıcı oldu. İpşir Paşa, Murad Paşa'dan kurtulmak için kaptanıderyayı donanmanın başında başkentten uzaklaştırmaya çalıştı. Murad Paşa da bu arada boş durmadı ve veziriazamdan şikâyetçi olduklarını bildiği sarıca, sekban ve levend askerini paşa aleyhine kışkırttı. Öncelikle Üsküdar'da bekletilen askerin lideri konumundaki Kürd Mehmed'i tersanede görüşmek üzere davet etti. Murad Paşa, toplantıda Kürd Mehmed'e yüklü miktarda para verdikten sonra, çeşitli vaatlerle asi liderini Üsküdar'daki askeri isyan ettirmek üzere ikna etti. Bu antlaşma gelecek günlerde İstanbul'da iyi şeylerin yaşanmayacağını işaretiydi. Ertesi gün Murad Paşa, bu kez de elinden malları alınmış mağdurlarla gizli bir toplantı yaptı ve kendisine yardımcı oldukları takdirde mallarının geri verileceğini vaat ederek onları da ikna etti.

Murad Paşa için artık en önemli husus yeniçerileri de kendi safına çekmekti. Paşa, bunda da fazla bir müşküle karşılaşmadı. Çünkü yeniçeriler de İpşir Paşa'nın icraatından rahatsızdılar. Kaptan paşa daha sonra Turhan Sultan'ın yakın adamlarını da kendi saflarına kattı. Böylece sarayda da nüfuzlu birkaç kişiyi kazanan Murad Paşa, artık gönül rahatlığı ile İpşir Paşa ile kozlarını paylaşabiliyordu.

7 Mayıs günü Murad Paşa daha önceden planladığı üzere harekete geçti. Önce yeniçeriler arasında, "Ve-

ziriazam, levendi ve sipahileri İstanbul'a geçirip, yeniçeri odalarını bastırıp, yeniçenileri kırdıracaktır" dedikodusunu yaydırdı. Artık erkeğinden kadınına, yaşlısından gencine herkes bunu konuşmaya başladı. Gerekli kamuoyu oluştuktan sonra Murad Paşa bu defa ikinci planı uygulamaya koydu.

8 Mayıs sabahı Üsküdar'da beklemekte olan sekan, sarca ve levendler kayıklarla İstanbul'a geçerken, yeniçeriler de yavaş yavaş Atmeydanı'nda toplanmaya başladılar. Atmeydanı'nda biraraya gelen yeniçeri ve başbozuk askerler aralarında anlaşarak, bu toplantıya katılmayan askerleri de zorla meydana getirmek üzere dağıldılar. İstanbul'da birçok eve ve konağa baskın yaparak ağaları ve zabıtları zorla Atmeydanı'na getirdiler. Bazı yeniçeri ve sipahi ileri gelenleri de bu iki askerin arasında bulunan düşmanlığın giderilmesi ve her iki zümrenin bu isyanda birlikte hareket etmesini sağladılar.

İlk iki gün Murad Paşa donanma işleri ile ilgilendi. Üçüncü gün ise sabahın ilk ışıkları ile birlikte kızılca kıyamet koptu. İpsir Paşa'dan şikâyetçi olanlar başlarının üstünde yanmış hasır taşıyarak askerin önünde Sultanahmet Meydanı'na doğru ilerlemeye başladılar. Meydana gelen asiler, padişahın İpsir Paşa ve Şeyhülislam Ebu Said Efendi'nin azledilmelerini istediler. Bu arada veziriazam ve şeyhülislamın evleri asiler tarafından yağmlandı. İpsir Paşa ve Ebu Said Efendi de kurtuluşu saraya sığınmakta buldular. Zaten İstanbul'dan dışarı çıkmaları

da mümkün değildi. Çünkü Murad Paşa çoktan şehrin kapılarını kapattırmıştı.

İpsir Paşa, IV. Mehmed'den ısrarla Sancak-ı Şerif'in çıkarılarak halkın sancak altına çağrılmasını istedi. Ancak bu da mümkün değildi. Asilerin giderek daha da ileri gittikleri ve şehirde adeta terör estirdikleri yönündeki haberlerin ard arda saraya ulaşması üzerine padişah, İpsir Paşa'yı azletti. Bu haber Sultanahmet Meydanı'ndaki asilereiletildiğinde asiler hep bir ağızdan, "Ta vezir ile müfettiş katli olunmadıkça biz dağılmayız" diye ayak dirediler. Bunun üzerine Sultan IV. Mehmed de, İpsir Paşa'yı öldürttü. Paşa'nın başı kesilerek meydan-daki kalabalığın göreceği yüksek bir yere bırakıldı. Asiler, İpsir Paşa'nın kesik başını görünce meydanda sevinç çığlıkları atmaya başladılar. Bu arada Murad Paşa kendisine veziriazamlık mührü teklif edilmesine rağmen önce istemiyormuş gibi hareket etti, daha sonra da kabul etti. Böylece Murad Paşa, muradına nail olmuştu. Ancak asiler Sultanahmet Meydanı'nı bir türlü terketmiyorlardı. Yeni Veziriazam Murad Paşa'ya asileri hemen dağıtması emredildi. Paşa'nın gönderdiği araçlar ile anlaşılan asiler yavaş yavaş meydanı terkettiler. Sancı, sekban ve levend askeri Kürd Mehmed'in liderliğinde Samatya İskelesi'nden kayıklarla Üsküdar'a geçtiler. Bu işyanda da yine en fazla zararı İstanbul gördü. Üç gün boyunca asiler şehirde terör rüzgârları estirenken onlarca ev ve işyeri de yağmalanmıştı.

♦ **Soru 19: Vak'a-yı Vakvakiye (Çınar Vak'ası) nasıl meydana geldi?**

1656'da İstanbul, yine günlerce süren büyük bir isyana sahne oldu. İsyanın sebebi önceliklerden pek de farklı değildi. Sultan İbrahim döneminde 1645'te başlayan Girit kuşatması yaklaşık 24 sene devam etmiş ve bu uzun kuşatma devletin malî yönden zor duruma düşmesine sebep olmuştu. Ekonomik olarak sıkıntıda olan devlet, askerin maaşını da ödemekte zorluk çekmekteydi. Ayarı düşürülmüş akçe ile askerin bir bölümünün maaşları verildi. Ancak bu da derde deva olmadı. Çünkü İstanbul esnafı, ayarı düşük akçeyi almak istemiyordu. Değeri düşük akçeyle alış veriş yapamayan asker her gün kavgaya çıkıyor ve onlarca şikâyetçi İstanbul kadısının kapısını aşındırıyordu. Girit kuşatmasındaki askerin bir bölümünün İstanbul'a gelmesi işleri daha da karmaşık hale getirdi. Senelerce savaş meydanlarında sıkıntı çeken bu askerlerin de uzun süredir verilmeyen maaşları kırk akçe ile ödenmeye çalışılınca sipahi ve yeniçeriler homurdanmaya başladılar.

Bu askerler ağa kapısına gelip, "Sultanım, o sezsisz adada [Girit] taş yaslanup toprak döşettik. Dîn-i mübin uğruna gaza eyledik. Buna rağmen dokuz aydır maaşımız verilmedi. Hâlimize merhamet buyurup hakk ettiğimiz aylıklarımızı ihsân eyleyiniz" diye ağlayıp feryad ederek şikayette bulundular. Ancak Kulket-hüdası Osman Ağa'nın haklarını istemeye gelen askerleri ağır bir şekilde azarlaması bardağı taşıran son damla

oldu. Askerler doğruca Orta Camii'ye gittiler ve burada bekleyen yeniçerilere neler olduğunu anlattılar. "Bu ne olmayacak iştir" diyen yeniçeriler için için kaynamaya başladılar. Bu durumdan sipahiler de şikâyetçiydi. İleri gelen sipahi reisleri, "Baka yoldaşlar! Aylıklarımıza züyuf akçe çıkıp, o dahi yeniçerilere verilüp, bizler nice ay bekleriz. Ulûfemiz verilmez. Yarımız ulûfe almadan defter kapandı. İnşallah gelecek aylıkta veririz, sabreylen derler. Yem ve yiyecek borç ile. Han köşelerinde aç ve muhtaç bekleriz. Aldığımız ulûfe hancıya olan borcumuza yetmez. Bu zillet ve horluğu ne zamana kadar dayanınız... Varalım yeniçeri yoldaşlarımızla birleşüp, bu derdin çaresini görelim" deyip topluca yeniçerilere katılmaya karar verdiler. Sipahilerin de kendileriyle kader birliği yaptığını gören yeniçeriler kendilerine daha fazla güvenmeye başladılar.

2 Mart'ta sipahiler, yeniçeri kışlarında misafir edildiler. Bütün gece nasıl bir hareket planı takip edeceklerini müzakere ettiler. Sabah olunca padişah'tan ayak divânı toplanmasını ve isimlerini yazdıkları otuz kişinin idam edilmesini istemeye karar verdiler.

3 Mart'ta da bu isteklerini yineleyen askerler, kendilerine gönderilen nasihatçileri ise dinlemediler. Cuma namazından sonra İstanbul esnafı dükkânlarını kapattı ve bu durum isyan bitene kadar da yaklaşık bir hafta devam etti.

Sultan IV. Mehmed, durumun gittikçe ciddileştiğini görünce, Alay Köşkü'ne gelerek buradan asilerin sözcü-

leri olan Mehter Hasan Ağa, Şamlı Mehmed ve Karakaş Mehmed ile konuştu. Hasan Ağa, padişaha dua ettikten sonra askerin şikâyetlerini tek tek saydı ve daha sonra idam edilmelerini istedikleri otuz kişinin isimlerinin yazılı olduğu bir kâğıt çıkardı. IV. Mehmed, isimleri yazılı kişilerin görevlerinden alınacaklarını kaymakam aracılığıyla askere iletmesine rağmen asiler hep bir ağızdan “Hayır istemezüz” diyerek itiraz ettiler. İsyanın giderek büyüyeceğini gören padişah, isimleri yazılı kişilerin bir kısmının idam edilmesini ferman buyurdu. İdam edilmesi istenenlerden Has-odabaşı Hasan Ağa, Hoca Bilâl Ağa ve Hazînedâr Yusuf Ağa sarayın denize bakan duvarlarından sarkıttıkları iplerle aşağı indiler ve doğruca Üsküdar’a kaçtılar. Ancak idam edilmeleri istenenlerin diğerleri bu sondan kurtulamadılar ve cansız bedenleri saray duvarının dışına atıldı. Asiler, idam edilenlerin cesedlerini teker teker Sultanahmet Meydanı’ndaki çınar ağacına astılar. Böylece bu isyan tarihlerimizde “Çınar Vak’ası” olarak anılmaya başladı. Bir hafta boyunca isimleri defterde yazılı olanlardan yakalananlar önce idam, daha sonra da bu çınarda baş aşağı asılarak halka teşhir edildi. Ölülerin baş aşağı asılması nedeniyle bu olay, İslâm inanışına göre cehennemdeki meyveleri insan kafası olan Vakvak Ağacı’na telmihen “Vak’a-yı Vakvakiye” olarak da adlandırıldı. İdamların ardından isyan da yavaş yavaş duruldu. İstanbul esnafı ve halkı da rahat bir nefes aldı. Ancak harem ağalarının nüfuzunun kırılmasına rağmen, bu sefer de şehirdeki sipahi ağaları her istediklerini yaptırmaya başladılar. Rahmetli İsmail Hakkı

Uzunçarşılı'nın yerinde benzetmesiyle "Kabak gitmiş patlıcan gelmişti".

IV. Mehmed, bu gelişmeler üzerine yenîçerileri kendi yanına çekerek sipahi ağalarını sarayda katlet-tirdi. Böylece Mart'ta başlayan isyana Haziran'da sona erdirilmişti.

♦ **Soru 20: Köprülü Mehmed Paşa'ya karşı sipahi isyanı nasıl önlendi?**

İstanbul halkı, uzun süre önce ocak ağaları, ardından harem ağaları ve daha sonra da sipahi ağalarının zulmü altında ezildi. Köprülülerin sadrazamlık makamına getirilmesiyle bir nebze olsun nefes alındıysa da bu da kolay ve isyansız sağlanan bir düzen değildi. Köprülü Mehmed Paşa'nın devlet otoritesini yeniden tesis etme çabalarına ilk tepkiyi yine askerler gösterecek ve isyan bayrağı tekrar İstanbul sokaklarında görülecekti.

Sipahilerin ilk kıpırdanmaları, maaşlarının zamanında verilmemesi bahanesiyle oldu. Hazine de sıkıntı olduğu için sipahilerin maaşları verilememiş, bunun üzerine sipahiler de Defterdar Divrikli Mehmed Paşa'nın Süleymaniye Cami yakınlarındaki evini bastılar. Bu arada sipahilerin çok sevdiği Kaptanıderya Ahmed Paşa'nın azledilmesi yaraya tuz biber ekti. Bu fırsatı ganîmet bilen sipahiler, Atmeydanı'nda bir toplantı tertip ettiler. Her iki olay da sipahilerin Köprülü Mehmed Paşa ile karşı karşıya gelmelerinin çok yakın olduğunun işaretleriydi.

Mehmed Paşa, sipahiler karşısında yalnız kalmamak için kolları sıvadı. Ulemayı ve yeniçileri yanına çekti. Sadrazam, 4 Ocak 1657 akşamı sipahilerin harekete geçeceğine dair gizli bir haber almıştı. 5 Ocak günü sipahiler sabahtan Atmeydanı'nda toplanmaya başladılar.

Sipahiler, yeniçeri yardımını alamayınca teker teker meydandan kaçmaya başladılar. Ancak Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa, devletin otoritesini dahi gölgeleyen sipahi ağalarının tahakkümüne bir son vermekte kararlıydı.

Ertesi gün sipahilerin yoğun olarak yaşadıkları Yeni Cami Hanı ile Elçi Hanı'na baskınlar düzenlenip, ele geçirilen sipahi ağaları Sultanahmet Meydanı'nda idam edildiler.

♦ **Soru 21: IV. Mehmed tahttan nasıl indirildi?**

IV. Mehmed, Köprülüler sayesinde devlet işleriyle fazla ilgilenmeden av ve eğlence ile gününü gün ediyordu. Viyana önlerinde başlayan bozgunun durdurulmaması ile IV. Mehmed'in tahttaki durumu sarsıldı. Padişahın yaşanan bozguna rağmen devlet işleriyle fazla ilgilenmemesi üzerine Ağustos 1687'de askerler, maaşlarını alamadıklarını bahane edip Macaristan cephesini bırakarak, IV. Mehmed'i tahttan indirmek için İstanbul'a doğru yürüyüşe geçtiler. IV. Mehmed, durumu haber aldığı anda öldürülmekten korktu. Yerine büyük oğlu Şehzade Mustafa'yı geçirmek istediysede devlet adamları ve ulema bunu kabul etmedi.

Sadrâzam vekili Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa, devlet adamlarını, ulemayı ve yeniçeri ocağının ileri gelenlerini Ayasofya Camii'nde toplayarak ordunun Şehzâde Süleyman'ı tahtta görmek istediğini söyledi. Ardından da çavuşbaşını saraya göndererek Harem ağalarına cülus hazırlıkları yapmalarını emretti.

Kapıağası Hacı İbrahim Ağa, şehzadelere karşı herhangi bir suikast yapılmaması için IV. Mehmed'in içoğlanlarını padişahın Kur'an okumalarını emrettiğini söyleyerek odalarına hapsedti. Sultanın ayak divanı yapacağını söyleyerek, tahtı Topkapı Sarayı'nın Babüssaade Kapısı'nın önüne koydurttu. Harem Ağası Ali Ağa, Şehzâde Süleyman'ı mahbus tutulduğu şimsirlik dairesinden çıkarmaya gitti. Ali Ağa, şehzadeye asker, ulema ve vezirlerin cülus töreni için kendisini beklediklerini söyledi.

40 yıldır sarayda hapis hayatı yaşayan Şehzâde Süleyman, Ali Ağa'nın sözlerine inanmadı. Şehzâde öldürüleceğini zannederek, Ali Ağa'ya "40 yıldan beri her gün ölüm korkusu çekmektense, bir kere ölmeyi yeğlediğini" söyledi. Harem Ağası Ali Ağa, tahta çıkacağına bir türlü inanmayan Şehzâde Süleyman'ı diğer Şehzâde Ahmed'in devreye girmesiyle ancak ikna edebildi. Şehzâde Süleyman, 8 Aralık 1687'de devlet adamlarının biat etmeleyle Osmanlı padişahı oldu.

IV. Mehmed ve iki oğlu sarayın şimsirlik dairesinde hapsedildiler. Şimdi roller değişmiş IV. Mehmed, kardeşinin 40 yıldır hapis yattığı şimsirlik dairesinde günlerini tüketmeye başlamıştı.

♦ **Soru 22: II. Süleyman'ın cülûsundan sonra İstanbul'da nasıl kargaşa meydana geldi?**

IV. Mehmed'in, askerın ve halkın isyanı ile tahttan indirilmesi İstanbul'da yeni kargaşalıkların da habercisiydi. Askerin İstanbul'a girmeleri önü alınamaz olayların yaşanmasına yol açabilirdi. Siyavuş Paşa, bu yüzden kısa sürede ulufelerini verip askeri terhis etmek gayretindeydi. Fakat gerekli parayı toplayamadığı ve her gün biraz daha fazla asker şehre girmeye başladı. Başıbozuk asker, daha şehre girdiği ilk günden itibaren sokaklarda terör estirmeye başlamıştı bile. Dükkânlar ve evler soyuluyor, esnaftan zorla para toplanıyor, vermeyenler ise feci bir şekilde dövülüyordu. Şehir halkı evlerinden çıkamaz, esnaf ise dükkânlarını açamaz hâle gelmişti.

Askerler şehirde soygun ve yağma yapıp, kadınlara saldırdılar. 13 Aralık'ta Atmeydanı'nda toplandılar ve 15 aydır alamadıkları maaşlarının ödenmesini istediler. Hazine para bulunmadığı için sarayda bulunan altın ve gümüş eşyalar darbhaneğe götürülerek para basıldı.

Basılan para maaşları ödemek için yetersiz kalınca, zenginlerden "İmdad-ı seferiye" adı altında vergi alındı. Mısır'dan para istendi. Fakat toplanan bu para da askerlerin birikmiş maaşlarını ödemeye yetmedi. Bunun üzerine alacağı kalan askerlerin eline bir belge verilerek, maaşlarını devletin tespit ettiği zenginlerden almaları istendi.

Maaş meselesi halledilmesine rağmen askerlerin ileri gelenleri zorbalığa devam ediyorlardı. Zorbabaşları, kendilerini ortadan kaldırmak isteyen İkinci Vezir Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa'yı Çanakkale'ye sürdürttüler. Devlet kadrolarına istedikleri kişileri tayin ettirdiler.

Sultan, cepheden kötü haberler gelmesini fırsat bile rek askerın savaşı gitmesi için emir yayınladı. Bu arada Yeniçeri Ağası, asilerin elebaşlarını ortadan kaldırarak şehirdeki karmaşaya bir son vermek için zorbabaşları öldürtmek istedi. Ancak bunu haber alan yeniçeriler tarafından feci bir şekilde öldürüldü. Bu olay, büyük bir isyanın da davetçisi oldu. Asiler, sadrazamın Şehzadebaşı'ndaki evine doğru harekete geçtiler. Top atışıyla Paşa'nın konağında meydana gelen gediklerden içeri doluşan askerler Siyavuş Paşa'yı öldürdükten sonra evinde ne varsa yağmaladılar.

Zorbalar özellikle İstanbul esnafı ve halka kan kusuyorlardı. Payitaht İstanbul'da can ve mal güvenliği kalmamıştı. Bir gün asiler Topkapı Sarayı önünde toplanırken başka bir gün zorbalardan şikâyetçi halk meydanları doldurmakta, meydanlar "Dâd (adalet) padişahım dâd" feryatları ile inlemekteydi. Asilerin baskıları artınca esnaf ayaklandı.

II. Süleyman, önce halkın kendini tahttan indireceğini düşündü ama daha sonra kalabalığın, zorbaları ortadan kaldırmak niyetinde olduğu kanaatine varınca on-

larla birlikte hareket etmeye karar verdi. Bundan sonra şehir sokaklarında adeta zorba avı başladı. Birkaç gün içinde bu zorbaşılar saklandıkları yerlerinden çıkarılıp Sultanahmet Meydanı'nda idam edildiler. Böylece aylardır İstanbul'a hakim olan asayişsizlik halkın isyanı ile ortadan kaldırıldı. Ancak payitahtın göreceği daha kara günler henüz gelmemişti.

♦ **Soru 23: 1703 Edirne Vak'ası'nın sebepleri nelerdir?**

Görünüşte, 1703 Temmuz'unda Gürcü Seferi'ne gönderilen 200 kadar cebeci askerinin, birikmiş maaşlarının ödenmemesi yüzünden başlayan isyanın başka birçok sebebi vardı.

İsyan için sebepler çok önceden oluşmaya başlamıştı. Sultan II. Mustafa'nın, Köprülü ailesiyle iktidar mücadelesine girmesi, Seyyid Feyzullah Efendi'nin üst düzey kadroları kendi adamları ile dokturması ve devlet işlerine gereğinden fazla müdahale etmesi, olumsuz sonuçlarına rağmen Karlofça Antlaşması'nın imzalanması, Sultan II. Mustafa'nın hükümet üyeleriyle İstanbul'u terk ederek Edirne'ye yerleşmesi, hem padişah hocası hem de şeyhülislâm olan Feyzullah Efendi'ye gereğinden fazla itimat etmesi ve seferlerde reayadan da binlerce kişinin asker yazıldıktan sonra barışın tesis edilmesiyle bunların askeri sınıftan çıkarılmak istenmesi asıl önemli nedenlerdi.

♦ **Soru 19: II. Mustafa'ya karşı ilk isyan hazırlığı nasıl önlendi?**

II. Mustafa, saltanatının ilk dönemlerinde Köprülü sülalesinden birini sadrazam olarak atamadı ise de, 1697'deki Zenta mağlubiyetinden sonra devlet nizamındaki sarsıntıyı ve karmaşayı düzeltmesi için Amcazâde Hüseyin Paşa'yı sadrazam tayin etti. Hüseyin Paşa, sadaret mühürüne sahip olmamasına rağmen perde arkasında iktidarın iplerini Şeyhülislam Feyzullah Efendi tutmaktaydı. Sultan II. Mustafa da Amcazâde'nin haddinden fazla güçlenmemesi ve dengeyi korumak için Feyzullah Efendi'nin bu aşırı hareketlerine göz yumuyordu.

Şeyhülislâmın devlet işlerine müdahalesi, Amcazâde Hüseyin Paşa'yı iş yapamaz hâle getirdi. Feyzullah Efendi'yi etkisizleştirmek için cabalayan Hüseyin Paşa bunda başarılı olamayınca II. Mustafa'nın yerine yerine kardeşi Şehzâde Ahmed'i, yani III. Ahmed'i geçirmek için harekete geçti. Bu iş için de yeğeni Kiblelîzâde Ali Bey'i ve kâhyası Şehrîzorlu Hasan Paşa'yı görevlendirdi. Ancak bu tertibi öğrenen Sultan II. Mustafa, Amcazâde Hüseyin Paşa'nın yeğenini idam ettirdiği gibi, kâhyası Şehrîzorlu Hasan Paşa'yı da Şehrîzor'a sürgün ettirerek arkasından da idam fermanı gönderdiyse de, paşa kaçarak kurtuldu.

Yeğenin ölürülmesinden ve kendisinin de azledileceğinden şüphelenen Amcazâde Hüseyin Paşa, hastalığını bahane ederek görevden ayrıldı ve bir süre sonra

da 1702'de vefat etti. Amcazâde Hüseyin Paşa'nın ölümünden sonra Nişancı olan eniştesi Söhraplı Ahmed Paşa da görevden alınarak Rumeli Hisarı'ndaki yalısına yerleştirildi. Ancak kısa süre sonra Gürcistan Seferi'ne gönderilen cebeci askerlerinin isyanından istifade eden Şehrizorlu Hasan Paşa ve Söhraplı Ahmed Paşa büyük bir isyanın çıkmasında rol oynayacaklardı.

♦ **Soru 20: Rami Mehmed Paşa sadrazam olduktan sonra ne gibi gelişmeler yaşandı?**

Amcazâde'den sonra sadrazam olan Daltaban Mustafa Paşa da şeyhülislâmla anlaşamadı ve görevden alınıp, öldürüldü. Yerine geçen Rami Mehmed Paşa, yedi ay sadrazamlık makamında kaldı. Sultan II. Mustafa, diğer sadrazamlara olduğu gibi, Rami Mehmed Paşa'ya da sadaret mühürünü verirken, Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin tavsiyesi ile hareket etmesini, aksi halde sorumlu olacağını söylemişti. Fakat bundan sonra işler kötü gitmeye başlamış, sadrazam şeyhülislâmın müdahalesi yüzünden iş yapamaz hâle gelmişti.

Daltaban Mustafa Paşa'nın kaderini paylaşmak istemeyen sadrazam, görünüşte Feyzullah Efendi'nin her dileğini yerine getirip gözünü boyarken, padişahın hocasının yavaş yavaş altını oymaya başladı ve böylece Edirne Vak'ası'na giden yol açıldı.

♦ **Soru 21: İsyan nasıl başladı?**

Tavat denilen Gürcü prenslerinin göndermeleri gereken haracı göndermemeleri ve Osmanlı sınırına taramaz etmeleri üzerine bu yönde bir ordu sevk edildi. Ancak 17 Temmuz 1703'de 300 kese akçe maaş alacakları olan cebeciler, alacakları verilmeden sefere gitmeyeceklerini ve topladıkları cemiyetlerini dağıtmayacaklarını söylediler.

Cebeciler, bir süre sonra, "şer ile davamız vardır, emir şer'indir" diyerek, Et Meydanı'na doğru yöneldiler. Bu sırada İstanbul'da cebecilerin ayaklandığını duyan esnaf, çarşı ve dükkânlarını kapattılar. Ulema, esnaf ve tüccar başta olmak üzere İstanbul halkı da isyana katıldılar.

♦ **Soru 22: İsyan nasıl büyüdü?**

Kaymakamın firar etmesiyle İstanbul'daki yönetim dağıldı. Asiler, bu durumda 22 Temmuz 1703'te boş buldukları devlet görevlerine kendi adamlarını getirdiler.

Asiler, padişahın Edirne'den İstanbul'a dönmesi ve isyandan sorumlu tuttukları Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'yi kendilerine teslim etmesi için hazırladıkları bir mektubu, seçtikleri temsilciler vasıtasıyla Edirne'ye gönderdiler.

Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, isyanı Sultan II. Mustafa'dan gizledi. Ancak durumu öğrenen sultan, Sadrazam Rami Paşa'yı huzuruna çağırarak, bunların doğru olup olmadığını sordu. Rami Paşa anlatılanları doğrulayınca, Sultan Mustafa, Hocası Şeyhülislâm Feyzullah

Efendi ve oğullarını cezalandırmayarak, memleketleri olan Erzurum'a sürgün edilmelerini emretti.

Asiler bundan sonra Edirne'ye giderek II. Mustafa'yı tahttan indirmek için harekete geçtiler.

♦ **Soru 23: Osmanlı hanedanı nasıl tartışıldı?**

Asiler Silivri'ye vardıklarında önlerinde büyük bir mesele vardı. Yapılan toplantıda II. Mustafa tahttan indirildikten sonra kimin padişah olması gerektiği hususunda hararetli bir tartışma başladı. Bazıları Kırım Hanları'nın torunlarını ve Sultan II. Selim'in kızı İsmihan Sultan'dan olan İbrahim Han'ın torunları olan İbrahimhanzâdeleri bazıları da Şehzâde İbrahim'i tahta geçirmek istediler. Ancak asilerin şeyhülislam olarak seçtikleri İmam Mehmed Efendi'nin itirazları ve tahtta Şehzâde Ahmed yani III. Ahmed'in hakkı olduğunda diretmesiyle toplantının sonunda III. Ahmed'in padişah ilân edilmesi kararlaştırıldı.

♦ **Soru 24: İki ordu nasıl karşı karşıya geldi?**

Asilerin Silivri'ye geldiği haberi üzerine hükümet öncü kuvvetlerinin başına Vezir Çakırcı Hasan Paşa, bütün kuvvetlerin başına da Sadrazam Rami Paşa getirildi. Çakırcı Hasan Paşa'nın ilk teşebbüste başarısız olup, geri çekildi.

Çakırcı Hasan Paşa'nın çekilmesinden sonra asiler Çorlu'dan Babaeski'ye geldiler. Böylece iki tarafın kuvvetleri arasında bir konaklık yol kalmıştı. Sultan II. Mustafa,

askerlerinin metrisler kazmalarını ve savaşa hazır olmalarını emretti. Sultan kendi askerlerine tam olarak güveniyordu, ancak hükümete bağlı görünen askerleri, çoktan asilerle anlaşmışlardı. Akşam olunca, asilerin tarafına geçeceklerdi. Güneş batar batmaz Sultan II. Mustafa'ya bağlı gibi görünen yeniçeriler, tüfeklerini ateşleyip yanlarına hükümete ait toplan da alıp asilere katılmak için Babaeski'ye doğru yola koyuldular. Artık II. Mustafa'nın yanında sadrazam ve önde gelen komutanlardan başka kimse kalmamıştı.

Sultan II. Mustafa, henüz Hafsa'da iken askerlerin kendisini tahttan uzaklaştırmak için anlaştıklarını, yerine kardeşi Şehzâde Ahmed'i geçireceklerini öğrenmişti. Askerlerinin de kendisine ihanet etmesi üzerine iyice ümidini keserek, tahttan kardeşi III. Ahmed lehine çekildi.

♦ **Soru 25: II. Mustafa'nın tahttan çekilmesinden sonra neler yaşandı?**

II. Mustafa'nın tahttan çekilmesinden sonra, Edirne'de bulunan hükümet görevlileri canlarını kurtarma telaşına düştüler. Edirne halkı da asilerin, kendilerine zarar vereceğini düşündülerse de, daha sonra asilerle beraber hareket etmeye başladılar.

Asiler, III. Ahmed'i yeni sultan olarak tahta geçirdiler. Sultan III. Ahmed, tahtını borçlu olduğu asilere, isyan sırasında almış oldukları mevkileri vererek karşılığını ödedi.

♦ **Soru 26: Feyzullah Efendi ve çocuklarının akıbetleri ne oldu?**

Sultan II. Mustafa, Şeyhülislâm Feyzullah Efendi ve yakınlarını, isyanın çıkmasına sebep olmalarına rağmen, asilere teslim etmemiş, fakat görevlerinden alarak memleketleri Erzurum'a göndermiş, yanlarına da kimse zarar vermesin diye askerler tayin etmişti.

Asiler, Feyzullah Efendi ve ailesini yakalayıp, Edirne'ye getirdiler ve burada Yeniçeri Hapishanesi'ne hapsedtiler. 4 Eylül 1703 Pazar günü, ulema mensupları, ocaklı asker, zorbalar ve seyyidler şeyhülislâmı bulunduğu Edirne Zindanı'ndan alarak bir değirmenci atına bindirdiler. Kalabalık caddeler arasından, bindirildiği atın önünde buhurdanlıklarını yakmış dört papaz bulunduğu halde Bit Pazarı'na getirdiler. Bir süre sonra da kafasını uçurdular. Daha sonra da yaptıkları dolayısıyla Müslüman değil diye, Feyzullah Efendi'nin cesedini 300 Ermeni'ye sürüterek Tunca Nehri'ne attılar.

♦ **Soru 27: Patrona isyanı neden çıktı?**

Türk batılılaşmasının başlangıcı olarak görülen Lâle Devri, kanlı bir isyanla kapanacaktı. 28 Eylül 1730 Perşembe günü, sözde, şeriatın gereğini yerine getirmek için Patrona Halil ve arkadaşları isyan bayrağını kaldırdılar. Bu isyanda, kendi önlerini açmak isteyen bazı devlet adamlarının da rolü vardı. Asilerin miktarı başlangıçta 30 kişiyi aşmıyordu. Kapalıçarşı'ya giren asiler burada propandaya başladılar. Şeriatı tatbik etmek için çarşı halkını

kendilerine katılmaya davet ettiler. Zorla dükkânları kapattırdılar. Çarşıdan çıkan asiler kendilerine katılanlarla birlikte Divânyolu'ndan Etmeydanı'na yürüdüler. Buradaki kışalarında kalan bazı yeniçerileri de kendilerine katılmaya çağırdılar.

♦ **Soru 28: Patrona isyanı nasıl büyüdü?**

Aslında ufak bir önlem dahi isyanı bastırmaya yetecekti. Ancak padişah ve devlet ileri gelenleri İran seferi için Üsküdar'daydılar. İlk anda İstanbul'da isyanın üzerine gidecek dirayetti kimse bulunmuyordu.

Padişah durumu haber alır almaz bir meclis topladı. Hatice Sultan'ın sarayında yapılan toplantı bir hayli tartışmalı geçti. Sadrazamın şiddet kullanılarak isyanı bastırma fikrine, ulemadan bazıları "Müslüman kanı dökmek doğru olmadığını" söyleyerek karşı çıkmışlardı. Bir sonuca varılmadan toplantı dağıldı ve padişah gece yarısı devlet adamlarıyla birlikte Topkapı Sarayı'na geçti. Burada yapılan toplantıda da yapılacak işler konusunda bir görüş birliği oluşmadı. Padişahın kararsızlığı sonunu hazırlıyordu.

İsyanın sonucu belli olmadığından asker, halk, esnaf ve devlet adamları nasıl davranmaları gerektiği konusunda tereddüt içindeydiler. Asilerin etrafında toplanan kalabalık ilk günün akşamına doğru azaldıysa da, Patrona'nın çabalıyla tamamen dağılması önlenmişti. İsyanın ikinci günü bazı yeniçeri, acemi oğlanları birlikleri ve ulemanın katılımı ile asilerin sayısı iki bini aşmıştı.

Saraydaki kararsızlık yüzünden bir şey yapılamıyordu. Bir saray ağası gönderilerek asilerin fikrinin öğrenilmeye çalışılması asilere güven vermişti. Dağılmadıkları gibi, başta sadrazam ve şeyhülislâm olmak üzere, devlet ricalinden 37 kişinin kendilerine verilmesini istemişlerdi. Bu işin kan dökülmeden halledilemeyeceğini anlayan padişah Sancağ-ı Şerif'i sarayın kapısının önüne diktirerek, halkı asilere karşı mücadeleye çağırdı. Ancak geç kalınmıştı. Şehirde kontrol artık asilerin elindeydi. Ahaliden gelen olmadığı gibi, sarayı koruyan bostancıların bir kısmı da kaçmıştı.

Sadrazamın asileri dağıtmaya ve asker toplamaya yönelik uğraşları bir netice vermedi. Asiler, sadrazam ve bazı devlet adamlarının kendilerine verilmesi yönündeki isteklerinden vazgeçemediler. Sarayın su yollarını kapatan asiler, içeri erzak girmesini de engellemişlerdi. Sarayda bulunan ulema da asilerin isteklerinin yerine getirilmesini istiyordu.

Asilerin sarayı kuşattığı şayiası üzerine ortalık karışınca, padişahın emri ile sadrazam ve bazı vezirler öldürülerek, asilere verildi. Zorbalar tarafından parçalanmış cesetler III. Ahmed Çeşmesi'nin önüne bırakıldı.

Hâkimiyetlerini iyice arttıran asiler, III. Ahmed tahttan indirilmediği takdirde kendi sonlarının iyi olmayacağını biliyorlardı. Artık yeni hedef padişahın tahttan indirilmesi idi. Bu durumu öğrenen padişah Harem dairesine, yerine geçecek ve kendisinden sonra hanedanının en büyüğü olan Şehzâde Mahmud'un yanına gitti. Dev-

let adamları yeni padişaha biat ettiler. III. Ahmed'in 27 yıllık hükümdarlığı ve Lâle Devri artık sona ermişti.

♦ **Soru 29: Patrona ve taraftarlarının akabetleri ne oldu?**

Asiler tam manası ile idareyi ellerine aldıktan sonra İstanbul'da daha önce görülmedik zulümlere başladılar. İpini koparan fırsatçılar, küçük gruplar hâlinde sokaklarda dolaşarak halktan zorla para toplamaya başlamışlardı. Bunun üzerine, "Eğer ağaların lisanından her kim sizlere varır ise ve bizim için bir şey isterse vermeyiniz. Eğer yine zor ederlerse vurup öldüresiz veyahut meydana bizlere haber idesiz. Evlere varanı hemen vurup öldüresiz" şeklinde emirler yayınlandı. Ancak bu emirlere rağmen asayişsizlik daha da artmaya ve halk ile zorbalı arasında yer yer silahlı çatışmaya başladılar.

Yeni padişah I. Mahmud, ilk fırsatta fesadın kaynağı olan ve iktidarını gölgeleyen asileri ortadan kaldırmak için kolları sıvadı. İlk olarak, zorbabaşlarından canları yanan devlet ricalini etrafında topladı. Daha sonra yeniçeri ileri gelenlerini, askere yüklü bir miktarda para vermek suretiyle, kendi tarafına kazandı. Asileri destekleyen Kırım Hanı Kaplan Giray'ı da safına dâhil ettikten sonra, zorbalıların kökünü kazımak için güzel bir plan hazırladı. Bu plana göre, Patrona Halil ve adamları sadrazamın konağına İran harplerini görüşmek üzere çağılacak ve burada defterleri dürülecekti. Ancak aldığı nefesten dahi şüphelenen asi başı Patrona Halil, bu ilk davete çok sa-

yıda adamı ile gelince plan ertelendi. Sonraları sadrazam konağında iki toplantı daha tertip edildi ve sonuncu toplantıda vezir payesi verilen Patrona, Topkapı Sarayı'nda hil'at giydirilmek bahanesiyle 25 Kasım 1730'da saraya gitmeye ikna edildi.

Plan gizli tutulmasına rağmen İstanbul kadı naibi Kudsîzâde, bir yolla bunu öğrendi. Patrona'ya, saraya girmeden, *"Benim devletlü Ağa Efendim Sultanım, tezkeremiz sana ulaştığında katiyen ama katiyen Sarayı Hümayûn'a gitmeyiniz. Yine bir bahane edüp kalasız. Zira meşveretler başkadır. Bugün cümlenizi kılıca yem edecekler"* yazılı gizli bir mektubu adamlarından biriyle ulaştırmayı başardı. Patrona, kâğıdı okumadan cebine koydu. Çünkü kendisinin okuma yazması yoktu. Yanında bulunan İbrahim Efendi okumak için ısrar etmesine rağmen asi başı buna izin vermemiş ve *"Ne olacak, her halde Kutsîzâde de bir memuriyet istiyor. Hele öncelikle şu işleri halledelim sonra o da olur"* diyerek geçiştirmişti. Böylece Patrona'nın hem okuma bilmemesi ve kâğıdı okutmaması büyük bir felaketi engellemişti.

Patrona, Revan Köşkü'nde padişahı beklemeye başladı. Ancak bu onun son anlarıydı. Birden içeriye yeniçeriler doldu ve kısa bir arbedenin ardından asi liderini öldürdüler. Saray'ın kapıları kapatıldı ve Orta Kapı'da bulunan diğer asiler de teker teker kılıçtan geçirildi. İstanbul asilerden büyük nispette temizlendi. Ancak bazı uyanıklar saklanarak canlarını kurtardılar.

Osmanlı tarihinde bir devri kapatan, padişahı tahttan indirip istedikleri kişiyi tahtta çıkartan asiler bir gecede Patrona'nın ortadan kaldırılması üzerine ilk başta büyük bir şok yaşadılar ve bildikleri en iyi yolla, yani isyan ederek intikam almak üzere hareke geçtiler. Ancak göremedikleri, bütün bunları yapanların görünürde kendileri olmasıydı. Yeni sadrazam Kabakulak İbrahim Paşa, kılıç artıklarının her hareketinden adamları sayesinde haber almaktaydı. Bu kıpırdanmalar üzerine yeniçeri ağasını ve İstanbul kethüdasını uyardı ve gerekli önlemleri almalarını emretti. Artık şehirde gece devriyeleri daha da sıklaştırıldı.

Asiler, hanlarda ve bekâr odalarında bulunan hamal ve işsizleri de yanlarına alarak Mart 1731'de Süleymaniye Cami önünde toplanmaya başladılar. Daha sonra yeniçeri desteğini almak üzere Yeni Odalara gittiler. Sadrazam bu tertibi haber alır almaz Topkapı Sarayı'na geldi ve burada devlet ricali ile yapılan toplantıda isyanın gerekirse silah zoruyla bastırılması kararlaştırıldı. Sancağ-ı Şerif çıkarıldı ve şehir halkı bu sancağın altında toplanmaya davet edildi.

Asiler de şehre dağılıp, önlerine gelen ev ve dükkanları yağma etmeye başlamışlar, hatta bazılar Bit Pazarı'nı bile yağmalamışlardı. Sancağ-ı Şerif çıkarıldığında asilerin büyük bir bölümü Sultan Bâyezid Cami önünde toplandılar. Zorbaların bir kısmının sancağa ateş açması üzerine, sadrazam ve yanındaki askerler gazaba gelip asiler üzerine saldıldılar. Akşama kadar sokak aralarında saklanan

asiler yakalanıp, çoğu meydanlarda asıldılar. Böylece Kabakulak İbrahim Paşa'nın zamanında ve sert tedbirleri ile isyan daha fazla büyümeden bertaraf edilmişti.

Ağustos 1731'de asiler tekrar isyan çıkarmak için hazırlık yapmalarına rağmen, bu teşebbüs kısa sürede öğrenildiği ve elebaşları yakalandığı için daha fazla büyümeden önlendi.

♦ Soru 30: Kabakçı isyanı nasıl başladı?

III. Selim, devleti kurtaracak bir çare olarak Nizâm-ı Cedid reformlarını uygulamaya koymuştu. Ancak Nizâm-ı Cedid'in finansmanı için yeni vergilerin ihdas edilmesi, padişaha karşı olumsuz bir havanın oluşmasına zemin hazırladı. Başta yeniçeriler olmak üzere eski sistemden nemalanan ve Nizâm-ı Cedid'in başarısını kendi sonları olarak gören çeşitli gruplar, halkın hoşnutsuzluğunu padişah aleyhtarı bir kampanyaya dönüştürdüler.

Nizâm-ı Cedid ordusu Sadrazam İbrahim Hilmi Paşa komutasında Ruslar'la savaşmak için Rumeli'ye hareket etmiş; hatta Ruslar'la yapılan ilk çatışmalarda başarılı da olunmuştu. Ancak ordunun İstanbul'dan ayrılması ile meydan muhaliflere kalmıştı. III. Selim de büyük hatalar yapıyordu. Nizâm-ı Cedid aleyhtarı olan Ataullah Efendi'yi şeyhülislâm yaptığı gibi, el altından Şehzâde Mustafa ile anlaşılan Köse Mustafa Paşa'yı da sadaret kaymakamlığına getirmişti. Bu iki kişiden cesaret alan Nizâm-ı Cedid aleyhtarları her yerde padişahın aleyhine propaganda yapıyorlardı. Camilerde bazı vaizler "Askere pantolon

ve ceket giydiren padişaha Allah'ın yardım etmeyeceğini" söylerken, dönemin önde gelen devlet adamlarından Tayyar Paşa da "Askerin kâfir elbisesi giydiğini, bunu emreden padişahın dine ve halka ihanet ettiğini" belirterek askeri ve halkı padişaha karşı tahrik ediyordu. Hatta Fransız Elçisi Sebastiyani de, yeniçerilere, "Nizâm-ı Cedid'den maksadın yeniçeri ocağını kaldırıp, maaşlarına konmak" olduğunu belirterek, onları kızdırıyordu.

Sadaret kaymakamı ve şeyhülislâm ordunun İstanbul'da bulunmamasından istifade ederek Nizâm-ı Cedid'i ortadan kaldırmak için son hamleyi tasarlamaya başlamışlardı. Trabzon'dan getirilen iki bin asker Karadeniz Boğazı'nda bulunan kalelerdeki muhafız yamaklarına ilave olunmuş ve burada bulunan Nizâm-ı Cedid askeri ile kaynaştırılmak istenmişti.

Sadaret Kaymakamı Musa Paşa bunları, "Sizler de yeniçeri sayılırsınız. Frenk kılığına girmiş askerle niye konuşuyorsunuz. Size de Nizâm-ı Cedid elbisesi giydirecekler, giymezeniz kovulacaksınız" diye haberler göndererek, onları tahrik edince Nizâm-ı Cedid askeri ile yamaklar arasında kavgalar başladı. Köse Mustafa Paşa hadiselerin daha da büyümesi için Boğaz Nazırı Mahmud Raif'e yamaklara da Nizâm-ı Cedid elbisesi giydirilmesini emretti. Bunu haber alan yamaklar isyan ederek, Mahmud Raif ve bazı komutanları öldürdüler. Köse Mustafa Paşa, hadisenin önemli olmadığını belirterek padişahı oyaladı. Ertesi gün, Kabakçı Mustafa'yı kendilerine reis

seçen yamaklar İstanbul'a doğru hareket ettiler. Ancak Nizâm-ı Cedid askerinden çekiniyorlardı. Köse Mustafa Paşa, Nizâm-ı Cedid askerine kışlalarından çıkmama emrini vererek yamakların hareket sahasını genişletti. Padişaha da yamakların hareketlerinden pişman olduklarını, ancak Nizâm-ı Cedid askeri Boğaz'da bulundukça kendilerini emniyette hissetmediklerini söyledi. Musa Paşa'nın bu sözlerine inanarak büyük bir hata işleyen III. Selim askerlerin Levent ve Selimiye'deki kışlalarına çekilmeleri emrini verdi. Bu sırada yamakların içerisine karışan Şehzâde Mustafa taraftarları, onları kışkırtmaya devam ediyorlardı. Diğer askeri grupların ve ahalinin de katlımıyla asilerin sayısı arttı.

♦ **Soru 31: III. Selim isyan karşısında nasıl hareket etti?**

İsyanın büyüdüğünü gören padişah, devlet ricalini toplantıya çağırды. Ordunun İstanbul'a dönmesinin gerektiği söylendiyse de III. Selim, Ruslar'ın önünün açılacağını belirterek, bunu kabul etmedi. İstanbul'da bulunan 13 bin Nizâm-ı Cedid askeriyle de isyan bastırılabilirdi. Ancak padişah kan dökülmesini istemiyordu. Bu yüzden bir hattı hümayûn yayınlıyarak, Nizâm-ı Cedid'i lağv ettiğini bildirdi. Bu taviz asilerinin cesaretini iyice artırdı. Köse Mustafa Paşa, padişahın yakını 11 kişinin isimlerini Kabakçı'ya vererek, bunların kellelerini padişah-tan istetti. Asilerin istediği kişilerin bir kısmı idam edildi. Daha sonra yeni istekleri olan İrâd-ı Cedid Hazinesi de

ortadan kaldındı, ancak bu tavizlere rağmen asiler bir türlü dağılmıyorlardı. Artık sıra padişahın tahttan indirilmesine gelmişti. IV. Mustafa'nın cülûsuna dualar okundu ve padişaha kendisi tahttan çekilmedikçe askerin dağılmayacağı haberi gönderildi. Bu haberi alan III. Selim, "Allah'ın takdiri böyle imiş !" diyerek Harem'e çekilip, tahttan inmeyi kabul etti.

29 Mayıs 1807'de III. Selim'in tahttan indirilmesi ile yerine IV. Mustafa geçirilmiş, devrik padişah da hapsedilmişti. Asiler III. Selim taraftarlarını her yerde takip ederek öldürdüler. O sırada cephede Ruslar'la savaşan orduya bu haberler ulaşınca, yeniciler burada bulunan Nizâm-ı Cedid taraftarlarını katletmeye kalktılar. Ancak Rusçuk Ayanı Mustafa Paşa'nın tedbirleriyle ayaklanma etkisiz hale getirildi. Nizâm-ı Cedid taraftarları, Alemdâr Mustafa Paşa'nın yanına sığındılar.

♦ **Soru 32: Alemdar Mustafa, II. Mahmud'u tahta nasıl çıkardı?**

İstanbul'un yeniciler ve onlarla müttefik grupların elinde müthiş bir zorba terörünün pençesinde kıvrandığı, Napolyon ile I. Aleksandr'ın Tilsit'te kendilerince Osmanlı mukadderatına yön verecek kararlar aldıkları bir ortamda, darbecilerin ellerinden bir şekilde kurtulmayı başaran yenilik taraftarları, Alemdar Mustafa Paşa'nın şahsında yeni bir sığınak buldular. Rusçuk âyanı olan Alemdar Mustafa Paşa, bulunduğu bölge itibarıyla Rus tehdidine yakinen şahitlik etmiş ve III. Selim'in icraatını

Osmanlı İmparatorluğu'na tekrar hayat verecek uygulamalar olarak benimsemişti. Darbe sonrası, Mehmed Tahsin, Abdullah Râmiz, Mehmed Emin Behiç, Mustafa Refik ve Mehmed Said Galib Efendiler'den oluşan ve "Ruşuk yârânı" ismiyle anılacak komitenin III. Selim'i yeniden tahta çıkarmak için gizliden gizliye yürüttükleri faaliyet ve telkinler de bu hususta önemli rol oynadı.

Ruşuk yârânı, Ruslar'la sulh müzakereleri sürerken ihtiyatı bir tedbir olarak ordu ile birlikte Edirne'de bulunan Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'yı, sefer meselelerini görüşmek ve İstanbul'u zorbalardan temizlemek için kendisinden istifade etmek üzere Alemdar'ı Edirne'ye çağırmaya razı ettiler. IV. Mustafa'dan da müspet cevap alınmasıyla, Alemdar Mustafa Paşa kendi birlikleriyle birlikte Edirne'ye geldi. Sadrazam, Edirne'de boşa vakit ve para harcamaktansa sefer hazırlıklarının İstanbul'dan yürütülmesi hususunda ikna edildi ve böylece ordu İstanbul'a yöneldi.

Alemdar, adamlarından Uzun Hacı Ali veya Ahmed Ağa'yı Kabakçı Mustafa'nın katli emriyle ordunun önünden İstanbul'a gönderdi. Kabakçı haremde yakalandı ve kesik başı Çorlu'da Alemdar'ın önüne getirildi. Şeyhülislâm ve diğer devlet erkânı orduyu İncirli Çiftliği'nde, IV. Mustafa ise Kırk Kavak denilen yerde karşıladı. Sadrazam ve Alemdar burada padişahın huzuruna çıktı. Rusşuk yârânından Râmiz Efendi, Alemdar'a bu fırsattan istifadeyle derhal IV. Mustafa'nın tevkifini tavsiye ettiyse de, Alemdar "mertliğe mugayir" diyerek bu teklifi geri çevirdi.

Alemdar Mustafa Paşa bir süre Çırpıcı Çayırı'ndaki karargâhında bekledikten sonra 21 Temmuz 1808'de kuvvetlerinin bir kısmıyla İstanbul'a girip, duruma hakim oldu. Sadrazam ile IV. Mustafa'nın, Rumeli birliklerinin aslında ne amaçla geldiklerinden haberdar olup, savunma tedbirleri almaya başlamaları üzerine 28 Temmuz'da aniden on beş binden fazla askeriyle Bâbiâli'ye girdi ve Çelebi Mustafa Paşa'nın elinden zorla sadâret mührünü aldı. Daha sonra Topkapı Sarayı'na yöneldi. Mukavemetle karşılaşmaksızın Kubbealtı'na kadar ilerledi ve burada şeyhülislâm ile Kızlarağası Küçük Mercan Ağa'yı, durumu IV. Mustafa'ya bildirmek ve III. Selim'i dışarı getirmek üzere içeri gönderdi. Şeyhülislâmı huzurundan kovan IV. Mustafa, hanedanın yaşayan tek erkek ferdi kalmak ve böylece kendisinin tahttan indirilmesini engellemek için III. Selim ile Şehzâde Mahmud'un katlini emretti.

IV. Mustafa'nın gönderdiği grup önce III. Selim'in odasına girip eski sultanı katlettikten sonra, Şehzâde Mahmud'un odasına yöneldiler. Başkala Tayyâr Efendi, IV. Mustafa'nın adamlarının niyetlerini anlaşıp ve III. Selim ile Şehzâde Mahmud taraftarlarını durumdan haberdar etmişti. III. Selim ve Şehzâde Mahmud'u IV. Mustafa'nın adamlarının elinden kurtarmak isteyen Kasım, Anber ve Hâfız İsa ağalar, ilk önce III. Selim'in odasına koşarlarsa da, eski sultanın katledildiğini anlayınca kestirme bir yoldan Şehzâde Mahmud'un dairesine geldiler. Buraya ulaşan IV. Mustafa'nın adamları, yaralanıncaya kadar kendilerine direnen Kasım Ağa'yı aşırp, merdiven ba-

şına çıktıklarında, Şehzâde Mahmud'un cariyelerinden Cevri Kalfa'nın ocaktan aldığı küllü aniden gözlerine savurması nedeniyle bir an durakladılar. Bu arada İsa ve Anber Ağalar, Cevri Kalfa'nın "damdan kaçırın" ikazı üzerine, fırsattan istifade ederek şehzâdeyi dama çıkarmayı başardılar. Bu sırada odaya giren, IV. Mustafa'nın adamlarından Ebe Selim hançerini fırlatıp, kaçmakta olan Şehzâde Mahmud'un bir kolunu hafifçe yaraladı. İki taraf arasında şiddetli bir mücadelenin sürmekte olduğu esnada Alemdar'ın adamları daireye girince IV. Mustafa'nın adamları kaçtılar.

Tekrar tahta çıkartmak için onca uğraş verdiği III. Selim'in kanlar içindeki naşıyla karşılaşan Alemdar Mustafa Paşa, bu manzara karşısında ölü sultanın ayaklarına kapanıp feryat etti ve buna sebep olanlara karşı tehditler savurdu. Bu sırada Şehzâde Mahmud, Hasekiler Dairesi damından Kuşhâne Dami'na geçti ve buradan bir merdivenle aşağı indi. Şehzâdeyi tanımayan Alemdar'ın, Rumeli aksanıyla "Abe bu kimdir" diye etraftakilere sorduğu, İmam Hafız Ahmed Efendi'nin bu soruya, "*Sultan Mahmud Efendimizdir. Neubet-i hilâfet kendilerinin-dir. Ben biat eyledim, maslahat-ı hayriyyenin itmamı size kalmıştır*" diye cevap verdiği söylenir. Alemdar derhal yeni padişahın eteğini öptü. Artık "Mahmud-ı Sâni" ünvanıyla Osmanlılar'ın yeni padişahı olan genç hükümdar, az önce can pazarından güç bela kurtulmasına rağmen, büyük bir metanetle, Alemdar'a III. Selim'in katillerini bizzat kendisinin cezalandıracağını vaat etti ve

hemen askerlerini dağıtıp, silahlarını çıkartarak Hırka-i Şerif Dairesi'ne gelmesini söyledi.

İkindiden sonra Bâbüssaâde önünde kurulan tahtta devlet erkânının biâtını kabul eden II. Mahmud, sadâret mührünü Alemdar Mustafa Paşa'ya verdi. Ağabeyi IV. Mustafa'yı sarayda sıkı bir gözetim altına aldı. İstanbul'da sürmekte olan karışıklıklar yüzünden yeni padişahın kılıç alayı (taklid-i seyf) bir süre ertelendi.

♦ **Soru 33: Alemdar'a karşı neden isyan çıktı?**

Kaynaklarda belirtildiği üzere, sert mizacına rağmen çok kısa sürede kendisini İstanbul'un havasına fazlaca kaptırması, Alemdar Mustafa Paşa'nın sonunu hazırladı. Kendilerini mevkilerinin gücüne kaptıran Alemdar ve arkadaşları adeta II. Mahmud'u yok sayıyorlardı. Kısa sürede gayr-i meşru yollardan servetlerini hayli arttırdılar. Paşa'nın adamları, İstanbul sokaklarında sergiledikleri çirkin tavırlar ve yeniçerileri aratacak düzeydeki talanlarıyla halkı sadrazamdan soğuttular. Alemdar, yakın adamlarının birçoğuyla da ters düştü ve kendini günden güne artan bir yalnızlığa itti. Güzelliğiyle Paşa'nın aklını başından alan ve onu İstanbul'un sefâhât âlemlerinin baş aktörü hâline getiren Kamertab adlı cariye, bir süre sonra, muhtemelen muhalif çevrelerin telkinleriyle, silahtan çok korkutğunu bahane ederek Alemdar'ı silahsız gezmeye ikna etmişti. Artık bu serhat paşası, devrin tabiriyle "kadınlar gibi silahsız gezer" olmuştu.

Ramazan meydana gelen iki hadise, Alemdar'a karşı büyük bir isyanın çıkmasına zemin hazırladı. Yenilikçi ulemadan Ubeydullah Efendi'nin Fatih Camii'ndeki vaazında Sekbân-ı Cedid Ocağı'na karşı çıkan Müslümanlar'ın kâfir olacağını söylemesi üzerine camideki yeniçerilerle hocanın taraftarları arasında şiddetli bir kavga çıkmış, buradaki gerginlik bütün şehire yayılmıştı. İkinci hadise Kadir Gecesi, yani 5 Kasım 1808 akşamı yaşandı. Şeyhülislâmı ziyaretten dönen Alemdar'a yol açmak isteyen maiyetinin yol üstündeki halkı sert bir şekilde tartaklamaları sırasında yaralananların kahveleri dolaşarak yeniçerileri tahrik etmesi ve tam bu sırada bayramdan sonra ocağın kaldırılacağına dair bir haberin yeniçeriler arasında kulaktan kulağa yayılması, isyanın fitilini ateşledi.

Yeniçeriler isyan planlarına başladılar. İstanbul'un her yerine, "Rumeli'nden geldi bir çıtak, bayram ertesi ya kılıç oynayacak ya bıçak" şeklinde afişler asıldı. İsyanı hazırlanan yeniçerileri "leblebici güruhu", "baldın çıplaklar" olarak nitelendiren Alemdar ve adamları, başlarına gelecektен habersiz zevk ü safa âlemlerinde gönül eğlendirmeye devam ettiler.

Alemdar'a suikast düzenlemek isteyen, ancak her defasında bir aksilikle karşılaşan yeniçeriler 15-16 Kasım akşamı kışlarından hareketle Bâbüali'ye yöneldiler. Birbirlerini tanımak için "sabahtır" sözcüğünü parola olarak kullanıyorlardı. Önce isyana liderlik etmeyi reddeden Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa'yı parçaladılar. Ar-

dından Bâbiâli'yi basıp, ateşe verdiler. Bir kısım ayak takımı da asilere katıldı.

Alemdar Mustafa Paşa, Harem dairesinde uyuduğundan baskından çok geç haberdar olmuştu. Alelacele toplamayı başardığı askerleriyle birlikte müdafaaya koyulup, uzun süre kendisine yardıma gelecek birilerini bekledi. Ancak makamlarını Alemdar'a borçlu olan ne II. Mahmud, ne Kaptanıderya Râmiz Paşa, ne de o sırada Selimiye'de bulunan Kadı Abdurrahman Paşa kendisini bu Rumelili dik başlı adam için ateşe atmaya hevesliydi. Alemdar yalnız kalmıştı. Kendisine yardım gelmeyeceğinden emin olunca ailesi, cariyeleri ve köleleriyle birlikte harem mahzenine indi ve mücadeleyi buradan sürdürdü. Aradan saatler geçmesine rağmen hâlâ Alemdar'ı ele geçiremeyen asiler, Harem dairesinin etrafına lağınlar açarak ve kubbeden içeriye kurşun atarak bu sert müdafaayı kırmayı denediler.

Alemdar, yanındakilerin de kendisiyle beraber ölmesi için ocakla anlaşılmış havasına girip temsilci istetti. Kendisinin de eski bir yeniçeri olduğunu hatırlatıp maiyetini ocağın namusuna teslim etti. Yeniçerilerin içeriye girecekleri sırada muhtemelen barut fıçısının Alemdar tarafından ateşlenmesiyle meydana gelen korkunç patlama hem Alemdar Mustafa Paşa'nın hem de onu ele geçirmeye çalışan yüzlerce yeniçerinin sonu oldu.

II. Mahmud isyanın saray ile diğer devlet adamlarına yönelmesi ve etrafta IV. Mustafa'nın tekrar tahta çıkartılacağı söylentilerinin dolaşmaya başlaması üzerine, kar-

deşini öldürtüp, hayattaki tek hanedan mensubu olarak tahtını sağlamlaştırdı. Ramiz ve Kadı Abdurrahman Paşalara askerleriyle derhal yardıma gelmeleri için haber gönderdi. Padişahın emriyle saraydaki sekbânların yeniçerilere karşı şiddetli bir sokak savaşı başlattıkları sırada, Ramiz Paşa donanmayla Haliç'e girip, Ağa Kapısı'nı topa tuttu. Gerek yeniçerilerin isyanı gerekse padişaha bağlı kuvvetlerin sert mukavemeti nedeniyle İstanbul'da büyük yangınlar ve tahribat meydana geldi.

II. Mahmud tam ayaklanmayı kontrol altına alacakken, Kandıralı Mehmed isimli bir kişi Kasımpaşa'ya gidip, çevresine topladığı asilere Tersâne ve Tophâne'ye el koydu, Selimiye ve Levend kışlaları asilerin eline geçti. Böylece isyan yeniden alevlendi. Eski Nizâm-ı Cedid kışlaları yakıldı, Harem'deki Üsküdar Matbaası tahrip edildi. Bunun üzerine şehrin daha fazla harap olmasını istemeyen II. Mahmud, Sekbân-ı Cedid'i dağıtmayı kabul edince asiler dağıldılar.

♦ Soru 34: Yeniçeri Ocağı niçin ortadan kaldırıldı?

II. Mahmud, yeniçerilerin önce amcasının oğlu III. Selim'i tahttan indirdiklerine, sonra da sadrazamı Alem-dar Mustafa Paşa'yı öldürdüklerine şahit olmuştu. Bu durum padişahı, düzensizlik ortamında kendilerine kârlı bir düzen kuran yeniçerilere karşı ihtiyatlı ve sabırlı hareket etmeye zorladı. Eşkinici adıyla talimli asker yetiştirmek için harekete geçtiği zaman, yine engel olmaya çalışacakla-

rını bildiği yeniçerileri iknaya çalıştı. Ocağın sözü geçen şahsiyetlerine para ve rütbeler vaat etti. Başlangıçta yeniçeriler bu defa da modern tarzda asker yetiştirilmesine ses çıkartmadılar. Ancak kısa süre sonra yine homurdanmaya başladılar. II. Mahmud, ya kendisini ya da artık bir güruhıtan başka bir şey olmayan yeniçerileri tarih sahnesinden ebediyen silecek nihai karşılaşma için bir süredir gizliden gizliye hazırlanmaktaydı. Boğaz'daki askerlerin arasında İstanbul'a nakli için tedbir alındı, medrese öğrencileri ile halk yeniçerilere karşı kazanıldı, humbaracı ve tersane ocaklarının padişahın yanında yer alması sağlandı.

♦ **Soru 35: Ocak nasıl tarihe karıştı?**

İstediklerini yaptırmaya alışık olan yeniçeriler 15 Haziran 1826 Perşembe gecesi isyan ettiler. Güneşin ilk ışıklarıyla birlikte Etmeydanı'nda toplandılar ve burada meşhur kazanları kaldırdılar. Sayıları iki bini bulan yeniçeriler Bâbüâlî'ye geldiler ve Sadrazam Mehmed Selim Paşa ile Baruthâneler Nazırı Necib Efendi'nin konaklarını yağmaladılar. İstanbul'da bunlar yaşanırken II. Mahmud Beşiktaş Sarayı'ndaydı. Sadrazam Mehmed Efendi, yeniçerilerin isyan ettikleri ve ileri gelen devlet adamlarının evlerini yağmalamaya başladıklarını vakit kaybetmeden padişaha bildirdi. Gelişmelerden haberdar olan padişah hemen saltanat kayığına binerek doğruca Topkapı Sarayı'na geldi. Saray'da devlet adamları ile bir toplantı yapıldı ve toplantıda yeniçerilere taviz verilmemesi gerektiği yönünde karar verildi.

Bu karardan sonra Sancağ-ı Şerif, Sultanahmet Camii'ne getirilip minbere yerleştirildi ve İstanbul'un dört bir tarafına gönderilen tellallar, padişahı seven herkesin Sultanahmet Meydanı'nda, Sancağ-ı Şerif'in altında toplanmasını duyurdular. Saray cephaneliğinden çıkartılan silahlar, padişahın yardımına koşan ahaliye dağıtıldı. Bütün hazırlıklar bittikten sonra askerler ile ahali, gülbanklar ve tekbirlerle, yeniçeri kışlalanna doğru harekete geçti. Etrafları kuşatılan yeniçeriler son kez yapılan teslim ol çağrısını kabul etmeyince, yeniçeri kışlası topa tutuldu. Etmeydanı'nın kapıları kırıldı ve beş saat süren şiddetli bir mücadelenin sonunda 6000 kadar yeniçeri öldürüldü. Sağ olarak ele geçirilenler, kısa bir sorgunun ardından idam edildiler. Öldürülen yeniçeri sayısı 10 bine yaklaştı. İdamlarla ilgili olarak resmen ifade edilen büyük sayılar, halka gözdağı vermek amacıyla abartılmıştır.

Etmeydanı'ndaki bütün yeniçeriler öldürüldükten sonra İstanbul içinde tam bir süreklilik avı başlatıldı. Şehrin kapıları kapatılarak, her tarafta yeniçeriler takip edildi ve bu takibat sonucunda yakalanan 20 binden fazla yeniçeri sürgüne gönderildi. Yalnızca yeniçerilerin cismani olarak ortadan kaldırılmasıyla yetinilmeyip, bunlarla ilgili ve doğrudan bu teşkilatın ürünü her türlü maddi-manevi hatıranın hafızalardan silinmesi için hummalı bir faaliyete girildi. Yeniçerilerin kışlaları yıkıldı, bir diğer toplanma mekânları olan kahvehaneler yerle bir edildi, İstanbul'da bulunan yeniçeri mezar taşlarının hemen tamamı yok edildi, bunlara ait evrak ve defterler yakıldı.

Yeniçerilerin en büyük destekçisi olan ırgat, hamal ve kaykıcıların çoğu takibata uğrayıp, sürgüne gönderildi ve Türk hamalların yerini Ermeniler aldı. Neferleri yeniçerilerden oluşan tulumbacı ocağı kaldırıldı. Benzer bir teşkilat birkaç ay boyunca kurulamadığı için, bu süre zarfında çıkan yangınlara müdahale edilemedi. Yeniçerilerle bağlantılı diğer askerî teşkilatlar da kaldırıldı. Bunların yerlerine kurulan kurumlarda, yeniçerileri hatırlatacak askerî tabirlerin kullanılmasından kaçınıldı. Yeniçeri ocağıyla sıkı münasebetleri olan Bektaşiler de bu topyekûn öfkeden nasiplerini aldılar. Bazı Bektaşî babaları idam edildi, Hacı Bektaş şeyhi Amasya'ya sürüldü, birçok Bektaşî şeyhi de yerlerinden alınıp ülkenin diğer bölgelerine gönderildi. Hemen hemen bütün Bektaşî tekkeleri kapatılıp, kadim olanları hariç kalanların ya türbeleri dışındaki bölümleri yıktırıldı, ya da başka tarikatlara verildi.

♦ **Soru 36: Yeniçeriliğin kaldırılması nasıl karşılandı?**

Devrin yazarları ve daha sonraki tarihçilerin birçoğu, yeniçeriliğin kaldırılmasını devletin başına bela olan ve yenilikleri engelleyen bir zümrenin tasfiyesi olarak sevinçle karşıladılar ve bu hadiseyi "Vaka-i Hayriye" olarak adlandırdılar. Bazı yazarların yeniçerilerin yerine doldurularak bir ordunun kurulamaması nedeniyle peş peşe gelen savaş ve isyanlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun ağır yaralar aldığını söyleyip, hadiseyi "Vaka-i Şerriye" olarak nitelermelerinin ilmi bir değeri yoktur. Yeniçeri Ocağı'nın

askeri bir kıymet ifade etmediğine ortadan kaldırılmalarından önceki 50 sene içinde yaşanan felaketler yeterince şahadet eder. Yeniçeriler, kaldırılmadan önce kılıçları düşmana karşı değil, padişaha ve halka karşı işleyen bir askeri zümreydi. Ayrıca XVIII. yüzyılda Osmanlı ordusunun önemli kısmını yeniçerilerin değil eyalet valilerinin istihdam ettiği sekban ve leventler ile merkezin parasını ödediği miri askerlerin oluşturduğunu da unutmamak gerekir.

♦ **Soru 37: Osmanlı döneminde askerlerin sık sık isyan etmelerinin sebebi ne idi?**

İsyanların Osmanlı tarihi boyunca sürmesinin en önemli sebebi Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezî bir ordu kurmuş olmasıydı. Merkezî ordu Osmanlı İmparatorluğu'nu rakipleri karşısında savaş meydanlarında güçlü kılmakla beraber başkentte böylesine etkili bir gücün bulunuyor olması iktidar mücadelelerinde bu etkenden yararlanmak isteyenlerin ilk isteğiydi. Bu yüzden merkezî ordunun farklı unsurları genellikle bu isyanlarda sonucu belirleyen en önemli etkenlerden biriydiler. Ancak bazen işler tersine de dönebilmekteydi.

Merkezî ordunun isyanlarda etkisini vurgulayan en önemli düşünürlerden biri Machiavelli'dir. *Prens* adlı eserinde "Türk prensleri bunlara dahil etmiyorum çünkü onun çevresinde her zaman 12 bin piyade ve 15 bin de süvari vardır ve krallığın güvenliği ve

gücü bunlara bağlıdır, bu yüzden ve halk her açıdan itaatkâr olduğu için prens bu askerlerle iyi geçinmelidir... Prens tamamen askerlerin ellerinde olduğu için, halkı düşünmeksizin onlarla arasını iyi tutmalıdır” diyerek Osmanlı Sultanı’nın asker karşısındaki konumunu tespit etmeye çalışmıştır.

Zamanla harp sistemlerindeki değişmelerin bir sonucu olarak merkezî orduya mensup askerlerin sayısının artırılması ve askeri grupların arasındaki dengenin bozulması askerlerin başkentteki nüfuzlarını arttıran önemli bir etkeni. XVII. yüzyıl ıslahat layihası yazarlarından Koçi Bey, risalesinde merkezî ordunun haddinden fazla güçlenmesini ve güç dengesinin bozulmasını, “Geçmişteki büyük padişahlar, altı-bölük halkını, yeniçeri ocağı ile yeniçeri tatifesini, altı-bölük halkı ile ve bu iki tatifeyi zeamet ve timar askeri ile zaptederlerdi. Şimdi timar erbabı tamamen yok oldu. Askerlik yeniçeri ve sipahilere kalıp, her biri birer dev oldu” şeklinde izah eder.

◆ Bibliyografya

Anonim Osmanlı Kroniği, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2000.

1730 Patrona İhtilali Hakkında Bir Eser Abdi Tarihi, haz. Faik Reşit Unat, Ankara 1999².

Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Târîhi* Metin ve İndeks (1003-1045/1595-1635), III, haz. Şevki Nezihi Aykut, Ankara 2004.

Ubeydullah Kuşmânî-Ebubekir Efendi, *Asiler ve Gaziler, Kabakçı Mustafa Risalesi*, haz. Aysel Danacı Yıldız, İstanbul 2007.

Özcan, "Edirne Vak'ası", *DİA*, X, 445-446.

Ahmed Hasib Efendi, *Rauzatü'l-Küberâ*, haz. Mesut Aydiner, Ankara 2003.

Şirvânî Fatih Efendi, *Gülzâr-ı Fütûhât (Bir Görgü Tanığının Kalemîyle Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı)*, Haz. Mehmet Ali Beyhan, İstanbul 2001.

Ahmed Türek-Fahri Çetin Derin, "Feyzullah Efendi'nin Kendi Kaleminden Hâl Tercümesi", *Tarih Dergisi*, sayı: 23 (İstanbul 1969), s. 205-218.

Fahri Çetin Derin, "Şeyhülislam Feyzullâh Efendi'nin nesebi hakkında bir risâle", *Tarih Dergisi*, 4 (İstanbul 1959), s. 97-104.

Hüseyin Tuğî Çelebi, *Tuğî Tarihi (Musibetnâme)*, haz. Nezihi Aykut, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Doçentlik Tezi, İstanbul 1988.

İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âli Osman VII. Defter*, haz. Şerafettin Turan, Ankara 1991; *VIII. Defter*, haz. Ahmet Uğur, Ankara 1997..

İdris-i Bidlisî, *Selimşah-nâme*, haz. Hicabi Kurlangıc, Ankara 2001.

Îsâ-zâde Târîhi (Metin ve Tahlîl), Haz. Ziya Yılmaz, İstanbul 1996.

Şefik Mehmed, *Şefiknâme*, İstanbul 1282.

Şirvânî Fatih Efendi, *Gülzâr-ı Fütûhât (Bir Görgü Tanımının Kalemiyle Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı)*, Haz. Mehmet Ali Beyhan, İstanbul 2001.

H.G. Baum, *Das Ereignis von Edirne*, Freiburg 1973.

Hrand D. Andreasyan, "Balatlı Georg'a göre Edirne Vakası", *Tarih Dergisi*, sayı: 15 (İstanbul 1960), s. 47-64.

Huriye Gerçek, *Şeyhülislam Feyzullâh Efendi, Ailesi, Evladı Akrabası*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, 1950.

Madeline Carol Zilfi, *The Ottoman Ulama 1703-1839 and the Route to Great Mollaship*, Chicago University, Doktora Tezi, 1976.

Mehmed Sehan Tayşi, "Şeyhülislam Feyzullâh Efendi ve Feyziyye Medresesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı: 23 (İstanbul 1983), s. 9-100.

Orhan F. Köprülü, "Feyzullâh Efendi", *İA*, IV, 592-600.

Rifa'at Ali Abou-el-haj, *The 1703 Rebellion and the Structure of Ottoman Politics*, İstanbul 1984.

Sabra Follett Meserve, *Feyzullah Efendi: An Ottoman Şeyhülislam*, Princeton University, Doktora Tezi, 1966.

A. Cevat Eren, "Selim III", *İA*, X, 441-457.

Abdülkadir Özcan, "Edirne Vak'ası", *DİA*, X, 445-446.

Abubekir Yücel, "İki Halifenin Bir Arada Bulunmaması ve Osmanlı Hükümdarı Sultan İbrahim'in Siyaseten Katli", *İslâmi Araştırmalar*, sayı: 12/1 (Ankara 1999), s. 40-57.

Ahmed Refik [Altınay], *Kabakçı Mustafa*, İstanbul 1356/1937.

Bekir Sıtkı Baykal, "Patrona Halil Ayaklanması ile İlgili Kaynaklar Hakkında", *IV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1952, s. 17.

Celâl-zâde Mustafa, *Selim-nâme*, haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Ankara 1990.

Çağatay Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi*, sayı: 9 (İstanbul 1954), s. 53-90; sayı: 10 (İstanbul 1954), s. 117-142; sayı: 11-12 (İstanbul 1955), s. 185-200.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995.

Ercüment Kuran, "Kabakçı-oghlu Mustafa", *EP*, IV, 322-323.

Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer (Yeniçerilerin Kaldırılmasına Dair)*, Haz. Mehmet Arslan, İstanbul 2005.

Fahri Çetin Derin, "Kabakçı Mustafa Ayaklamasına Dair Bir Tarihçe", *Tarih Dergisi*, sayı: 27 (İstanbul 1973), s. 99-110.

Fezleke, II, İstanbul 1286-1287.

Gelibolulu Mustafa Âlî ve Künhü'l-Ahbâr'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri, II, haz. Faris Çerçi, Kayseri 2000.

Georg Oğlukyan, *1806-1810 İsyanları III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa*, tercüme ve notlar Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1972.

Halil İnalcık, "Osmanlılar'da Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi", *AÜSBFD*, XIV/1 (Ankara 1959).

Hamîyet Sezer, "Yeniçeri Ocağının Kaldırılışının Taşraya Yansıması (1826-1827)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, sayı: 30 (Ankara 1998), s. 215-238.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Bâyezid II", *İA*, II, 392-398.

———, "Fatih Sultan Mehmed'in Ölümü", *Belleten*, XXXIV/134 (Ankara 1970), s. 231-234

———, "Şehzâde Selim'in Babasına Muhalefet Ederrek Muhabere Ettiği Esnada Amasya Valisi Şehzâde Ahmed'in Vezir-i Âzama Mektubu", *Belleten*, XXIV/96 (Ankara 1960), s. 595-596.

———, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*, I, Ankara 1988³.

———, *Osmanlı Devleti'nde Saray Teşkilatı*, Ankara 1988.

———, *Osmanlı Tarihi*, II, Ankara 1998⁸; III/1, Ankara 1995⁵.

- İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I-II, İstanbul 1971; III-IV, İstanbul 1972.
- Jean Thévenot, *1655-1656'da Türkiye*, çev. Nuray Yıldız, İstanbul 1978.
- Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, *Rauzatü'l-Ebrâr Zeyli*, haz. Nevzat Kaya, Ankara 2003.
- Kemal Beydilli, "Kabakçı İsyanı Akabinde Hazırlanan Hüccet-i Şer'iyye", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, IV (İstanbul 2001), s. 33-48.
- , *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane: Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi: 1776-1826*, İstanbul 1995.
- , "Kabakçı İsyanı", *DİA*, XXIV, 8-9.
- , "Alemdar Mustafa Paşa", *DİA*, II, 364-365.
- Koçi Bey Risalesi*, sad. Zuhuri Danişman, Ankara 1985
- Lütfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, neşr. Kayhan Atık, Ankara 2001.
- Machiavelli, *Prens*, çev. Semra Kunt, İstanbul 2001.
- Mehmed Akman, *Osmanlı Devleti'nde Kardeş Katli*, İstanbul 1997.
- Mehmed Halife, *Tarih-i Gılmanî*, haz. Ertuğrul Oral, Marmara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi, Doktora Tezi, İstanbul 2000.

Mehmed Neşri, *Cihannümâ*, nşr. Fr. Taeschner, Leipzig 1951.

Mehmet Ali Beyhan, "Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı Üzerine Bazı Düşünceler-Vak'a-yı Hayriyye", *Osmanlı*, VII, ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 258-272.

Mehmet Çömcüoğlu, *Risale-i Hatib-XVII. Yüzyıl Ortalarına Aid Bir Tarihçe-Metin ve Dizin*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1969.

Mehmet Doğan, *Çerkesler Kâtibi Yusuf'un Selim-nâmesi'nin Mukâyeseli Metin Tenkidi ve Değerlendirmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997.

Musa Kılıç, *Kabakçı Mustafa İsyanı*, Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003.

Münir Aktepe, *Patrona İsyanı*, İstanbul 1958.

Naimâ Târihi, III-V, İstanbul 1280.

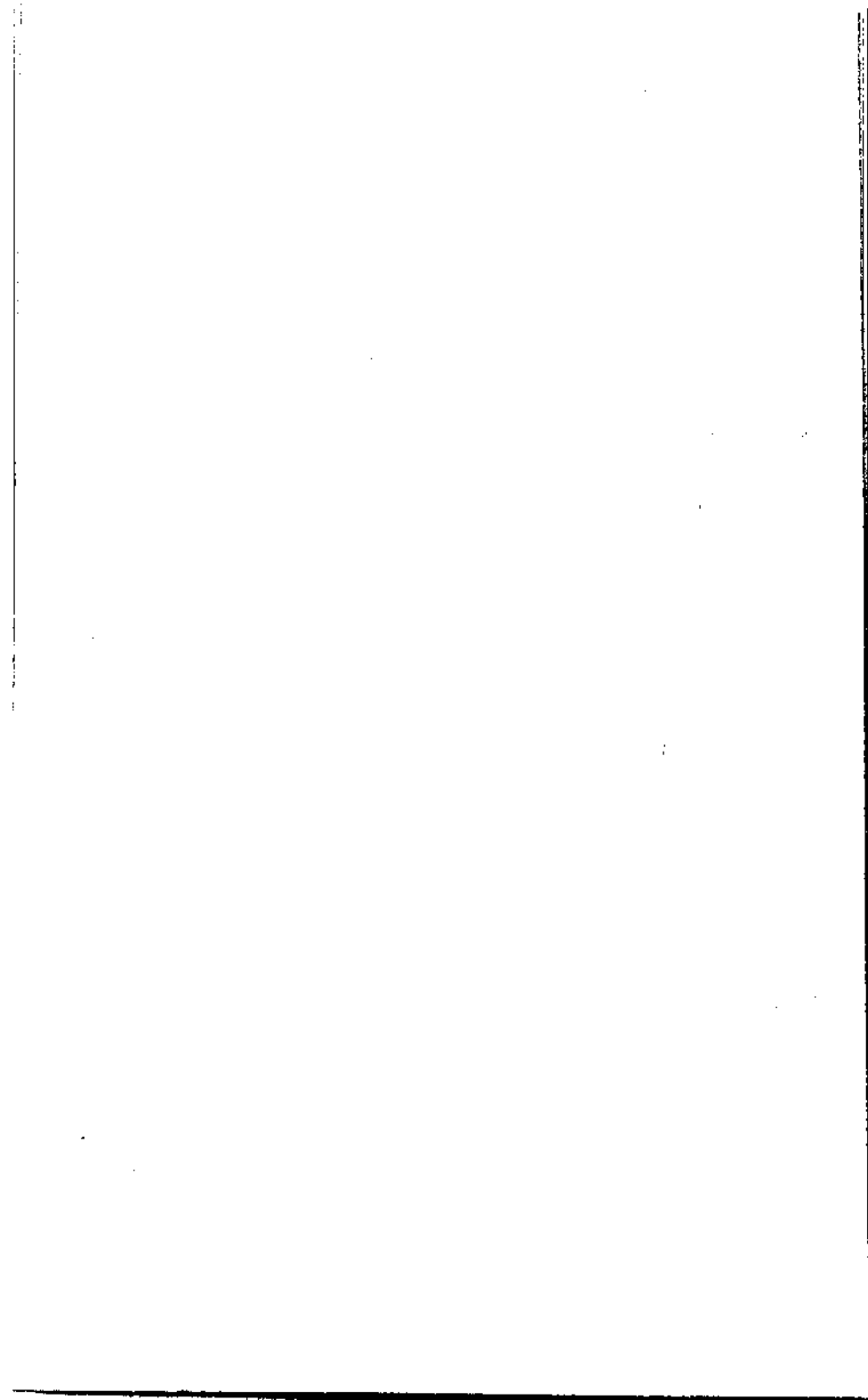
Orhan F. Köprülü "Hasan Paşa, Yemişçi", *DİA*, XVI, 342-343.

Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi*, II, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1982.

Robert W. Olson, "The Esnaf and the Patrona Halil Rebellion of 1730: a Realignment in Ottoman Politics", *JESHO*, XVII (1974), s. 329-344.

Selâhattin Tansel, *Sultan II. Bâyezid'in Siyasî Hayatı*, İstanbul 1966.

- Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, I, haz. Mehmet İpşirli, Ankara 1999².
- Silahdar Tarihi*, neşr. Ahmed Refik Altınay, I-II, İstanbul 1928.
- Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, *Solak-zâde Tarihi*, II, haz. Vahit Çabuk, Ankara 1989.
- Songül Çolak, "Patrona Halil Ayaklanmasını Hazırlayan Şartlar ve İsyanın Payitahttaki Etkileri", *Türkler*, XII, 525-530.
- Şehabeddin Tekindağ, "Fatih'in Ölümü Meselesi", *Tarih Dergisi*, sayı: 21 (İstanbul 1966), s. 95-108.
- , "Bâyezid II'in Tahta Çıkışı Sırasında İstanbul'da Vukua Gelen Hâdiseler Üzerine Notlar", *Tarih Dergisi*, X/14 (İstanbul 1959), s. 85-96.
- Şerafettin Turan, "Bâyezid II", *DİA*, V, 234-238.
- Tahir Sevinç, *1703 Edirne Vakası*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2004.
- Zeynep Dramalı, *Tarihi Tersten Okumak*, İstanbul 2004.

OSMANLI İMPARATORLUĞU VE SÖMÜRGEÇİLİK

♦ Soru 1: *Osmanlı İmparatorluğu sömürgeci miydi?*

Dünyanın en problemli coğrafyasında 6 asır sürecek bir devlet kuran Osmanlılar fethettikleri yerleri birer vatan parçası olarak görmüşlerdi. Bu yüzden de Osmanlı İmparatorluğu her kanş toprağını binlerce şehidin kanı ile yıkamadan terketmedi. Yemen'de, Trablusgarp'ta, Sırbistan'da toprakları kaybetmesi kesinleşmişken bile son kurşununa kadar savaştı. Çünkü o topraklar birer vatan parçası idi. Aslında bu davranış reel politik açısından hatalıydı. Çünkü oralarının kaybedilmesi bir tarafa, kalan toprakları savunmak için gerekli olacak mevcut gücünü de harcamıştı. Halbuki İngilizler işgal ettikleri yerleri vatan olarak görmedikleri için, gider geliri aştığında bü-

tün sömürgelerinden çekilmişlerdi. 1917 İhtilali sırasında Lenin de komünizmi oturtuncaya kadar Rus Çarlığı'nın bir kısım topraklarını bırakmıştı. Sloganı ise şuydu: "Zaman kazanmak için toprak satıyoruz".

Lenin, ihtilalin başarıya ulaşmasının ardından geçici olarak bağımsızlığı kazanmış toprakları tekrar işgal etti. 1980'li yılların sonlarında Rusya, uzun süre sömürdüğü ülkelerden gelen gelir azalıp, oralara yapılan harcamalar artınca hakimiyeti altındaki ülkeleri serbes bıraktı. Gerek İngiltere, gerekse Rusya sömürdükleri ülkeleri elde edebilecekleri bir şey kalmayınca bırakmakta tereddüt etmemişlerdi. Ancak Osmanlı bunu yapmamıştı. Çünkü kaybettiği bütün ülkeler Osmanlı İmparatorluğu'nun gözünde birer vatan parçasıydı.

◆ **Soru 2: Osmanlı fetihleri nasıl gerçekleşti?**

Osmanlı fetihleri sadece kılıçla olmamıştı. Halil İnalcık, Osmanlı fetihlerinin kılıçtan ziyade istimalet (gönül çekme) ismi verilen uzlaştıncı bir politika ile gerçekleştiğini belirtir. İstimalet, Müslüman olmayan ahalinin çeşitli vaatlerle kazanılması sayesinde Osmanlı hakimiyet sahasının genişletilmesidir. Osmanlı idaresi yaptığı propagandayla İslâm'ın ananevi müsamaha politikası çerçevesinde gayrimüslimlere can ve mal güvenliği ile dinlerinde serbestlik tanıyor ve eski feodal bağılıklarından kurtarıyordu. Örneğin, Duşanov Zakonik kanunlarına göre, köylünün haftada iki gün angarya suretiyle prensin toprağında çalışması gerekiyorken, Osmanlı yönetiminde

yılda sadece üç gün timar sahibi olan sipahinin toprağında çalışma zorunluluğu vardı'. Osmanlı idaresini kabul eden gayrimüslimler askerlik hizmeti yerine "cizye" vergisini ödedikleri takdirde hayatları, malları ve dinleri devletin teminatı altına alınırdı. Osmanlılar'ın, Balkanlar'da kılıç ve ateşle yerleştikleri iddiası artık bilimsel yayınlarda yer almamaktadır.

♦ **Soru 3: *Fethedilen yerlerde hakimiyet nasıl sağlandı?***

Osmanlılar gayrimüslim halkın yanı sıra, Ortodoks kilisesini ve manastırlarını da himaye ederek, vergilerden muaf tuttular ve dini vakıflarına dokunmadılar. Osmanlılar feodal yerli askeri sınıfın imtiyazlarını ve feodal haklarını kaldırmakla beraber, onları kendi askeri sistemleri içine almışlardı. Böylece köylüyü, kiliseyi, şehirli halkı ve askerleri kendi saflarına çektiler. Bu yüzden Osmanlı idaresine direnen mahalli hanedanlar ortadan kaldırıldıktan sonra fethedilen yerlerde hakimiyet kolay kurulmuştur.

♦ **Soru 4: *Fethedilen bölgeler sömürüldü mü?***

Yapılan araştırmalar, Osmanlılar'ın bu idare tarzlarını açıkça ortaya koymaktadır. Bruce W. McGowan, Osmanlı idaresinde Sırbistan üzerine yaptığı araştırmalarda, Sırbistan'da nüfus başına (per capita) düşen gıda mahsulünün, Avrupalı devletlerin sömürgelerindeki köylüle-

* Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu, Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, İstanbul 2003, s. 19.

rin elinde kalan gıda mahsulünden çok daha fazla olduğunu ortaya çıkarmıştır. Balkanların tek bir devlet çatısı altında uzun süre savaşız bir ortama kavuşması, buralarda ticareti canlandırıp, şehirleri geliştirmiştir. Michael Palariet, XIX. yüzyıl Balkan ekonomileri üzerine yaptığı araştırmada Sırbistan'ın bağımsız olmadan önceki dönemde, müstakil devlet olduğu döneme göre daha hızlı büyüdüğü ve kalkındığı sonucuna varır^{*}.

1558-1560 yılları arasında Osmanlı hakimiyetindeki Macaristan üzerine bir araştırma yapan Macar tarihçi Kaldy Nagy, bu yıllara ait bütçeleri incelediğinde ilginç sonuçlarla karşılaşmıştır. 1558-1560 yılları arasında Macaristan'dan 6 milyon akçe vergi toplayan Osmanlılar aynı dönemde bu ülkeye 23 milyon akçe harcamışlardı. Sömürmek maksadıyla Macaristan'da olsalardı, herhalde Macaristan'a 17 milyon akçe fazladan harcama yapmazlardı^{**}.

* Bruce W. McGowan, "Food Supply and Taxation on the Middle Danube, 1568-1579", *Archivum Ottomanicum*, I (1969), s. 139-196.

** Michael Palariet, *Balkan Ekonomileri: 1800-1914 Kalkınmasız Eurim*, çev. Ayşe Edime, İstanbul 2000.

*** Kaldy Nagy, "The Cash Book of the Ottoman Treasury in Buda in the Years 1558-1560", *Acta Orientalia Hungarica*, XV, s. 173-182; "Türk-Macar Tarihi Münasebetleri Hakkında Türkolog ve Üniversite Doçenti Nagy Gyula Kaldy'nin "Nepszabatsag" Gazetesinin 15 Kasım 1970 Nüshasında Çıkan Beyanati", tanıtan: Hamit Zübeyr Koşay, *Belleten*, sayı: 136 (Ankara 1970), s. 696-697.

Marksist dönemde, Osmanlı hakimiyetindeki Bulgaristan üzerine araştırma yapan Bulgar tarihçilerin eserlerinde "Osmanlı Bulgaristan'ı sömürdü" ifadeleri sıkça kullanılmıştır. Ancak Bulgar tarihçiler eserlerinde kendileriyle tenakuza düşerler. Bulgar şehirlerinin tarihi anlatılırken de Osmanlı döneminde nasıl gelişim sağlandığını övgü ifadesi kullanmadan itiraf ederler*. Sömürüldüğü iddia edilen ülkede şehir hayatı, ticaret, imalat sektörleri gelişmiştir. Bunlar Osmanlı İmparatorluğu'nun fethettiği her yeri birer vatan parçası olarak görüp, sömürme niyeti olmadığına dair sayısız örnekten birkaç tanesidir. Zaten Rumeli'deki Rusçuk, Selanik, Belgrad vs gibi şehirlerle ilgili tarihi kayıtlara bakıldığında buralarda bugün çoğu var olmayan onlarca cami, han, hamam, tekke ve medreseye rastlanılması da, o toprakların vatan olarak görüldüğünün açık bir delilidir.

Dikkat edilirse bu örnekler Hristiyan ülkelerden verilmiştir, Irak veya Suudi Arabistan gibi Müslüman ülkelerle ilgili de değildir. Hristiyan ülkelerinde bu uygulamayı yapan Osmanlı İmparatorluğu'nun Müslümanlar'ın bulunduğu yerlerde sömürgeci bir siyaset izlemeyeceği de aşîkârdır. Arap ülkelerinde bulunan halka, özellikle de bedevilere Osmanlı hükümeti sık sık para yardımında bulunurdu. Mekke ve Medine gibi yerler ise hem devletten yardım alıyorlardı, hem de vergiden de muaftılar. Bu yüz-

* M. Tayyib Gökbilgin, "İki Bulgar Tarihçisinin İddiaları ile İlgili Mülâhazalar", *Tarih Dergisi*, sayı: 14 (İstanbul 1964), s. 15-40.

den ABD'li Bremer'in Irak'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun bir sömürgesi olduğu yolundaki sözleri tarihi gerçeklerle uyuşmamaktadır.

♦ **Soru 5: Fethedilen bölgelerde halkın kimliği korundu mu?**

Osmanlılar, fethettikleri bütün bölgelerin dini ve milli kimliklerini korumalarını sağladılar. Gerek Balkanlar'da, gerekse Ortadoğu'da olsun Osmanlılar çekildikten sonra buralardaki halkın dillerinde ve dinlerinde büyük bir değişim olmadı. Bazı ülkeler, Osmanlı fetihlerinden önceki durumlarından daha ileri bir durumda geldiler. Örneğin Osmanlı fethi sırasında Katolik olma tehlikesi ile karşı karşıya olan Sırbistan'da Ortodoksluk devam ettiği gibi, ayrıca Sırp milli kilisesi de kuruldu. Böylece Rum Patrikhanesi'nin nüfuzundan çıkan Sırlar, Helen kültürünün tesirinden kurtulup, milli kimliklerini yaşatabildiler. Oysa Osmanlı İmparatorluğu'nun asırlarca kaldığı yerlerde 50-100 sene kalan İngilizler ve Fransızlar kendi dilleriyle birlikte dinlerini de dayatmışlardı. Bu iki ülkenin sömürgelelerinin çoğunda resmî dil hâlâ İngilizce veya Fransızca'dır. Bu ülkelerin Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonraki bitmek bilmeyen kanışıklıkları da gözler önündedir.

MODERN DÜNYANIN OLUŞMASINDA OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN ROLÜ

♦ Soru 1: *Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze ne kaldı?*

Osmanlı İmparatorluğu denilince her şeyiyle tarih olmuş, gitmiş; ondan günümüze bir şey kalmamış gibi düşünülür. Ancak 600 yıldan fazla bir süre dünyanın en önemli coğrafyasında hakimiyet kuran ve üç büyük imparatorluktan birisi olan Osmanlı İmparatorluğu bugünkü dünyanın oluşmasındaki en önemli aktörler arasındadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bugünkü dünyanın Kafkasya, Balkanlar ve Ortadoğu gibi en problemli üç bölgesinin de içinde olduğu çok geniş topraklar üzerinde

600 yıl süren hakimiyetinin günümüze tesiri çok büyüktür. Osmanlılar'ın izlediği siyasi ve dini politikalar günümüz modern dünyasının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

♦ **Soru 2: Ortodokslar Osmanlı'ya ne borçludur?**

Osmanlılar, XIV. yüzyılın ortalarında Rumeli fetihlerine başladığında, Balkanlar birçok devletçikler ve feodal senyörlükler hâlinde parçalanmış durumdaydı. Duşan'ın kurduğu Sırp İmparatorluğu'nun zayıflamasından sonra kuzeyde Macaristan, batıda ve güneyde ise Venedik siyasi parçalanmadan istifade ederek Balkanlar'da yayılma politikası güdüyorlardı. Bu iki devletin siyasi ve askeri hakimiyeti beraberinde Katolikliği de getiriyordu. Her ne kadar Balkanların Ortodoks halkı bu iki devletin hakimiyetini benimsemiyorsa da direnecek siyasi ve askeri güçleri yoktu. Katolik olmaya mahkum gibiydiler. Osmanlılar'ın, Venedik ve Macaristan'ın Balkanlara yayılmasını engelleyip kendi hakimiyetlerini kurmaları, Balkanlar'da Ortodoks mezhebinin yaşamasını sağladı. Ayrıca Osmanlılar'ın milli kiliseleri desteklemesi Ortodokslar üzerindeki Helen hakimiyetinin sona ermesine sebep oldu. Örneğin Sırp Milli Kilisesi, XVI. yüzyılda Sokollu Mehmed Paşa'nın desteği ile kurulmuştur.

Balkanlar parçalanmışlıktan kurtulup büyük bir imparatorluğun parçası hâline gelince ekonomik açıdan da gelişme gösterdi. Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'da

birçok şehir, huzur ortamına kavuşmaları sebebiyle büyüyüp, gelişti.

♦ **Soru 2: Fransa Osmanlı'ya ne borçludur?**

Osmanlı İmparatorluğu'nun Modern Avrupa'nın şekillenmesinde önemli tesiri vardır. Kanunî zamanında doğu sınırlarının fazla tehdit almaması ve Avrupa'da gelişen şartlar sebebiyle asıl hedef batı olmuştu. Bu dönemde Habsburg İmparatorluğu akrabalık bağlarıyla Avrupa'nın önemli bir kısmında hakimiyet kurmuştu. İtalya, İspanya, Avusturya, Almanya, Macaristan gibi ülkeler dolaylı veya direkt olarak Habsburg İmparatorluğu'na bağlıydılar. Habsburglar'ın önünde direnen tek güç Fransa ve İngiltere idi. Osmanlılar'ın Avrupa'daki bu mücadeleye karışmaları siyasi dengenin yeniden kurulmasını sağladı. Fransa, Hollanda ve İngiltere gibi milli monarşiler, Osmanlılar'ın, Habsburglar'a karşı mücadeleye girmesiyle hayat hakkı bulabildi. Nitekim 1532'de Fransa Kralı Fransuva, Venedik ekçisine "Şarlken'e karşı Osmanlılar sayesinde güvence altında olduğunu" söylüyordu.

Osmanlılar, Fransa'yı asker göndererek, para vererek veya ticari ilişkilerle Habsburglar'a karşı kuvvetlendirdiler. Kanunî 1533'te Fransa Kralı'na, Şarlken'e karşı İngiltere ve Alman prensleri ile bir ittifak yapması için 100 bin altın göndermişti. 1569'da Fransa'ya verilen ticari imtiyazlardan sonra 1580'de İngiltere ve 1612'de de Hollanda, Osmanlı İmparatorluğu tarafından verilen kapitülasyonlar ile desteklendi. Venedik'in Doğu Akdeniz'deki

ticari hakimiyeti Osmanlılar'ın verdiği destek ile Fransa ve İngiltere'ye geçti. İngiliz ve Hollandalılar, Osmanlı gemilerini kullanarak, Karadeniz ticaretinde de Venedik'in yerini aldılar. Osmanlı topraklarında ve nüfuz bölgelerindeki ticaret bu ülkelerin ekonomik açıdan kuvvetlenip, büyümesine sebep oldu. İngiliz ve Fransızlar'ın gerek imparatorluk topraklarından aldığı hammaddeler, gerekse ülkelerinde imal ederek Osmanlı ülkesinde sattıkları ürünler Kapitalizm'in gelişmesinde önemli rol oynadı. Halil İnalcık, Osmanlılar'ın farkında olmadan, modern kapitalizmin yükselmesini sağlayan Avrupa ekonomik sisteminin bir parçası olduklarını belirtir.

♦ **Soru 3: İngiltere Osmanlı'ya ne borçludur?**

Osmanlı Padişahı III. Murad devrinde Avrupa'nın en uzak ülkelerinden İngiltere ile ilişki kurulmuştu. İngiltere, Habsburglar'ın İspanya kanadı tarafından işgal edilmek üzereydi. İngilizler, Fransa örneğinden hareket ederek Habsburglar'a karşı direnebilmek için tek şanslarının Osmanlı İmparatorluğu'ndan yardım almak olduğunu anlamışlardı. III. Murad devrinde Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkiye geçerek, İspanyol donanmasının İngiltere'yi işgalini engellemek için yardım istediler. Bunda da başarılı oldular. İngiltere Türk donanmasının yardımıyla İspanyol işgalinden kurtuldu.

2004 yılında İngiltere'nin saygın gazetelerinden "The Guardian" birinci sayfadan "İspanyol donanmasını yenildiği için Sir Francis Drake'e değil Türkler'e te-

şekkür etmeliyiz" başlığıyla verdiği haber, 416 yıl önce yapılan bir yardımın İngilizler'e neler kazandığının yeni anlaşıldığını gösteriyordu. Kraliçe Elizabeth'in askeri danışmanı Sir Francis Walsingham, Temmuz 1588'deki İspanyol işgal teşebbüsünden önce İstanbul'daki İngiltere elçisine bir mektup göndererek, İspanyol donanmasının dağıtılması için Türk donanmasının harekete geçirilmesini istemişti. İngiliz elçisi Harborne'un faaliyetleri ve Osmanlı siyaseti uyarınca harekete geçen Türk donanmasının Akdeniz'deki manevraları İspanyol donanmasını dağıttı.

Fransa'nın kuzeyinde Calais açıklarında 30 Temmuz 1588'de meydana gelen Gravelines Deniz muharebesi'nde İngiliz donanmasının karşısına İspanyol donanmasının bir kısmı çıkabildi. İngiliz donanmasının komutanı Sir Francis Drake de, İspanyolları rahatlıkla mağlup etti. İngiliz tarihçi Profesörü Jerry Brotton, durumu "Osmanlılar'ın manevraları İspanyol Kralı II. Philip'in donanmasını dağıttı. Artık okullarda İspanyol ordusunun neden İngiltere'yi işgal edip, Protestanlığa son veremediğini buna bir sebep daha eklememiz gerekecek. Bu da Kraliçe Elizabeth tarafından tesis edilen İngiliz-Osmanlı ittifakıydı" diye değerlendirir.

♦ Soru 4: İngiltere Osmanlı'dan nasıl yardım istedi?

İngiliz devlet adamlarından Sir Francis Walsingham, Akdes Nimet Kurat tarafından yayınlanan 24 Haziran

1587 tarihli mektubunda İstanbul'daki İngiltere elçisi William Harborne'e gönderdiği mektupta padişahı İspanyollara karşı harekete geçirmek için elinden ne geliyorsa yapmasını ve İngilizler'in iyi insanlar olduğunu anlatmasını istiyordu.

"Gönderdiğiniz 9 Mart 1587 tarihli mektubunuz hem Venedik üzerinden, hem de diğer yoldan Mayıs'ın sonlarında elimize ulaştı. Mektubunuzdan Osmanlı Sultanı ve danışmanlarıyla devam ettirilmesi gereken münasebetlerin, emirlerimiz doğrultusunda ihtimam ve basiretle yerine getirildiğini öğrendik. Hareketinizi kraliçeye arz ettiğimde, ziyadesiyle memnun kaldılar. Padişahın Hocası Sadeddin Efendi vasıtasıyla sultanın kendilerine mektup göndermesinden dolayı kraliçemiz çok sevindi. Efendimiz bu durumu devam ettirebilmek maksadıyla Hoca Sadeddin Efendi ile dostluğun geliştirilerek, devam ettirilmesini istiyorlar. Mektubunuzda temas ettiğiniz meselelerin cevabına gelince, kraliçenin bu konudaki arzularını bildiriyorum.

Osmanlı padişahı III. Murad'ın İspanya Kralı'yla anlaşma yapmaya yazdığınız suretle yanaşmamasından dolayı kraliçenin fevkalade müteşekkir kaldığını sultan hazretlerine söyleyin. Sonra, padişahı bu yolda devamına ikna ile yetinmeyip, halî hazırda sultanın bütün kuvvetlerini sevk ettiği İran'dan kaçınarak, hakikatte daha çok endişe edilmesi gereken İspanyol kudretini sarsmak üzere hemen harekete geçmesinin çok lüzumlu olduğuna iknaya gayret etmelisiniz.

İspanyol kudretinin tehdidi, sultana tâbi Garp Ocakları, yani Kuzey Afrika beylerinin göndereceği kadirgârlarla engellenebilir. Az bir masrafla yapılabilecek saldınıyla, İspanya Kralı büyük ölçüde rahatsız edilecek ki, bu durumda İngiltere'nin kanşmasına bile gerek kalmayacak. Sultana şunu da arz edebilirsiniz ki, eğer Majeste Kraliçe İspanya Kralı'na karşı hem Leicester Düktü komutasında Flander'e sevk edilen kuvvetlerle, hem de gönderilen diğer birliklerle Habsburglar'ı engellemeseydi, İspanyollar, Afrika da öyle yerleri ele geçireceklerdi ki, padişaha büyük zarar vermiş olacaktı.

Ayrıca şu konuyu da söylemelisiniz: İspanyollar, Avrupa'nın önemli bir kısmını ellerinde tutuyorlar. İngiltere ile savaşa son verir vermez, Avrupa'daki Hristiyanlar sultana karşı birleşecekler. İspanya Kralı çeşitli yollarla kraliçeye barış teklifinde bulundu, ancak şimdiye kadar barış istekleri kabul edilmedi. Eğer Avrupa'nın diğer devletleri de İspanya'nın büyümesine karşı çıkarak, kraliçe ile işbirliği yaparlarsa, İspanyollarla barış yapılmayacak.

Kraliçenin halen, İspanya sahillerine Sir Francis Drake komutasında çok iyi donatılmış ve geçen yıl Güney Amerika'daki Cartegana ve başka yerleri tahrip edip, yakan kuvvetli bir donanmayı gönderdi. Donanmamız İspanya ve Portekiz'in çeşitli limanlarına girerek kralın İngiltere üzerine göndereceği donanmanın bir kısım gemileriyle harp malzemesini imha etti. Böylece denizlerdeki İspanyol hakimiyeti zor duruma düştü. Durumu sultana bildirin.

İngiltere'nin başka devletlerin yardımına ihtiyacı olmamakla beraber, Avrupa'nın diğer hükümdarlarının menfaatleri aynı olmakla, Habsburg kudretini sarsmak için aynı şekilde hareket etmeleri gerektiğinden yardım-lan kraliçeye cesaret vereceği gibi, İspanya Kralı'nı da korkuya düşürecek.

Sultan hazretlerini tatmin edip, harekete geçirmek işini ile Osmanlı Sarayı'nda ve Türk çevrelerinde size muhalif olanları gözden düşürmek maksadıyla yapılması gereken teşebbüsleri ve lazım gelen şeyleri açıklamak, takip etmek ve genişletmek konularını size bırakıyorum.

Mektubunuzda zikrettiğiniz Kapudan Paşa'nın kraliçe hakkında sarf etmiş olduğu bir takım bayağı sözleri ihtiva eden 14 Haziran 1586 tarihli mektubunuz bana ulaşmadı. Dolayısıyla bu konulara cevap veremeyeceğim. Sizinle barışmaya hiç yanaşmayan Kapudan Paşa'nın kötülüğü; İspanyol ajanı ve Venedik elçisi tarafından elde edilen veziriazamın kötü hareketlerinden dolayı, alınarak Osmanlı ülkesinde yapılan ticaret faaliyetlerini durdurmak istediğiniz anlaşılıyor. Fakat ticaretin gelişmesi için sarayla münasebetlerinizin daha iyi olması için Hoca Sadeddin Efendi'nin şahsında derin ve tesirli bir vasıta bulmuş olmanız nazarı itibara alınarak, gerek Majeste Kraliçe'nin hizmeti ve gerek Osmanlı İmparatorluğu'nda İngiltere'nin menfaati namına, ticarete devam edilmesini ehemmiyetli olduğunu unutmayın.

Fikrinizin değişmiş olduğunu zannederim ve bu münasebetle ne düşündüğünüzü öğrenmek isterim. Tica-

retin durdurulması konusundaki görüşlerinizin kraliçeye arz edilmesinin doğru olmayacağı kanaatindeyim. Sultan hazretlerinin geçmişti bizimi tebaamız tarafından gösterilen büyük hizmeti takdir etmiş olduğunu umuyoruz. Geçen yıl Sir Francis Drake, İspanyol kalyonlarını ele geçirdiğinde bütün Müslüman esirleri esaretten kurtarıp, Cezayir'e göndermişti. Bu durumun gerek sultan, gerek Kapudan Paşa ve Türk Sarayı'nda bize iyi gözle bakmayanları bile İngilizler'i tutmasını sağlayacağını ve bundan böyle tebaamızdan hiç birine, eskiden olduğu gibi sert davranılmayacağına, jestimizin vesile teşkil edeceğine inanıyorum.

Majeste Kraliçe'nin cinsiyeti ve memleketimiz adetlerinden ve diğer bazı sebeplerden dolayı padişaha nadiren mektup göndermesinden ötürü, basiretinizle bulabileceğiniz uygun mazeretleri arz etmelisiniz. Hem padişahın tebaası ile serbestçe alışveriş yapmak, hem de sultanın en büyük ve korkunç düşmanı olan İspanya Kralı'nın kuvvetlerinin büyümesine karşı tedbir almak hususunda kraliçenin gayretlerini, sultana söyleyin.

Veziriazam İbrahim Paşa'nın, Don Alvaro de Mendes'e ait ricasını Majeste Kraliçe'nin yerine getirdi. Don Antonio'nun Don Alvaro de Mendes'e gönderdiği paket mektupla birlikte gönderildi. Her türlü dürüst vasıtalarla başvurmak suretiyle Kapudan Paşa'nın teveccühünü kazanmak çok iyi olurdu. Eğer kraliçenin şerefine halel getirmeden bunun yapılması imkânsız ise Don Alvaro Kapudan Paşa ile barışmanıza el altından bir şey-

1000 Soruda Osmanlı İmparatorluğu 5

ler yapabilir. Görüntüğe göre Kapudan Paşa nezdinde Mendes'in itibarı büyük.

Tebaamıza karşı Türkler'in teveccühlerinin artması için kraliçenin emri ile Sir Francis Drake'in, halen İspanyol deniz yollarında devam eden seferi sırasında ele geçirdiği Portekizliler'i, ceplerine para bile koyarak serbest bıraktığını, İspanyolları da Berberilere köle olarak sattığını söyleyebilirsiniz.

Majeste Kraliçe, Fransa Kralı ile arasındaki dostluğu nazın dikkate alarak, Fransız elçisi Lanscome'e karşı usulü içerisinde gereken zahiri nezaketi göstermenizi uygun görüyor. Fakat aynı zamanda İspanya Kralı'na karşı padişah nezdinde yapmakta olduğunuz teşebbüs ve vasıtalar hakkında, Fransız elçisine açılmamızı arzu ediyor.

Sizi Tanrı'ya emanet ederim.

Greenwich'teki saraydan Sir Francis Walsingham".

♦ Soru 5: *İngiliz Elçisi mektubunda neler istedi?*

İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'na gönderdiği elçiler, İspanyollara karşı yardım alabilmek için her türlü yolu denemişlerdi. İngiliz temsilcisi Harborne, Akdes Nimet Kurat tarafından yayınlanan III. Murad'a sunduğu arzuhalinde diplomatik üslubu bırakmış, neredeyse yalvıyordu.

"Padişahın yüce katına arzuhal ilam olunur

Saadetlü padişahın hazretleri sağolsun

Devletli ve saadetli, alemin sığındığı padişah hazretlerinin yüce katlarına kullarının arzı budur ki, İngiltere Kraliçesi ile zat-ı şahaneleri arasında mukaddes bir sulhün vücut bulması hususunda Büyük Tanrı bu kulumuzu başlıca vasıta seçmek lütfunda bulunmuştu. Bendeniz dokuz yıl önce bu görevi sadıkanane bir tarzda ve isteyerek ifade ettim ki, hususıyla zat-ı şahanelerine bahşedilen kudret ve kuvvet vasıtasıyla bizim müşterek düşmanımız olan bütün putperestleri imha edeceklerini ummuştum. Zira efendim o zamanlar bütün putperestlerin başı olan İspanya Kralı ile tam bir sulh içerisinde yaşamaktayken, zat-ı şahanelerinin danışmanları, şayet kraliçe o taraftan İspanya Kralı'na karşı harbe başlarsa, Osmanlı padişahının da bu taraftan harekete geçeceğine dair mukaddesat üzerine yemin ederek söz vermiş olduklarından, bendeniz efendim kraliçe nezdinde o kadar rica ve niyazda bulundum ki, efendim İspanya ile eskiden beri devam eden sulha son vererek ona karşı karadan ve denizden kesin bir harbe başladı.

İşte şimdi savaş efendim için iyi bir şekilde üç yıldan beri devam edip gidiyor. İspanyol Kralı gerçi kendisi için müsaait olmayan şartlarda defalarca sulh ricasında bulunduysa da, kraliçemiz hiçbir zaman buna yanaşmadı. Çünkü bendeniz zat-ı şahanelerinin evvelki vaatleri gereğince müthiş kuvvetlerinizi geciktirmeden İspanyol'a karşı hazırlamakta olduğunuzu, fırsat düştükçe mektuplarımda bildirerek, barış antlaşması imzalamaktan vazgeçirmeye çalıştım. Fakat şimdi ise efendim bu kadar uzun

bir süre sizin harekete geçmenizi bekledikten sonra, nihayet bana karşı olan itimadı sarsıldı. Zira zat-ı şahanelerinin, tarafımdan iddia edilen hususları gerçekleştirmek niyetinde olmadığı tarzında efendime benim aleyhimde söz söyleyecek birçok düşmanım vardır. Bundan dolayı buradan geri çağılmam hakkında mektubun gelmesini her an beklemekteyim. Geri dönünce de kafamın kesi-
leceğini tahmin ediyorum. Zat-ı şahanelerine yapmış olduğum bu kadar büyük hizmet ve fedakârlığın mükâfatı karşılığında kelim gidecek.

Büyük Tanrı'nın adıyla masum kulunuza acımanız için yalvarırım. Eğer bu putpereste karşı var kuvvetinizi göndermek niyetinde değilseniz, ona zarar vermek üzere hiç olmazsa 60 veya 80 kadirga gönderiniz. Bu gemileri İspanyol Kralı'nın efendime karşı savaşmak için mutat garnizon kuvvetlerini çekerek boş bırakacağı yerlere, gönderiniz. Buralarda asker bulunmayacağı için, bu bölgeleri tahrip etmek ve devletinize katmak kolay olacaktır. Zat-ı şahanenizin şan ve şerefleri ve memleketinizin büyüməsi namına bunu dikkate almanızı istirham ederim.

Zira, efendim kraliçe, benim ricam ve zat-ı şahanelerinin vaadi üzerine İspanyol'u nefes alamayacak bir dereceye kadar sıkıştırdı. Şayet bu fırsat kaçınılacak olursa korkarım ki zat-ı şahaneleri, putperestlerin imhası için azimkâr ve bütün cihandaki hükümdarların en büyüğü olarak yaradan Tanrı'nın gazabına uğramayasınız. Efendim kraliçe bir kadın olduğu ve cinsiyeti bakımından savaşa meyilli olmaması lazım geldiği hâlde Tanrı'nın bu

konudaki emrini var kuvvetiyle yerine getiriyor. Eğer size çok sadık kalan bir hükümdar dostunuzu en nazik zamanda kendi hâline bıraktığınız takdirde, sizin hareketinize bütün dünya şaşırarak. Çünkü efendim sizin vaa-dinize ve dostluğunuza güvenerek gerek kendi hayatını, gerek devletini büyük bir tehlikeyle attı.

Kraliçe efendim İspanyol tarafından yapılan barış teklifinin reddi üzerine, kralın papadan ve bütün putperestlerden yardım göreceğinden emindir. Efendimi tamamen imha etmek niyetinde olduğu da biliniyor. Sonra İspanya Kralı, Hristiyan memleketlerinde kendi emellerine engel olacak tek bir kuvvet kalmayınca, muazzam hazırlıklar yaparak zat-ı şahanelerinin devleti üzerine saldırarak ve yeryüzünde tek başına hüküm sürmek isteyecek. Kendisinin bunu yapacağına ve muktedir olduğu hususunda Papa, kralı yalancı övgüleri ile iknadan asla geri durmamakta.

Buna karşılık, zat-ı şahaneleri, efendim ile birlikte hakimane bir tarzda vakit geçirmeksizin bir donanma çıkarırsanız bununla Büyük Tann'ın buyruğu şeriatın emri ve meydana gelen fırsatın icabı, yüce Osmanlı neslinin şan ve şerefi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun muhafazası yolunda hareket etmiş olacaksınız. Bu yapıldığı takdirde mağrur İspanyol ile sahte papa ve bütün taraftarları, yalnız zafer ümitlerinden mahrum edilmekle kalmayacaklar, belki de bu tür küstahlıkların cezasını bulacaklar. Tann ancak kendine yakın olanları himaye eder. Sizin vasitanızla Tann putperestleri cezalandıracaktır ki, arta kalan-

lar bizler gibi hakiki Tanrı'ya tapanlar zümresine dahil olacaklar. Hak yolunda mücadele eden bizleri Tanrı zaferine ulaştıracak ve birçok nimetlere kavuşturacak.

İngiltere Elçisi

♦ **Soru 6: Protestanlık Osmanlı'ya ne borçludur?**

Yine bu dönemde Avrupa'da ortaya çıkan reform hareketleri de koyu bir Katolik devlet olan Habsburglar'a karşı gelişebilmesini, Osmanlılar'ın Şarlken'e karşı yaptığı askeri baskıya borçludur. Osmanlılar'ın, Habsburglar'ın Alman kanadını yıpratmaları sayesinde Protestanlık Almanya'da yayılabildi.

Osmanlılar, Protestan ve Kalvinistleri her fırsatta desteklediler. 1552'de Kanunî, Protestan Alman prenslerine gönderdiği mektupta, o tarafa bir sefere çıkacağını ancak onların Osmanlı askeri harekâtından bir zarar görmeyeceğini söylüyor ve Papa ile Şarlken'e karşı onları kışkırtıyordu.

Avrupa'da tehdit altında olan Protestanlar Osmanlı topraklarına sığındılar. Osmanlı hakimiyeti altında bulunan Erdel, yani Transilvanya Kalvinist ve Unitarianların sığındığı en önemli yeri. Birçok Protestan da Budin'e sığınarak dini inançlarını burada rahatça yaşayabildiler. Nitekim Macar kökenli bir Protestan olan Sigmund Torda, Almanya'daki Protestanların önde gelenlerinden birisi olan Philipp Melanchton'a Aralık 1545'te

yazdığı mektupta, ülkesinde Protestanlığın hızla yayıldığını, bu yüzden de Osmanlılar'ın Macaristan'ı fethetmelerinin Allah'ın bir lütfu olduğunu söylüyordu. Alman prensliklerindeki Protestanlara, Osmanlı hakimiyeti altındaki Macar topraklarından, burada rahat bir dini hayat yaşadıklarına dair bunun gibi birçok mektup yazılmıştır. Macaristan'da yaşayan Emerius Zigerius (İmre Eszeki)'un, Almanya'daki Protestanların önde gelenlerinden Matthias Flacius Illyricus'a gönderdiği mektup, bunların en ilginçlerinden birisidir. Zigerius'un "Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Protestanların, Hristiyan Avrupa'da hiç görülmeyen bir şekilde rahatça dini hayatlarını yaşadıklarını" anlattığı mektubu Haziran 1550'de Flacius'un eline ulaştı, o da bu manzum mektubu bir önsöz ilave ederek yayınladı. Flacius önsözde "Bizim sözde Hristiyan hükümdarlar, Türkler'in Tanrı'nın sadık kulları Hristiyanlar'ı himaye ettiklerini savunduklarını, Hristiyanlık öğretisini yaymalarna ve uygulamalarına bile izin verdiklerini duyunca utançtan yüzleri kızarsın istedim. Benim burada sözünü ettiklerim Papa veya İspanyollar değildir. Kısa bir süre önce gerçek Hristiyanlığı kabul etmelerine rağmen Katoliklerin kaba kuvvetinden korkup ya da çıkar umuduyla inkâr edenlerdir. İhanet edip Hazreti İsa'yı Almanya'dan tümüyle atmak istiyorlar. Onlar Türkleri kendilerine örnek alsınlar. Bu sözde Hristiyanlar, gerçek Hristiyanlar'a en korkunç Türkler'den daha kötü davranmaktalar. Türkler gerçek Hristiyan öğretisine izin vermekle kalmayıp, Hristiyan olmayan Kurt-

lara (Katoliklere) karşı da Hristiyanlığı kılıçlarıyla savunuyorlar... Ben bu mektupla huzursuzluk yaratmayı amaçlamadım. Amacım gerçek Protestanlık öğretisine inananlara Türkiye'deki Hristiyan kilisesini örnek gösterip onlara cesaret ve umut vermek. Kendilerini Hristiyan olarak niteleyen yöneticilere de Türkler'in iyi niyet ve yumuşaklığını gösterip onları belki de saldırdan ve hışmından vazgeçirmek" diye yazmaktadır. Bu mektup ve benzeri diğer mektuplarda Türkler'in Protestanlara, Katoliklerden daha iyi davrandığının anlatılması çok büyük bir propaganda aracı olarak kullanıldı.

Luther yazılarında ve vaazlarında Türk tehlikesini büyütterek Katolik baskısından kurtulup dikkatlerin Osmanlılar'a çevrilmesi siyasetini gütmüştü. Bu yüzden 1545'te Şarlken ve Ferdinand Türkler'le barış antlaşması yapmak istediği zaman Luther büyük bir tepki göstermişti. Nitekim Osmanlılar'la bir senelik ateşkes yapan Habsburglar ilk iş olarak Protestanların üzerine yürümüşlerdi.

Şarlken, Türk saldırıları yüzünden Protestanlığın Alman prensliklerinde yayılmasını engelleyemedi. Ayrıca Habsburglar, Osmanlılar'a karşı koyabilmek için Protestan askerlerine de ihtiyaç duyuyorlardı. Protestanlar da cepheye asker göndermek için kendi dini düşüncelerinin tanınmasını şart koştular. Osmanlılar'ın, Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'na her saldırısı Protestanlığın kademe kademe güçlenmesini ve sonunda da 1555'te Augsburg'da tam olarak tanınmasını sağladı.

♦ **Soru 7: Osmanlı, Kalvinistleri nasıl takip etti?**

Osmanlılar Luther ve taraftarlarıyla ilgilendikleri ölçüde olmasa da Kalvinistlerin faaliyetlerini de takip ettiler. Kalvin'in ölümünden üç yıl sonra, Türkiye'den gönderilen bir mektupta, beyaz pelerinleri ve kazakları ile Prens Condé'nin emri altında Saint-Denis'de dövüşen Kalvincilerin yiğitliği övülüyordu. Bu mektupta Osmanlı padişahı şunları söylüyordu: "Eğer bu beyazlılar benim elimde olsaydı Dünya'yı ele geçirirdim ve beni bundan kimse alıkoyamazdı".

♦ **Soru 8: Rusya'nın yükselişinde Osmanlı'nın rolü var mıdır?**

Osmanlı İmparatorluğu'nun XV. yüzyılda izlediği bir siyaset ise ileride kendi başına büyük bir dert açtı. Bu dönemde küçük bir şehir devleti olan Moskova Knezliği, Altınordu'nun baskısı altındaydı. Altınordu'nun Lehistan-Litvanya ile olan ittifakına karşı Moskova, Osmanlı himayesinde bulunan Kırım Hanlığı ile işbirliği yaptı. Osmanlı İmparatorluğu Moldovya'daki konumlarının Lehistan-Litvanya tarafından tehdit edilmesi ve Altınordu'nun da Kırım'ı ele geçirmeye çalışmasından dolayı Moskova Knezliği-Kırım Hanlığı ittifakını desteklemişti. Kırım Hanı Mengli Giray'ın 1502'de vurduğu darbe ile Altınordu Devleti'nin sona ermesinden sonra, Moskova bağımsızlığını kazanarak ilk önce çevresindeki diğer Rus knezliklerini, daha sonra da Sibirya'ya kadar olan sahada ve

Kafkaslar'daki Türk hanlıklarını ele geçirdi. Moskova knezleri Osmanlılar'la yapılan kürk ticareti sayesinde de önemli gelirler elde etmişlerdi. Osmanlı-Rus dostluğu III. İvan'ın Volga havzasındaki Altınordu kalıntıları olan Kazan (1552) ve Astrahan'ı (1556) ele geçirmesine kadar sürdü. Osmanlı İmparatorluğu'nun dolaylı olarak yaptığı destek Büyük Rus İmparatorluğu'nun doğmasına yardımcı olan unsurlardan birisidir.

Rusya'nın Dördüncü İvan zamanındaki askeri teşkilatlanmasında Osmanlı etkisinde kaldığı görülür.

♦ **Soru 9: İslamiyet'in Mukaddes Toprakları İşgalden Nasıl Kurtuldu?**

Ümit Burnu'nun keşfinden sonra Portekizliler, Hint Okyanusu'nda hakimiyet kurmuşlardı. Memlûk Devleti, Cidde'ye çıkarak Mekke ve Medine'yi tehdit eden Portekizliler'in ilerleyişini durduramıyordu. Hindistan'dan mal akışı da Portekizliler sebebiyle azalmıştı. Bu durum Mısır'ın zenginliğinin sona ermesi demekti. Memlûkler, deniz gücü bakımından zayıf olduklarından Osmanlılar'dan yardım istediler. II. Bâyezid'in son dönemlerinde bir filo gönderildi. Daha sonraki yıllarda artan Portekiz tehdidi İslâmiyetin iki mukaddes şehri olan Mekke ve Medine'yi tehdit etmeye başladı. Mekke şerifleri Osmanlılar'dan yardım istemeye kalktılsa da Memlûk idaresi bunu engelledi. Memlûk idarecilerinin, Portekizliler yüzünden azalan devlet gelirlerini artırmak için ek vergiler ihdası bütün ülkede kanışıklığa yol açtı.

Yavuz Sultan Selim zamanında bu şartlar altında Suriye ve Mısır'ı ele geçiren Osmanlılar, Hindistan ticaret yollarının önemli bir kısmına hakim oldular. Portekizliler'in, Kızıldeniz'deki hakimiyetinin sona erdirilmesi sayesinde Hindistan'dan mal akışı Osmanlı ülkesi üzerinden Avrupa'ya yapılmaya başlandı. Osmanlılar'ın Hint Okyanusu'ndaki mücadelesi Hindistan ticaretinin, XVII. yüzyılda Hint sularında İngiltere ve Hollanda'nın faaliyetlerine kadar Akdeniz üzerinden yapılmasını sağladı. Akdeniz'deki önemli liman kentleri zenginliklerini bir müddet daha sürdürdüler.

♦ Soru 10: Kuzey Afrika Hristiyanlaşmaktan nasıl kurtuldu?

Osmanlı İmparatorluğu'nun XVI. yüzyılda dünya siyasetine yön verecek bir duruma gelmesi Kuzey Afrika'nın tarihi gelişimini de yakından etkiledi. 1492'de Endülü's'ün son kalıntısı olan Gımata'nın düşmesinden sonra İspanyol ve Portekizliler, Kuzey Afrika'ya yerleşmeye başlamışlardı. Osmanlı İmparatorluğu, Barbaros ile birlikte denizlerde etkin bir hâle gelince Kuzey Afrika'da, Avrupalılar'la hakimiyet mücadelesine girdi. Habsburglar'ın Kuzey Afrika'yı ele geçirmeleri bu bölgelerdeki Türk korsanlarıyla Osmanlılar'ın işbirliği yapması sayesinde önlendi.

1516'da Cezayir'i ele geçiren Barbaros kardeşler, İspanyollara karşı koyabilecek durumda değillerdi. Bu yüzden Barbaroslar, Cezayir'de Osmanlı hakimiyetini tanıyarak kendilerini sağlama almışlardı. Nitekim

Cezayir'i işgal etmek isteyen İspanyollar 1541'de bozguna uğratıldı.

1551'de Turgut Reis Trablusgarb'ı, yani Libya'yı Osmanlı hakimiyetine soktu. Tunus 1533'te Barbaros Hayreddin Paşa tarafından fethedilmiş fakat kısa bir süre sonra kaybedilmişti. II. Selim zamanında 1574'te Sinan Paşa tarafından ikinci kez fethedildi. Osmanlı hakimiyeti Fas'a kadar ilerlemişti. Fas'ta başlayan taht kavgasına müdahale edilerek burasının Portekiz himayesine girmesi önleildi. 4 Ağustos 1578'de Fas'ta yapılan Alkazar Savaşı'nda Portekiz Kralı öldürüldü ve bu ülkede Osmanlı himayesi dönemi başladı.

Osmanlılar'ın Kuzey Afrika hakimiyeti kıtanın içlerinde bulunan ancak sahille ilişkileri sebebiyle İspanyol ve Portekiz nüfuzu altına giren bugünkü Nijerya, Nijer, Çad, Mali devletlerinin topraklarında hüküm sürmekte olan Bornu, Songay, Timbuktu Sultanlıkları gibi Müslüman devletlerini de kurtardı. Bu sultanlıklar Osmanlı padişahını halife olarak tanıyıp, tâbi oldular.

Osmanlılar'ın, Habsburglar'ın İspanyol kanadını Kuzey Afrika'dan uzaklaştırarak, burada hakimiyet kurmaları, bu bölgelerin Hristiyanlaşmasını ve sömürgeleşmesini önledi. Eğer Osmanlılar'ın müdahalesi olmayıp, İspanyol ve Portekiz hakimiyeti sürseydi bugün buralarda durum çok farklı olurdu. Akdeniz'de ve Kuzey Afrika'da hakimiyet kuramayan Habsburglar bütün dikkat ve güçlerini Atlantik ötesindeki yeni sömürgelerine kaydırdılar. Bu durum da Amerika kıtasının sömürgeleştirilmesini hızlandırdı.

XV. yüzyılın sonlarından itibaren denizlerde büyük bir üstünlüğe sahip olan Portekiz, Afrika'nın doğu ve batı sahillerindeki Müslüman sultanlıklara saldırarak birçok yeri harap etmiş, bir kısmında da hakimiyet kurmuştu. Osmanlı İmparatorluğu, Kızıldeniz'de hakimiyet kurarak, Afrika'nın doğusunda Mozambik'e kadar olan bölgeyi Portekizliler'in işgalinden kurtardı. Habeşistan'a hakim olan Osmanlılar'ın nüfuzu Kenya'da Mombasa'ya kadar yayıldı. Böylece bu bölgelerin Avrupalılar tarafından sömürgeleştirilmesi uzun süre önlenmiş oldu.

Osmanlı İmparatorluğu izlediği siyasetlerle bugünkü modern dünyanın oluşmasına bahsettiğimiz katkılarda bulunmuştur. Ayrıca Osmanlı idaresi altında asırlarca bulunmuş ülkelerin pek çok karakteristiği de bu dönemde şekillendi. Budin'den Basra'ya kadar uzanan bölgedeki dini ve etnik gruplar Osmanlı idaresi altında oluştu. Osmanlı mimarisi ve şehircilik anlayışı, hakimiyeti altındaki birçok yerde şehirlerin şekillenmesinde önemli tesirlerde bulundu.

♦ **Soru 11: Osmanlı'nın dünyanın hangi bölgelerinde izi var?**

Osmanlı İmparatorluğu'nun hakim olduğu sahada Arnavutluk, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Cezayir, Etiyopya, Filistin, Hırvatistan, Irak, İsrail, Karadağ, Katar, Kıbrıs, Lübnan, Libya, Macaristan, Makedonya, Mısır, Moldavya, Romanya, Sırbistan, Suudi Arabistan, Suriye, Tunus, Umman, Ürdün,

Yemen ve Yunanistan kurulmuştur. Ayrıca bugünkü Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Sudan ve Ukrayna'nın da bazı kısımları Osmanlı toprağı olmuşlardır. Bütün bu bölgelerde asırlarca süren Osmanlı hakimiyeti günümüz dünyası politikasına da etki eden derin izler bıraktı.

♦ **Soru 12: Osmanlı'nın izleri nerelerde ABD'nin karşısında çıktı?**

Nitekim günümüzde, özellikle son 15 yılda Balkanlar'da, Kafkasya'da ve Ortadoğu'da kaldırılan her taşın altından bu imparatorluğun izleri çıkmaktadır. David Fromkin'in, New York Times'teki 9 Mart 2003 tarihli yazısı da bu gerçeğı ifade ediyordu: "Bir hayalet ABD'yi pençelerine almış, rahat bırakmıyor. Bu Osmanlı İmparatorluğu'nun hayaleti. Irak'ta, Sırbistan'da, Bosna'da, Kosova'da, Körfez Savaşı'nda, 11 Eylül saldırılarında bu hayalet bizimleydi. Osmanlı hayaletleri asla uzaklaşmadı".

♦ **Bibliyografya**

A. Fisher Galanti, *Türk Cihadı ve Alman Protestanlığı, 1551-1555*, yay. haz. Nevâl Öke, İstanbul 1992.

Tahsin Görgün, "Avrupa'nın Sosyo-Politik Oluşumunda Bir Faktör Olarak Osmanlı Devleti", *Osmanlı*, VII, Ankara 1999, s. 134-145.

İmparatorluk Mirası, Balkanlarda ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası, ed. L. Carl Brown, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 2000.

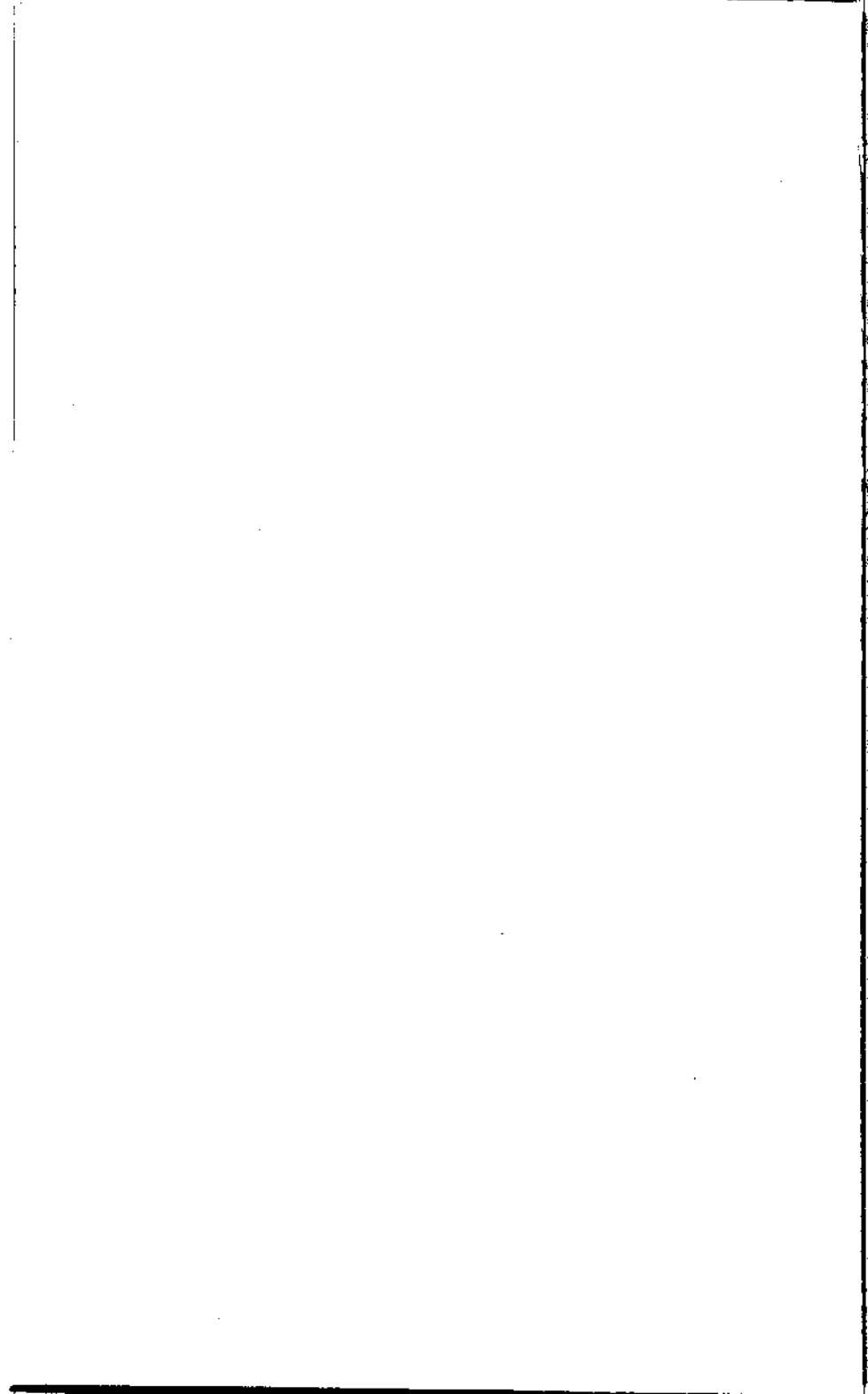
Halil İnalcık, "Osmanlı-Rus İlişkileri 1492-1700",
Osmanlı-Rus İlişkilerinde 500 Yıl, 1491-1992,
Ankara 1999.

———, "Avrupa Devletler Sistemi, Fransa ve Osmanlı",
Doğu-Batı, sayı: 14 (Ankara 2001), s. 122-142.

Ahmet Kavas, "Osmanlı Devleti'nin Afrika Kıtasında Hakimiyeti ve Nüfuzu", *Osmanlı*, I, ed. Gülay Eren, Ankara 1999, s. 421-430.

Osmanlı ve Dünya, Osmanlı Devleti ve Dünya Tarihindeki Yeri, ed. Kemal Karpat, çev. Mustafa Armağan vd., İstanbul 2000.

Klaus Schwarz, "16. Yüzyılın Ortalarında Protestanların Umudu Türkler", *Tarih ve Toplum*, X/59 (İstanbul 1988), s. 9-13.

AVRUPA'DA TÜRK İMAJI

İstanbul'un Türkler tarafından fethi ve daha sonra Kanunî Sultan Süleyman devrinde Almanya içlerine kadar ilerlenmesi, Avrupa'da büyük bir korkuya sebep olduğu gibi "Yenilmez Türk imajını" da oluşturdu. Bu yazıda XVII. yüzyılın sonlarına kadar Avrupa'da oluşmuş Osmanlı/Türk imajı incelenmektedir.

♦ Soru 1: *Avrupa'da Türkler'e karşı ilgi nasıl uyandı?*

Yıldırım Bâyezid'in 1394'ten itibaren İstanbul'u kuşatma altına alması üzerine, Batı Avrupalı Hristiyanlar gözlerini bu tarafa çevirdiler. Nitekim ilk defa 1396'da Batı Avrupa'dan katılımların olduğu Niğbolu Haçlı seferi düzenlendi. Daha sonra İstanbul'un 1453'teki fethi Avrupa'da büyük bir yankı yaptı. İtalya'dan Sırbistan'a herkes sıranın kendilerine geldiğine inanıyor ve korku-

yordu. Yeni bir haçlı seferi düzenlenerek İstanbul geri alınmak istendiyse de Avrupa'nın iç siyaseti buna izin vermedi.

Kanunî'den itibaren Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa için gerçek bir tehlike oldu. 1522'de Rodos'un fethedilmesi Batı ve Orta Avrupa'daki devletlerin gözlerini tekrar Türkler'e çevirmelerine sebep oldu. Rodos'un Osmanlı hakimiyetine geçmesi ile ilgili 1522-1523 yıllarında 80 tane kitap ve broşür yayınlandı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki Fransuva-Şariken çekişmesinden dolayı yönünü iyice Avrupa'ya dönmesi ve Mohaç Muharebesi ile Macaristan'ı fethi üzerine herkes Türkler'le ilgilenmeye başladı. Bu konuda ardı ardına kitaplar basıldı. Kanunî'nin 1529'daki Birinci Viyana Kuşatması ile tehlikenin nefesini iyice enselerinde hisseden Avrupalılar'ın, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ilgisi daha da arttı.

♦ Soru 2: *Avrupa'da Türk korkusu nasıl sona erdi?*

İstanbul'un fethinden sonra Osmanlılar'ın durdurulamaması yüzünden Avrupa'daki birçok ülkede "acaba bu yıl Türkler ülkemize gelirler mi?" diye düşünülüyordu. Nitekim Makyavelli'nin bir eserinde, kitabın kahramanı "Türkler gelecek yıl İtalya'ya gelirler mi?" diye soruyordu.

Ardı ardına kazanılan başarılarından dolayı ortaya çıkan "Yenilmez Türk" imajı ilk olarak 1565'te Malta kuşatmasında başarısız olunmasıyla sarsılmaya baş-

ladı. Osmanlılar'ın 7 Ekim 1571'deki İnebahtı Deniz Muharebesi'ni kaybetmeleri, Avrupalılar'ın kendilerine güvenlerini sağladı.

7 Ekim 1571, başta Venedik olmak üzere birçok Hristiyan ülkesinde bayram günü olarak ilân edildi. İtalya'da büyük kutlamalar yapıldı. Zafer anısına heykeller ve resimler yapıldı. Hristiyan Dünyası, güç birliği ve sağlam bir iradeyle Osmanlılar'ın yüzyıllardır korku salan gücünün engellenebileceğini anlamışlardı. Yenilmez denilen Türk yenilmiş, Osmanlı'nın yenilmezlik efsanesi bitmişti. İstanbul'un fethinden sonra bir türlü durdurulamayan Osmanlı İmparatorluğu'na ilk defa büyük bir darbe vurulmuştu.

Osmanlı İmparatorluğu 1632 ile 1640 yılları arasında Dördüncü Murad'ın devleti tekrar canlandırdığı dönem hariç XVII. yüzyılın ilk yarısını otorite boşluğu yüzünden sarsıntılarla geçirdi. Halbuki XVII. yüzyılın ilk yarısında Otuz Yıl Savaşları dolayısıyla bütün Avrupa birbirini yemekteydi. Fetihleri genişletmek için uygun ortam kaçınılmıştı.

1656'da Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlığından 1683'teki İkinci Viyana Kuşatması'na kadar Osmanlı İmparatorluğu 27 yıl XVI. yüzyıldaki parlaklığına kavuştu. Köprülüâde Fazıl Ahmed Paşa, 1663'te bugün Slovakya'da bulunan Uyvar'ı, 1669'da Girit'te 25 yıldır fethedilemeyen Kandiye'yi, 1672'de de Polonya topraklarından Kamaniçe'yi fethetti. Avrupa'da "Türk gibi kuvvetli" sözü tekrar söylenmeye başlandı. Yenilmez Türk imajı geri

gelmişti. Fazıl Ahmed Paşa'dan sonra 1676'da sadrazam olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, 1681'de Ukrayna'ya girerek Çehrin'i fethetti. 1683'te Viyana'yı kuşattı.

Avusturya Viyana kuşatması öncesinde Osmanlılar'dan korktuğundan kesinlikle savaş istemiyordu. Avusturya'nın İstanbul'daki elçisi barış antlaşması yapmak için her yolu denemişti. Merzifonlu komutasındaki Osmanlı ordusu viyana önlerinde bozguna uğrayınca durum değişti. Venedik, Avusturya, Polonya ve Rusya birleşerek Osmanlı İmparatorluğu'na saldırdılar.

Osmanlı ordusunun 1683'te Viyana önlerinde yenilmesi, ardından da Macaristan'ın Avusturya tarafından işgali ve Avusturya Maraşali Prens Eugen'in başarıları uzun zamandır sanıldığı gibi Türkler'in yenilmez olmadığını bir defa daha su yüzüne çıkarmıştı. 200 yıldan fazla Avrupalılar'ın geceleri uykusunu kaçıran Türk korkusu XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren yerini küçümseven, alaya alınan zararsız olarak telakki edilen bir Osmanlı imajına terketti.

Avrupalılar'ın tasavvurunda canlanan yeni Türk imajı artık eski zamanların korkunç hayaleti değil, tersine kahve höpürdeten, çubuk içen ve Harem'indeki birçok kadın tarafından hizmet edilen gösterişli şişman Osmanlı'ydı. Osmanlı'nın korkulacak bir tarafı sadece asırlardır anlatılan masalarda kalmıştı.

XVIII. yüzyılın sonlarında Avrupa'nın eski Yunan'ı kendi medeniyetinin temeli olarak görmesi sonucu Os-

manlı İmparatorluğu'na karşı yeni bir düşmanlık başladı. Osmanlılar, Avrupa medeniyetinin kurulduğu topraklardaki Hristiyanlar'ı idare eden despotlardı. Hristiyanlar'ın Müslüman hakimiyeti altında yaşamaya mecbur olmaları Avrupa için ayıp olarak telakki edildi.

XIX. yüzyılın başlarından itibaren Yunanistan, Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan gibi ülkeler İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na siyasi veya askeri baskısı sonucu birer birer imparatorluktan koparıldı.

♦ **Soru 3: Avrupa'da XVI. yüzyılda Türkler hakkında ne kadar yayın yapıldı?**

1526-1532 yılları arasında Mohaç Muharebesi, Birinci Viyana Kuşatması ve Kanuni'nin 1532'deki Alman seferi üzerine 259 kitap ve broşür türü yayın yapıldı. Kanuni'nin 1541'deki Budin seferi 134 yayına sebep oldu. 1565'deki başarısız kalan Malta kuşatması ve Kanuni'nin son seferi olan Sigetvar ile ilgili olarak da Avrupa'da 148 kitap ve broşür yayınlandı. Avrupalılar'ın Kıbrıs'ın Türkler tarafından fethi üzerine ilk defa bir araya gelerek İnebahtı Deniz Savaşı'nda Osmanlı donanmasını yok etmelerinin yankısı ise çok büyük oldu. İnebahtı savaşı ve daha sonra gelişen hadiseler üzerine 1570-1572 yılları arasında 360 eser basıldı.

Romanyalı tarihçi Carl Göllner'in araştırmaları neticesinde vardığı sonuç, XVI. yüzyılda Türkler'le ilgili Avrupa'da 2463 kitap, broşür ve el ilânı basıldığıdır. Bu ilgi sadece belirli ülkelere mahsus değildi, Avrupa'nın

hemen hemen her şehrinde Türkler'le ilgili yayın yapılmıyordu. Frankfurt'tan Paris'e, Londra'dan Lyon'a, Roma'dan Prag'a, Venedik'ten Viyana'ya her yerde bu tür kitaplar basılmıştı. Osmanlılar'la ilgili en çok yayın Ausburg'da yapılmıştı. Bu şehirdeki 29 matbaada basılan kitap ve broşür sayısı 134'tü.

Almanca, Latince, İngilizce, İtalyanca, İspanyolca başta olmak üzere hemen hemen her Avrupa dilinde Osmanlılar üzerine basılmış eserlere rastlanmaktadır. 2.463 yayının 1.000 kadan Almanca, 455'i ise Latince'dir.

♦ **Soru 4: Osmanlılar, seyyah ve elçi raporları dışında ne tür eserlere konu oldular?**

Türkler Avrupa'da bale, tiyatro, opera eserlerine, halk şarkılarına, şiirlere, hikâyelere de konu olmuşlardır. Bunun sebeplerinden biri, Osmanlı tehlikesine karşı halkı canlı tutmak ve Hristiyanlığa karşı olan tehdidi bertaraf edebilmek için siyasi bir kalkan yaratmak iken, diğeri Türkler'in gündemden hiç düşmeyen ve merak uyandıran bir konu olmasından dolayıdır.

Yazarlar eserlerinde Türk korkusunu yenmeyi de amaçlamışlardı. Makyavelli, İtalyan Tiyatrosu'nun Adamotu (Mandragola) isimli komedyasında Türkler'e öcü ve doğüstü varlıklar olarak bakılmasını eleştirip, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerçekçi ve akılcı metotlarla yenilmesi gereken bir düşman olduğunu belirtir.

Türkler'le ilgili opera ve tiyatrolarda üç ana konu işlenmiştir; Yıldırım Bâyezid-Timur mücadelesi, Kanunî Sultan Süleyman ve oğulları, Türk korsanları tarafından kaçınıp köle olarak satılan Hristiyanlar.

♦ **Soru 5: Avrupalılar, Osmanlılar'ı ne olarak gördüler?**

Avrupalılar, Osmanlılar'a "Türk", Osmanlı İmparatorluğu'na "Türk İmparatorluğu", Osmanlı ülkesine "Türkiye" Osmanlı hükümdarına da Gran Turco, yani "Büyük Türk" dediler. Avrupalı Hristiyanlar'ın kafasında Türk=Müslüman=Doğu aynı manayı ifade ederdi.

Türk ismi Avrupalılar için şeytan, dinsiz ve barbar manasına gelmekteydi. Avrupalılar bu düşüncelerini kaptan resme herşeye yansıttılar. Türk askerlerinin şeytana benzetildiği veya Şeyhülislâm şeytanın kafasını okşarken gösterilen resimlere rastlanılır. Türkler Avrupa'da "Korkunç Türk", "Müthiş Türk", "dinsiz Türk", "hain Türk", "çağımızda Avrupa'nın karabasanı" gibi sıfatlarla da nitelendirildiler.

♦ **Soru 6: Osmanlılar, Hristiyanlar'a Tanrı'nın bir cezası mıydı?**

XVI. yüzyılda özellikle İtalya, Almanya ve Avusturya'da Türkler'le ilgili imaj, bitip tükenmek bilmeyen savaşlar ve Osmanlılar'ın durdurulamaz ilerleyişinin verdiği dehşetle oluştu. Türk ilerleyişinin bir türlü durdurulamaması ve savaşlarda ardı ardına başarısız olunması Avrupa'da

“Türkler’in yenilmez” olduğu anlayışını doğurdu. Din adamları Türkler’in, işlenilen günahlar sebebiyle Allah tarafından gönderilmiş bir ceza, Tanrı’nın gazabı veya Tanrı’nın laneti olduğunu söylüyorlardı. Osmanlılar, Tanrı’nın kırılabıydı. Bu yüzden Avrupa’da “Türkler’e karşı savaşmak Tanrı’yla savaşmaktır” diyenler çıkmıştı. Avrupalılar üzerinde öyle bir yıldınlık havası doğmuştu ki, bu dünyanın Türkler’in, ahiretin ise Hristiyanlar’ın olduğu söyleniliyordu. Türk korkusu tam bir kâbusa dönüşmüştü. Osmanlılar’ın ilerlemesi yaklaşan kıyametin habercisiydi.

Avrupalı aydınlar yazdıkları eserlerde Türk korkusunu azaltmak için uğraştılar. Erasmus bu konuda “Osmanlı İmparatorluğu’nun büyüklüğü insanları korkutmalıdır. Roma ve Büyük İskender’in imparatorlukları da çok büyüktü ve yenilmez oldukları sanılırdı. Halbuki bugün yoklar. Yıkılıp gittiler.” demektedir. Türkler’in yenilmez olduğu anlayışı ile ilgili çok ilginç bir örnekte şudur; XVII. yüzyılda Türkiye’ye gelen bir Alman seyyahı, bir Türk gemisiyle İskenderiye’ye gitmekteyken 4 Venedik kalyonu ile karşılaşınca gemideki Türkler’in telaşlanıp, korkmalarına inanamaz ve “Türkler gibi dünyanın en cesur insanları, 4 Venedik gemisinden korkuyorlar. Demek ki onlar da bizim gibi insanlarmış” der.

Osmanlılar yaydıkları korku yanında bazı Hristiyanlar içinse “ümit” anlamı taşıyorlardı. Vergi yükünden ezilen veya dini anlayışını tam olarak yaşayamayan bazı Hristiyanlar ise krallık ve prenslik idaresi altında olmaksızın Türk idaresinde yaşamayı tercih ediyorlardı.

♦ **Soru 7: Avrupalı aydınların Osmanlılar hakkındaki düşünceleri nelerdi?**

Avrupalı aydınlar, bütün Hristiyanlar gibi koyu bir Türk düşmanıydılar. Birçok Avrupalı aydın Osmanlı İmparatorluğu'nu nasıl yıkmak gerektiğine dair eserler kaleme almışlardı. Bunun yanı sıra aydınların eserlerinde Osmanlı idare tarzı örnek olarak da gösterilir. XVI. yüzyılda Avrupa'da mutlakîyetçiliğin teorisyenlerinden Jean Bodin ve benzeri düşünürler Osmanlı İmparatorluğu'nun ideal bir siyasi sistemin örneği olduğunu söylüyorlardı. Giovio, Frense-Caneye, Busbecq gibi yazar ve düşünürler de Osmanlı askeri ve idari sistemini eserlerinde överler.

"Deliliğe Methiye" isimli kitabı ile büyük şöhret kazanan Avrupa'nın ünlü düşünürlerinden Erasmus, "Utlissima Consultatio de Belloo Turcis Inferendo .." isimli eserinde karanlık kökenli barbarlar olarak nitelediği Türkler'in, Hristiyanlar arasındaki görüş farklılıkları sebebiyle Avrupa'nın önemli bir bölümünü fethetmiş olduklarını söyledikten sonra, artık esaret altında bulunan din kardeşlerinin kurtarılması gerektiğini belirtir. Erasmus, dini savaş hakkı bulmamakla birlikte, Hristiyanlığın varlığını sürdürebilmesi için Türkler'in yok edilmesi gerektiğini söyler.

Avrupa'nın bir diğer ünlü düşünür ve bilim adamı Francis Bacon, 1622'de yazdığı ve 1629'da Londra'da yayınlanan "An Advertisement Touching An Holly Warre" isimli eserinde Türkler'e karşı savaş açılmasının tabiat kanunları, beşeri kanunlar ve kutsal kanunlar bakımından doğru olduğunu ileri sürmektedir.

Ünlü Alman filozof Gottfried Wilhelm Leibniz 1672'de Fransa Kralı 14. Louis'e sunduğu "Memoire de Leibnitz a Louis 14, sur la conquete de l'Egypte, publie avec une preface..." isimli eserinde Güneş Kral'a "Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması için şartların çok uygun olduğunu, sadece Mısır'ın değil bütün Doğu'nun isyan için korkmadan arkasına düşeceği bir kurtarıcıyı beklediğini" söylüyordu.

Leibniz, 14. Louis'i savaşa ikna etmek için çok cazip fikirler ileri sürmüştü: "Fransa Hollanda ile savaşsın ancak parasını ödeyerek müttefik bulabilir. Halbuki Türkler'e karşı savaşsın majestelerine birçok yardım gelecektir. Papa, İtalya prensleri, Sicilya, İspanya size destek vereceklerdir. Mısır savaşından beklenen başarı kazanıldığında, Doğu ticaretinin deniz ve kara yolları ele geçecektir. Hristiyanlar'ın başkomutanlığı ve Türk İmparatorluğu'nun ortadan kaldırılması şerefi Fransa Kralı'nın olacaktır. Doğu imparatoru ünvanı, dünyanın hakemi ve Hristiyan dünyasının yönetecisi olacak olan kral şan ve şerefle anılacaktır".

♦ **Soru 8: *Makyavelli'nin Türkler hakkındaki görüşleri nelerdir?***

Siyaset bilimi üzerine yazdığı "Prens" isimli eseriyle günümüzde bile fikirleri tartışılan Nikola Makyavelli eserinde Osmanlılar'dan da bahseder ve Fransa ile Osmanlı İmparatorluğu'nu kıyaslar. Makyavelli, fethedilen yerlerde tutunabilmek için fatihlerin o bölgelerde oturması gerek-

tiğini söyler ve Türkler'in İstanbul'daki durumlarını bu fikrine örnek olarak gösterir. Yeni fethedilen bir ülkenin elde tutulmasıyla ilgili meselelerin iki biçimde karşımıza çıktığını söyleyen yazar, bu durumun ülkelerin idari sisteminden kaynaklandığını belirtir. Osmanlı İmparatorluğu'nu ele geçirmenin çok güç ancak işgal ettikten sonra da elde tutmanın kolay olduğunu söyler. Makyavelli'ye göre, Türk devletini ele geçirmenin zorluğu işgalcileri içeriden çağırarak beyler yoktur ve halkın ayaklanması gibi bir durum da meydana gelmez. Osmanlı İmparatorluğu birlik içinde olduğundan sakırganların başarıya ulaşmak için kendi güçlerinden başka dayanakları olmayacaktır. Ancak Türkler bir kez yenilip, ordusu tamamen yok edilirse hükümdar ailesinin dışında kimseden korkmaya gerek yoktur. Hanedan mensupları öldürüldükten sonra halk nezdinde saygı uyandırıp liderlik yapacak beyler olmadığından idari düzen kolaylıkla kurulabilir.

Makyavelli, ikinci örnek olarak gösterdiği Fransa'da ise tam tersi bir durumun olduğunu belirtir. Fransa işgali kolay ancak elde tutulması güç bir ülkedir. Bunun sebebi de feodal beylerdir.

♦ Soru 9: *Luther'in Türkler hakkındaki görüşleri nelerdir?*

Protestanlığın kurucusu Luther'in Türkler'le ilgili birçok yazısı vardır. Osmanlılar'ın Avrupa'da ilerlemeleri üzerine Hristiyan Dünyası'nda büyük bir korku doğmasına rağmen Luther, savaşın Türkler'den önce Roma'daki

papaya karşı yapılmasını istiyordu. Bütün Almanya'da olduğu gibi Luther'de de "Türk umudu" ve "Türk korkusu" içiçeydi

Devamlı olarak Osmanlılar'a karşı savaşılmaması konusunda Luther'in bir şeyler yazması istenmekteydi. Katolikler her türlü kötülük gibi Türk tehdidinin de Luther'den kaynaklandığını iddia ediyorlardı. Bunun üzerine Martin Luther, "Türkler'e Karşı Savaşa İlişkin" isimli bir kitap yazdı. İlk baskısını Nisan 1529'da yapan kitap, aynı yıl içerisinde dokuz baskı yaptı.

Luther şöyle diyordu: "Türk Tanrı'nın öfkeli kılıcı, yakıp yıkan Şeytan'ın uşağı olduğu için, Türk'ten önce efendisi olan Şeytan'ı yenmek, Tanrı'nın kılıcını almak ve Türk'ü tek başına bırakmak gerekir. Din adamları, "Tanrı'nın işlenen sayısız günah ve nankörlüklerden dolayı Şeytan Türkler'i Almanların başına musallat ettiğini" anlatmalıdır.

Hristiyanlar, papa ve yandaşlarının söylediği gibi sadece bedensel olarak Türkler'le savaşmamalıdır. Türkler'i Tanrı'nın gazabı ve kılıcı olarak görüp, dua, ağıt ve fedakârlıkla kendilerini korumalıdır. Bu öğüdü küçümseyen, Türk'ü de küçümser. Böylelerinin Türk'e ne yapabilecek, görmek isterim.

Türkler'e karşı savaşmak isteyenler imparatorun bayrağı altında toplanmalıdır. İmparator, Tanrı düzeninin temsilcisi ve ordunun komutanıdır. Böyle bir durumda imparatora bağlılık, Tanrı'ya bağlılıktır. Ayrıca imparator kâfirleri ve Hristiyanlık düşmanlarını kökünü kazı-

mak istiyorsa, Türkler'e karşı savaşmak yerine ilkin papaya, piskoposlara ve diğer din adamlarına karşı savaş başlatmalıdır. İmparatorluk'ta yeterince dinsizlik ve din düşmanı hareket vardır.

Gerek yaygın sapkın öğretiler, gerekse din dışı ve zararlı yaşam bakımından aramızda pek çok Türk, Yahudi ve dinsiz bulunuyor. Bırakalım Türk istediği gibi inansın ve yaşasın. Papalığa ve sahte Hristiyanlar'a bu imkânı tanımıyor muyuz?

Savaşı yalnız Türkler'e karşı değil papaya karşı birlikte düşünmeliyiz. En az papa kadar dindardırlar. Dört kitaba, peygamberlere inanırlar ve Hazreti İsa ile annesi Hazreti Meryem'i kutsal sayarlar. Fakat Türk kendi peygamberini Hazreti İsa'dan üstün olduğuna ve İsa'nın Tanrı olduğuna inanmaz.

Papa eğer Türkler'in gücüne sahip olsa, Osmanlılar'ın yaptığından daha fazla kötülük yapar. Türk'ten papanın tek farkı eline kılıç almasıdır. Papa ve Türk'e karşı savaş birdir. İkisi de aynı günahları işliyor.

Türk hakimiyetini arzulamak en büyük günahlardan biridir. Bu durum gerçek idarecilerine karşı bağlılık yemininin inkârıdır. Cezasız kalamaz. İdarecisini lanetleyip Türkler'e koşanların, Osmanlılar arasında hiçbir zaman vicdan rahatlığı içerisinde yaşayamazlar. Türkler'den kaçıp, gerçek idarecilerine geri dönmedikleri sürece, pişmanlık ve acı duyacaklar. Bedenleri, Türkler'in arasında olacak, ama ruhları hep burayı özleyecek.

Sadakatsiz ve dönekler, Türkler'in acımasızlıklarına ve kanlı eylemlerine ortak olarak günahların en korkuncunu işleyecekler. Göntüllü olarak Türkler'e katılanlar, Osmanlılar'ın dostu ve eylemlerinin ortağı olurlar.

Zorla ve istemeden böyle kanlı bir köpeğin ve şeytanın yanında olmak, acımasız eylemlerine şahit olmak korkunç bir şeydir. Hristiyanlar, Türkler arasına katılmaktansa, gerçek idarecisinin hakimiyeti altında en az iki defa ölmeyi tercih etmelidir”.

♦ **Soru 10: Avrupalı seyyahlar Osmanlı'yı nasıl gördü?**

Ahmet Ev'in araştırmaları, 1630'lara kadar Osmanlı İmparatorluğu'na gelen seyyahların eserlerinin çoğunda bilinç altındaki korku ve ön yargı sebebiyle basmakalıp düşüncelerin tekrarlandığını ortaya çıkarmıştır. En ufak bir hadise bile Türkler'i aşağılamak için yeterli olmaktadır. Çünkü Türkler onların gözünde Hristiyanlar'ın barbar düşmanlarıdır. Seyyahlar Osmanlı İmparatorluğu'na peşin bir Türk düşmanlığı düşüncesiyle gelmektedirler. Türkiye'ye gelip de bir kitap yazanlar ile hiç gelmeden Osmanlılar hakkında bir eser kaleme alanlar kıyaslandığında çoğu zaman aralarında hiçbir fark görülmez. Kitaplar bir gözlem eseri olarak değil, Avrupalılar arasında yaratılan efsanevi Türk tipinden hareketle yazılmışlardır. Ayrıca gelen seyyahların çoğu Türkler'le fazla temasa girmedikleri için karşılarındaki insanları tanıyıp, anlama

durumu da olmamıştır. Türk aleyhtarı kitap ve risaleler yazmak bir nevi modadır.

Bu seyahatnamelerde Türkler “korkak, okuma-yazma bilmeyen cahil, zalim, miskin, tamahkâr, aşırı gururlu, kaba ve Hristiyanlar’ı hiçe sayan insanlar” olarak tasvir edilir.

♦ **Soru 11: Avrupalı seyyahların Osmanlı’ya bakış açısı nasıl değişti?**

Ahmet Evin, 1630’lardan sonra Osmanlı ülkesine gelen seyyahların eserlerinde, yavaş yavaş Türkler hakkındaki peşin fikirlerden vazgeçtiğini ve gözlemin ön plana çıktığını tespit etmiştir. Daha önce Türkiye barbarlığın kol gezdiği, hiçbir şeyin iyi olmadığı bir yer iken, artık ön yargısız gözlem yapan seyyahların eserlerinde kanunların ve iyi işleyen kurumların bulunduğu bir imparatorluktur. Osmanlı genişlemesinin durması yüzünden bir kâbus hâline gelen Türk korkusunun azalması ve Osmanlı İmparatorluğu’nun gücünü kaybetme sebeplerinin merak edilmesiyle seyyahlar eserlerinde objektif davranmaya başlamışlardır.

XVIII. yüzyılın sonlarında ise Antik çağlar hakkındaki araştırmaların ilerlemesi ve Avrupa’nın eski Yunan’ı kendi medeniyetinin temeli olarak görmesi sonucu Osmanlı İmparatorluğu’na karşı yeni bir düşmanlık başlamıştır. Osmanlılar, Avrupa medeniyetinin kurulduğu topraklardaki Hristiyanlar’ı idare eden despotlardır ve Avrupa’dan tamamen atılmalıdırlar.

♦ **Soru 12: Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili haberler Avrupa'da nasıl yayıldı?**

Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili Avrupa'nın en önemli haber alma merkezi Venedik'ti. Çok erken tarihlerden itibaren Osmanlılar'la temasta bulunan Venedikliler, İstanbul'da bulunan ve balyos olarak adlandırılan elçileri ve imparatorluk topraklarında ticaret yapan tüccarları sayesinde Türkler hakkında Avrupa'nın en geniş haber ağına sahipti.

Osmanlı İmparatorluğu'nda görev yapan balyoslar hizmetlerini tamamladıktan sonra ülkelerine dönerler ve burada meclisin karşısına çıkarak Türkler hakkındaki gözlemlerini ihtiva eden raporlarını okurlardı.

XVI. yüzyılda Avrupa'da yayın yapan gazetelerin Türkler'le ilgili haber kaynaklarına bakıldığında çoğunun Venedik kökenli olduğu görülür.

♦ **Bibliyografya**

Nazan Aksoy, *Rönesans İngilteresi'nde Türkler*, İstanbul 1990.

Metin And, *16. Yüzyılda İstanbul, Kent-Saray-Günlük Yaşam*, İstanbul 1993.

———, *Tiyatro, Bale ve Opera Sahnelerinde Kanuni Süleyman İmgesi*, İstanbul 1999.

Zeki Ankan, "Montaigne ve Türkler", *Otam*, 4, Ankara 1993, s. 23-42.

- , "Busbecq'in Türklere Karşı Savaş Tasansı", *Belleten*, sayı: 218 (Ankara 1993), s. 113-159.
- , "XVII. Yüzyılda Fransa'da Türk Görüntüsü: Racine ve Bajazet", *XI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1994, s. 2734-2749.
- , "Avrupa'da Türk İmgesi", *Osmanlı*, IX, ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 81-93.
- Gülgün Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, İstanbul 2003.
- Foti Benlisoy, "Stefanos Yerasimos ile Söyleşi; Avrupalıların Gözünde Osmanlılar", *Toplumsal Tarih*, sayı: 118 (İstanbul 2003), s. 24-29.
- Kemal Beydilli, "Stephan Gerlach'ın Rûznâmesi'nde İstanbul", *Tarih Boyunca İstanbul Semineri*, İstanbul 1989, s. 81-105.
- Faruk Bilici, *XIV. Louis ve İstanbul'u Fetih Tasansı=Louis XIV Et Son Projet De Conquête D'Istanbul*, Ankara 2004.
- Kaya Bilgegil, *Rönesans Çağı Cihan Edebiyatında Türk Takdirkarlığı*, Erzurum 1973.
- Bir Yeniçerinin Hatıratı*, çev. Kemal Beydilli, İstanbul 2003.
- Birinci Uluslararası Seyahatnamelerde Türk ve Batı İmajı Sempozyumu Belgeleri*, Eskişehir 1987.
- Wilfried Buch, "14./15. Yüzyılda Kudüs'e Giden Alman Hacılarının Türkiye İzlenimleri", çev. Yüksel

Baypınar, *Belleten*, sayı: 182 (Ankara 1982), s. 509-534.

———, "16. Yüzyılda İki Genç Alman'ın Türklerle İlgili İzlenimleri", çev. Zeki Cemal Arda, *Belleten*, sayı: 183 (Ankara 1982), s. 745-786.

Orhan Burian, "Kraliçe Elizabeth'den Üçüncü Sultan Murad'a gelen Hediye'nin Hikâyesi", *DTCF Dergisi*, IX/1-2 (Ankara 1951), s. 19-41.

———, "Türkiye Hakkında Dört İngiliz Seyahatnamesi", *Belleten*, sayı: 58 (Ankara 1951), s. 223-245.

———, "Üç Yüzyıl Önce Memleketimizi Gezen İngilizlerden Peter Mundy", *Belleten*, sayı: 61 (Ankara 1952), s. 27-33.

———, "Türk Görüntüsünün Rönesans Dönemi İngiliz Edebiyatına Yansıması", çev. Çiğdem İpek, *Belleten*, sayı: 216 (Ankara 1992), s. 567-589.

Ogier Augerius De Busbecq, *Türkiye'yi Böyle Gördüm*, haz. Aysel Kurutluoğlu, İstanbul tsz.

Paul Coles, *Avrupa'da Osmanlı Tesirleri*, çev. Vecdi Bütün, İstanbul 1975.

Aslı Çırakman, "Hristiyanlıktan Uygarlığa: Değişen Avrupa İmgeleri", *Toplumsal Tarih*, sayı: 112 (İstanbul 2003), s. 34-39.

İsmail Hami Danişmend, *Garb Menba'larına Göre Eski Türk Seciye ve Ahlâkı*, İstanbul 1982.

R. H. Davison, "Türkiye'nin Batı'daki Tarihsel İmajı", *Tarih ve Toplum*, cilt: XIX (Ocak 1993), s. 34-38.

Nevide Akpınar Dellal, *Alman Kültür Tarihi'nden Seçme Tarihi ve Yazınsal Ürünlerde Türkler (Avrupa'da Türk İmgesi'ne Bir Katkı)*, Ankara 2002

Ahmet Ö. Evin, "1600-1700 Yılları Arası Batıların Türkiye'yi Görüşlerinde Değişim", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, ed. Osman Okyar, Ankara 1975, s. 169-196.

Tahsin Görgün, "Avrupa'nın Sosyo-Politik Oluşumunda Bir Faktör Olarak Osmanlı Devleti", *Osmanlı*, VII, Ankara 1999, s. 134-145.

Nejat Göyünç, "Carl Göllner, Turcica, Die Europäischen Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts", *Tarih Dergisi*, sayı: 19 (İstanbul 1964), s. 171-174.

———, "16. Yüzyılda Avrupa'da Türklerle İlgili Yayınlar", *Cogito*, sayı: 19 (İstanbul 1999), s. 313-319

Alain Grosrichard, *Sultan'ın Sarayı, Avrupalıların Doğu Fantezileri*, çev. Ali Çakıroğlu, İstanbul 2004.

Ümit Gürol, *İtalyan Edebiyatında Türkler (Başlangıcından 1987'ye)*, İstanbul 1987.

Esther Kafe, "Rönesans Dönemi Avrupa gezi Yazıları'nda Türk Miti ve Bunun Çöküşü", çev. Zeki Arkan, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, II (İzmir 1984), s. 203-243.

Orhan Koloğlu, "Papanın Tacındansa Türk'ün Sanğı Deyiminin Kökeni", *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri*, İstanbul 1998, s. 99-116.

———, "Batıya Özeleştiri Aracı Olarak Osmanlı", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 4 (İsparta 1999), s. 11-14.

Klaus Kreiser, "Türklerde Akıl Var mı?, Napolyon Dönemi Avrupası'ndaki Doğu Tartışması Üzerine", çev. Mustafa Tüzel, *Cogito*, sayı: 19 (İstanbul 1999), s. 93-113.

Onur Bilge Kula, *Alman Kültüründe Türk İmgesi*, I, Ankara 1992 II, Ankara 1993 III, Ankara 1997.

Akdes Nimet Kurat, *Türk İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610)*, Ankara 1953.

Machiavelli, *Hükümdar (Il Principe)*, çev. İstanbul 1985.

Francisco Miranda, *Venezualı General Miranda'nın Türkiye'ye Dair Hatıratı*, çev. Fuad Canım, İstanbul 1965.

Moltke'nin *Türkiye Mektupları*, çev. Hayrullah Örs, İstanbul 1969.

Lady Montagu, *Türkiye Mektupları 1717-1718*, çev. Aysel Kurutluoğlu, İstanbul tsz.

Osmanlı ve Dünya, Osmanlı Devleti ve Dünya Tarihindeki Yeri, ed. Kemal Karpat, çev. Mustafa Armağan vd., İstanbul 2000.

Salih Özbaran, "Tarihçi Richard Knolles ve İngiltere'de Türk İmgesi", *Ölümünün 50. Yıldönümünde Prof.*

- Orhan Burian Sempozyumu (5-6 Mayıs 2003),
ha. Zeki Arkan, İzmir 2004, s. 145-155.
- J. Pennier, "Calvin et les Turcs", *Rev. Historique*,
CLXXX (1937).
- N. M. Penzer, *Harem*, çev. Doğan Şahin, İstanbul 2000.
- Hans Pfeffermann, *Rönesans Papalarının Türklerle
İşbirliği*, çev. Kemal Beydilli, İstanbul 2003.
- Ricaud, *Türklerin Siyasî Düsturları*, çev. M. Reşat Uz-
men, İstanbul tsz.
- Cemal Sakallı, *Die Darstellung der Türken in den Ne-
wen Zeittungen in der Zweiten Hälfte des 16.
Jahrhunderts (16. Yüzyılın İkinci Yarısında Ya-
yınlanan Newen Zeittungen-Yeni Haber- Gazete-
lerinde Türk İmgesi)*, Çukurova Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Adana 1996.
- , "16. Yüzyıl Almanyası'nda "Günlük Yazın" Ta-
rihinde Türkler", *Tarih ve Toplum*, sayı: 212 (İs-
tanbul 2001), s. 15-28.
- Klaus Schwarz, "16. Yüzyılın Ortalarında Protestanla-
rın Umudu Türkler", *Tarih ve Toplum*, X/59 (İs-
tanbul 1988), s. 9-13.
- , "15. ve 16. Yüzyılda Berlin, Brandenburg ve
Türkler", çev. Erol Özbek, *Tarih ve Toplum*, sayı:
49 (İstanbul 1988), s. 24- 29; sayı: 50, s. 35-40.
- Georg Schreiber, *Edirne'den Viyana Kapılarına Ka-
dar, Türklerden Kalan*, çev. Esat Mermi, İstan-
bul 1982.

1000 Soruda Osmanlı İmparatorluğu 5

Robert Schwoebel, *The Shadow of the Crescent: The Renaissance Image of the Turk*, 1967.

M. Kenneth Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, IV, Philadelphia 1976.

Jan Slomp, "Calvin and the Turks", *Christian-Muslim Encounters*, ed. Yvonne Yazbeck Haddad-Wadi Zaidan Haddad, Florida 1995.

Mustafa Soykut, "Tarihi Perspektiften İtalyan Şarkiyatçıları ve Türkologları", *Doğu-Batı*, sayı: 20 (Ankara 2002), s. 41-82.

Magret Spohn, *Herşey Türk İşi*, çev. Leyla Serdaroglu, İstanbul 1996.

Karl Teply, *Dersaadet'te Avusturya Sefirleri*, çev. Selçuk Ünlü, Ankara 1988.

Baron de Tott, *Türkler ve Tatarlara Dâir Hatıralar*, çev. M. Reşat Uzman, İstanbul tsz.

Luvette Valensi, *Venedik ve Bâb-ı Âli, Despotun Doğuşu*, çev. A. Turgut Arnas, İstanbul 1994.

Doroty M. Vaughan, *Europe and the Turk, A Pattern of Alliances 1350-1700*, Liverpool 1954.

Şehnaz Yılmaz, "Korkunç Türk İmajı ile Mücadele", *Toplumsal Tarih*, sayı: 120 (İstanbul 2003).

OSMANLILAR VE TÜRKLÜK

♦ Soru 1: *Osmanlılar Türk düşmanı mıydı?*

Bazı Osmanlı tarihçilerinin eserlerinde Türkler için etrâk-ı bî-idrâk, yani idrâksiz Türkler denilmesinden hareket eden bir kısım araştırmacılar Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk devleti olmadığını iddia ederler. Bu tutarsız bir yaklaşımdır. Osmanlı tarihçilerinin eserleri incelendiğinde Türkler'le ilgili bu tür ifadelerin etnik kimliği değil sosyolojik ve siyasi bir durumu belirtmek için kullanıldığı görülür. Ayrıca bu ifade ile kötülenenler, genellikle devlete karşı çeşitli hadiselerle karışmış veya Şah İsmail'e katılmış Türkmenler'dir. Düşman olarak görülen bir devlete yapılan bu katılımları aşağılamak için Osmanlı tarihçileri bu tür ifadeler kullanmışlardır.

Türk ve Türkmen isimlerinin olumsuz ifadelerle anılması sadece Osmanlı dönemi tarihçilerine özgü bir dav-

ranış değildir. Selçuklu tarihçilerinin de Türkmenler hakkında bu şekilde olumsuz sözleri vardır.

Osmanlı döneminin bazı tarihçileri bu olumsuz ifadeleri Türk kimliğini değil köylü ve göçebeleri kötülemek için kullanırlar. Özellikle yarı göçebe hayat yaşayan Türkmenler devlet düzenine ayak uyduramamaları ve yerleşik hayata zarar vermeleri sebebiyle eleştirilmektedir. Osmanlı tarih yazarlarının eserlerinde bu tür ifadeleri başka milletler için de görmek mümkündür. Örneğin, göçebe Araplar'a, Arab-ı bed-fial (kötü işler yapan Arap), Arab-ı bed-rey (düşüncesi kötü Arap), Arab-ı Şekavet-şiar (eşkiyalığı adet hâline getirmiş Arap) denildi. Buradaki millet isimleri etnik bir mana ifade etmekten ziyade bu toplulukların yaşam tarzını gösterir. Nitekim Fatih Kanunnâmesi'nin bir ceza bahsinde geçen "Türk veya şehirli olsa" ifadesi Türk kelimesinin göçebe Türkmenler ve köylüler için kullanıldığını açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Osmanlı tarihçilerinin eserlerindeki Türkler'le ilgili olumsuz ifadeleri gündeme getirenler, aynı kitaplardaki olumlu sözleri görmezden gelmektedirler. Aslında hiç kimsenin bir şeyi incelediği yoktur. Yıllardan beri hiçbir araştırma yapılmadan, Osmanlılar, 'etrâk-ı bî-idrâk' diyerek Türkier'i aşağılardı, sözü tekrarlanır. Tarih kitapları incelendiğinde Türk ve Türkmen isimlerinin aleyhine olan ifadelere genellikle Osmanlı yönetimine karşı mücadelelerde rastlanır. Fetret Devri'nden, Şeyh Bedreddin ayaklanmasına, Safevi Devleti'nin Anadolu'daki faaliyet-

lerinden, Celali isyanlarına hadiseler anlatılırken Osmanlı tarihçileri “Kaba Türk veya Türkmen, cahil Türkmen, hilekâr Türk (Türk-i bed-likâ), çirkin Türk (Türk-i sûtürk)” gibi tanımlamalarını kullanırlar.

♦ **Soru 2: Osmanlı Tarihçileri’nin eserlerinde Türkler’in lehine ifadeler yok mudur?**

En önemli Osmanlı tarihçilerinden olan ve uzun süre şeyhülislâmlık yapan Hoca Sadeddin, *Tacü’t-Tevârih* isimli, kendisinden sonraki tarihçilere büyük tesirlerde bulunmuş eserinde Osmanlı fetihlerini anlatırken “Türk yiğitleri”, “Zaferleri gölge edinmiş Türk askerleri” gibi ifadelerle Osmanlı ordusunu över. XVII. yüzyıl tarihçilerinden Solakzâde Mehmed Hemdemi de tarihinin birçok yerinde Türk ismini olumlu olarak kullanır ve Cem olayını anlatırken onu “Kostantiniyye’yi feth eden Türk’ün oğlu” diye anar. XVI. yüzyılın en büyük tarihçilerinden Gelibolulu Mustafa Âli ise *Künhü’l-Ahbâr* isimli dünya tarihinde Türk boylarını anlatırken bunları “seçkin millet, güzel ümmet” olarak zikreder. Bunlardan başka pek çok Osmanlı tarihçisinin eserlerinde bu tür ifadelere rastlanılır.

♦ **Soru 3: Osmanlı hanedanı Türk olduklarının farkında değiller miydi?**

Osmanlı tarihleri incelendiğinde Orta Asya’dan geldiklerinin ve Türklüklerinin farkında oldukları görülür. Bu

kitaplarda Osmanlı hanedanı Oğuz Han'a bağlanır. Osmanlılar Oğuz neslinden ve Kayı boyundandır. Osmanlı tarihi Türk tarihinin bir parçası olarak ele alınır. Nitekim Şehzâde Cem'in oğluna Oğuz Han, II. Bâyezid'in oğluna ise Korkud isimlerinin verilmesi tesadüf değil dönemin siyasi yapısı içerisinde bilinçli bir tercihtir.

Osmanlı bir millet ismi değildir. Osmanlı adı Selçuklu, Karahanlı, Gazneli isimleri gibi bir hanedanın adıdır. Selçuklular, Karahanlılar, Gazneliler gibi Osmanlılar da bir Türk devletidir. Ancak hiç unutulmaması gereken husus Osmanlılar'ın bir imparatorluk olduğudur.

♦ **Soru 4: Osmanlı İmparatorluğu'nda Türklüğün ön plana çıktığı dönem hangisidir?**

II. Murad devri kültürel bakımdan oldukça önemlidir. Timur istilasından sonra Anadolu'da aşiret kültürü tekrar canlanmıştı. Osmanlılar, Timur'un halefleri karşısında meşruiyetlerini sağlamak ve Türkmen çevrelerinde nüfuz kazanmak için daha önce pek ön plana çıkarmadıkları, Oğuzlar'ın Kayı koluna mensubiyetlerini II. Murad devrinde iyice vurguladılar. Paralara ve toplara Kayı boyunun damgası vuruldu.

Bu dönemde Arapça ve Farsça'dan, Türkçe'ye yapılan tercümele Osmanlı-Türk kültürünün gelişmesi bakımından oldukça mühimdir. II. Murad zamanında Türkçe ön plana çıktı ve edebî bir dil olarak gelişti. Yazıcızâde Ali'nin, İbn Bibi'den çevirdiği ve ilaveler yaptığı *Selçuknâme*

isimli eserde Oğuz boyu ve Kayılar öne çıkarılır. Bu dönemde dinî, edebî, ahlakî, tıbbî eserler, siyasetnâmeler, menakıbnâmeler, musiki, sözlük ve ansiklopedik eserler gibi çok geniş bir sahada tercüme faaliyetleri görülür. Bu eserlerin önemli bir kısmı II. Murad'ın emir ve teşvikleriyle tercüme edilmişti.

II. Murad zamanındaki bu hava Fatih döneminde de bir süre devam etti. İmparatorluğun büyümesi ve Timur tehlikesinin sona ermesi ile Türk kimliği bir daha bu kadar ön plana çıkarılmadı.

♦ **Soru 5: Osmanlı İmparatorluğu'nda yöneticilerin tamamı Türk olmayanlardan mı seçilirdi?**

Osmanlı İmparatorluğu'nda Fatih'ten itibaren bütün yöneticilerin Türk olmayan devşirme kökenli kişilerden olduğu, yaygın bir kanaattir. Fakat bu yanlıştır.

Fatih'in Çandarlı Halil Paşa'yı öldürtmesinden sonra Türk kökenli idareciler bir müddet vezirliğe ve veziriazamlığa getirilmedi. Ancak bu bir denge siyasetinin sonucu idi. Nitekim devşirmelerin nüfuzunun artması üzerine Fatih, veziriazamlığa bir Türk'ü, Karamanlı Mehmed Paşa'yı tayin etmişti.

Fatih'in ölümünden sonra çıkan isyan sırasında bu veziriazamın katledilmesi yine devşirme hakimiyetini başlattı. Ancak tamamen devşirmeler veziriazam olmadı. 1498'de Çandarlı İbrahim Paşa, 1518'de Piri Mehmed

Paşa, 1584'te Özdemiroğlu Osman Paşa, 1595'te Lala Mehmed Paşa, 1614'te Öküz Mehmed Paşa, 1623'te Kernankeş Ali Paşa, 1637'de Bayram Paşa, 1638'de Tayyar Mehmed Paşa, 1656'da Deli Hüseyin Paşa ve Boynueğri Mehmed Paşa gibi Türk kökenli veziriazamlar vardı. Ancak Türk kökenli veziriazamların çoğalması 1680'lerden sonra oldu. Bu tarihten itibaren veziriazamlığa gelenlerin büyük çoğunluğu Türk kökenlidir. Bütün Osmanlı veziriazamları incelenirse devşirme-Türk oranının yaklaşık olarak yüzde 56'ya yüzde 44 olduğu görülür.

Veziriazamlığa veya vezirliğe bakılırsa Türkler'in yönetimden uzak tutulduğu gibi bir sonuç çıkarılır. Devşirmelerin ağırlıklı olarak görev yaptıkları bir diğer yer de saraydır. Ancak devlet idaresi sadece bu memuriyetlerden ibaret değildir. Bunun dışında devletin diğer kademelerinde Türkler çok büyük bir ağırlıkta görev yapmışlardır.

Şeyhülislâm ve kazaskerler başta olmak üzere ulemanın hemen hemen tamamı Türk'tür. Bu görevlerde nadiren başka milletten insanlara rastlanılır. Devletin önemli sac ayaklarından birisi olan bürokraside de Türkler çoğunluktadır. Osmanlı döneminin defterdarlık, nişancılık, reisülküttâplık, defter eminliği gibi üst düzey bürokratları incelendiğinde bunların çoğunun Türk olduğu görülür. Ayrıca bu bürokratlarla beraber görev yapan kâtip, şakirt, mülazım gibi görevliler, yani memurlar da Türk'tü.

Osmanlı yönetiminin güvenilirliğin gerektiği yerlerde Türkler'i ön planda tutması, Türklüğünün farkında oldu-

ğunu açıkça gösterir. Devşirmeler, Osmanlı sistemine kazandırılmak için Türk köylülerine verildi. Bir köylünün yanına devşirme için birisinin verilmesine "Türk'e vermek" deniliyordu. Ayrıca tamamen güvenilir kadrolara ihtiyaç duyulan Kuzey Afrika'daki Garb Ocakları'nın, askerleri Batı Anadolu'lu Türkler'den seçildi.

♦ **Soru 6: Osmanlılar, Anadolu'yu ihmal ettiler mi?**

Sıkça dile getirilen bir iddia da Osmanlılar'ın Anadolu'yu ihmal ettikleridir. Anadolu'nun şu anda yaşadığımız vatanımız olmasından dolayı bizim için vazgeçilmez bir önemi vardır. Ancak Anadolu, Osmanlı İmparatorluğu zamanında devletin topraklarının sadece bir kısmı idi.

Osmanlı Beyliği, Söğüt ve çevresinde kurulmuş olduğu için Anadolu kökenli kabul edilip, bu bölge imparatorluğunun ana çekirdeği olarak görülürse mesele anlaşılamaz. Osmanlı İmparatorluğu'nun dünyanın en büyük imparatorluklardan birisi olarak tarih sahnesine çıkması Anadolu sayesinde değil, zengin ve siyasi direnişlerin az olduğu Rumeli sayesinde olmuştur. Osmanlı beyliğinin yayılma alanı uygun fırsatlar çıkmadığı takdirde Rumeli olmuştur. Osmanlı beyliğinin Rumeli'de kuvvetlendikten sonra Anadolu'yu içine aldığına dikkat etmek gerekir. Devletin ana siyasi organizasyonunu sağladığı bölge de Rumeli'dir. Osmanlı İmparatorluğu Rumeli'de öylesine sağlam bir yapı kurmuştur ki, Fetret Devri'nde Anadolu toprakları çok kısa sürede elinden çıkarken, bu bölge-

nin büyük bir bölümü elinde kalmış ve bu saha sayesinde varlığını sürdürebilmiştir. Timur istilasından sonra Osmanlılar Rumeli'yi gerçek yurtları saymaya başladılar ve Ankara Savaşı'na kadar başkent Bursa iken, bu gelişmeler içerisinde Edirne'de başkent oldu.

Dikkat edilmesi gereken bir husus da, Osmanlı devlet teşkilatında kurulan ilk yönetim birimlerinin Rumeli adını taşıması ve bu görevlerin teşrifatta daha sonra kurulan Anadolu adlı memuriyetlerden önde gelmesidir. Örneğin, Rumeli Beylerbeyliği'nin Anadolu Beylerbeyliği'nden, Rumeli Kadiaskerliği'nin Anadolu Kadiaskerliği'nden üstün olması.

Paul Wittek, Rumeli'nin Osmanlılar için "varlık sebebi" olduğunu, Balkan Harbi sonunda Osmanlılar'ın varlık sebeplerini yitirdiklerini söyler. İlber Ortaylı da Osmanlı İmparatorluğu'nun fiilen 1912'de sona erdiğini belirtir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Rumeli olmasaydı, Osmanlı İmparatorluğu da olmazdı. Bu yüzden Osmanlı İmparatorluğu'nun anavatanı Rumeli'dir.

Bugün Trakya hariç bütün Rumeli elimizden çıktığı için bunu tam olarak anlayamayabiliriz. Ancak Sofya'nın 1385'te, Erzurum'un 1518'de, Selanik'in 1387'de Van'ın ise 1530'larda Osmanlı hakimiyetine girdiği düşünülürse durum biraz daha rahat anlaşılabilir.

Bu mevzu iyice anlaşılamadığından, Osmanlılar'ın kendi anavatanları olan Anadolu'yu ihmal ettikleri sıkça söylenen, kalıplaşmış düşüncelerden birisidir. Osmanlılar

fethettikleri bütün yerleri vatan olarak benimsemişlerdir. İlk yayıldıkları saha olduğu ve daha önce üzerinde Türk ve İslâm kültürüne ait eserler bulunmadığı için Rumeli'de Osmanlı eserine sıkça rastlamak normal bir durumdur. Ayrıca Anadolu daha önce Selçuklular ve beylikler tarafından çeşitli eserlerle donatılmıştı. Hiç Türk eseri olmayan yerler varken, Anadolu'ya yeni eserler ve alt yapının yapılması beklenemez. Bunların yanı sıra Anadolu'ya göre daha zengin ve daha uygun coğrafi şartlara sahip bir bölgenin hayat şartlarının da daha iyi olması çok normal bir durumdur.

♦ **Soru 7: Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türkçe ihmal mi edildi?**

Osmanlılar'dan önce Türkiye Selçuklularının resmî dili Farsça idi. Daha sonra kurulan beyliklerde de bu devam etti. Bunun uzun süre bu şekilde gittiğini görüyoruz. Örneğin Hamidoğlu Hüseyin Bey'in, 1377'de I. Murad'a Niş'i fethi için gönderdiği tebriknâme Farsça'dır. Karamanoğlu Mehmed Bey'in Konya'yı aldığı zaman Türkçe'yi resmî dil ilân etmesi de bir sonuç vermemişti.

Osmanlılar ise Türkçe'yi ilk dönemlerden itibaren resmî dil olarak kabul edip, yazışmalarında kullandılar. Edebi ve bilimsel eserlerdeki Arapça ve Farsça'nın hakimiyeti de Osmanlı döneminde kademe kademe azaldı. Osmanlı İmparatorluğu'nda Astronomi sahasında yazılmış eserlerin incelenmesi bu durumu açıkça

gösterir. İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi tarafından hazırlanan Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi'ne göre Osmanlı döneminde yazılmış 2286 Astronomi eserinin 986'sı yani yüzde 43'ü Arapça, 1058'si ise Türkçe'dir. Türkçe'nin yüzdesi 46'dır. Diğerleri ise Farsça veya üç dilin ikisi veya üçünün ortak olarak kullanılarak yazılanlardır. Türkçe'nin Osmanlı döneminde bu sahadaki yükselişi asırlara göre incelendiğinde daha iyi anlaşılır: XV. yüzyılda 35 Arapça, 10 Farsça, 7 Türkçe; XVI. yüzyılda 172 Arapça, 59 Türkçe, 42 Farsça; XVII. yüzyılda 139 Arapça, 41 Türkçe, 1 Farsça; XVIII. yüzyılda 221 Arapça, 101 Türkçe, 2 Farsça; XIX. yüzyılda 137 Arapça, 123 Türkçe; XX. Asrın başlarında 41 Arapça, 173 Türkçe. Bu tasnif yazarları ve bu yazarların yaşadığı çağlar belirlenmiş eserlere göredir. Yazan ve yazıldığı dönemi bilinmeyen 854 eserin ise 554 Türkçe, 241 Arapça, 59'u Farsça'dır. Türkçe XV. yüzyılda Astronomi sahasında yazılan eserlerde yüzde 13 oranında iken her asırda oranını artırarak önce XVI. yüzyılda Farsça'yı, imparatorluğun sonuna doğru da Arapça'yı geçerek bu sahada hakim dil hâline gelmiştir.

Matematik sahasında yazılmış kitaplarda da aynı gelişmeyi görürüz. Osmanlı döneminde yazılmış 1114 Matematik eserinin yüzde 48'i Arapça, yüzde 50'si Türkçe'dir. Türkçe XV. yüzyılda Matematik sahasında yazılan eserlerde yüzde 18 oranında iken her asırda oranını artırarak önce XVI. yüzyılda Farsça'yı, imparatorluğun so-

nuna doğru da Arapça'yı geçerek bu sahada hakim dil hâline gelmiştir.

Coğrafya sahasında ise imparatorluğun başından sonuna kadar Türkçe'nin hakimiyeti vardır. Osmanlılar zamanında yazılmış 1628 coğrafya eserinden 1542'si, yani yüzde 95'i Türkçe'dir. Tarihçilikte de durum coğrafya gibidir. Astronomi ve Matematik sahasındaki oranlar küçümsenmemelidir. Çünkü Araplar, bu sahalarda yaptıkları çalışmalarla dünya bilim tarihine damgalarını vurmuşlar ve güçlü bir gelenek meydana getirmişlerdir. Bu yüzden Osmanlı döneminde aynı gelenek devam etmiş, ancak Türkçe her yüzyılda bu bilim dallarında gelişmesini sürdürmüştür.

Osmanlı'dan önceki Türk devletlerinde yazılan bilimsel eserlerde Türkçe'nin adı bile yoktur. Nitekim Osmanlılar'dan çok önce yaşamış iki büyük Türk âlimi, İbn Sina ve Farabi'nin eserlerinin Arapça olduğunu unutmamak gerekir.

♦ **Soru 8: Osmanlıca farklı bir dil midir?**

Osmanlıca, Osmanlı İmparatorluğu döneminde kullanılan ve Arap harfleri ile yazılmış Türkçe'dir; aynı bir dil değildir. Bazı yazarların eserlerinde aşırı derecede Arapça ve Farsça kullanarak kitaplarını anlaşılmasız hâle getirmelerinden hareket edenler Osmanlıca'yı farklı bir dil gibi takdim ederler. Devletin resmî yazışmaları incelendiği zaman elkaflar çıkarıldığında kullanılan dilin anlaşılmasında fazla bir güçlük yoktur. Ancak ortaya yeni

çıkan bir problem Osmanlıca'yı anlamayı iyice zorlaştırmıştır. Bu da son 30 yılda dildeki sadeleşme sonucunda günlük yaşamda kullandığımız kelime sayısının azalmasıdır. 1970'li yılların başında kullanılan Türkçe ile Osmanlı döneminde kullanılan Türkçe kıyaslanırsa arada fazla bir fark olmadığı anlaşılabacaktır.

♦ **Soru 9: Osmanlı İmparatorluğu'nda günümüzün milliyetçi anlayışı niçin yoktu?**

Osmanlı İmparatorluğu'ndan modern zamanlardaki milliyetçilik anlayışını beklemek yanlış bir düşüncedir. Bugünün kavramlarının geçmişte olmaması çok normal bir durumdur. Modern kavram ve kurumları tarihte aramaya kalkmak ve olmayacak benzetmelerle bulmak veya bulunmadığı için Osmanlı İmparatorluğu'nu tenkit etmek son derece hatalı bir davranış şeklidir. Yine tarihteki hadise ve kurumları günümüzün mantığı açısından değerlendirmeye çalışmak da, aynı şekilde yanlış bir harekettir. Bir imparatorluktan milli bir devlet gibi davranması beklenilemez.

Osmanlı tarihçiliğinin en önemli isimlerinden İlber Ortaylı bu konuda "Türklük, imparatorluk var oldukça doğumu zaruret nedeniyle ve ihtiyatla geciktirilmiş bir kimlikti. Yıkım anında ise derhal patladı. Kozmopolit bir "Osmanlı" eliti vardı; yeni dünya düzeninin şartlarında derhal Türk oldular. Osmanlı kimliği salt bir Müslüman kimliği olarak kalmamıştır. Sadrazam Said Paşa'nın ve

benzerlerinin girişimlerinde olduğu gibi Türklüğün ağır bastığı bir Müslümanlıktır" demektedir.

♦ **Soru 10: Avrupalılar Osmanlılar'ı ne olarak adlandırdılar?**

11. yüzyıldan itibaren kullanılan Türkiye ismi Osmanlılar zamanında daha da yaygınlaştı. Osmanlı topraklarına giren seyyahlar eserlerinde bu bahsi anlatırken "Türkiye'ye girdik" demekteydiler. Avrupa'da yazılan kitaplarda, yapılan haritalarda Osmanlı İmparatorluğu, "Türk İmparatorluğu" diye zikredilir. Osmanlılar, Türk diye adlandırılırken, padişaha "Türkler'in Sultanı" denilirdi.

Özellikle XVI. yüzyılda Türk korkusu sebebiyle Avrupa'da binlerce kitap kaleme alındı. Bu kitapların hepsinde Osmanlılar, Türk olarak zikredildiler. Bunların en önemlilerinden birisi olan Richard Knolles'in 1603'te yayınlanan eseri "The General Historie of the Turks", yani Türkler'in Genel Tarihi adını taşıyordu. Bu kitabın ilk cümlesi ise "Türkler'in Muhteşem İmparatorluğu, çağımızın dehşeti" şeklindeydi.

Osmanlılar'ın Türk kimliği Avrupa'ya o kadar tesir etmişti ki, imparatorluktan giden herşey "Türk" adını alıyordu. Meselâ, Yemen kahvesinin Türk kahvesi olarak adlandırılması gibi. Hatta Avrupalılar, Müslüman olan birisini "Türk oldu" şeklinde anmaktaydılar. Uzun süre Osmanlı ülkesinde kalan ve buranın kültüründen etkilenen bazı seyyahlar, ülkelerine döndüklerinde "Türkleştikleri" suçlamasıyla hapse bile atılmıştı.

◆ **Bibliyografya**

Nihat Azamat, *II. Murad Devri Kültür Hayatı*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1996.

İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, V, İstanbul 1971.

Feridun M. Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2001.

Nejat Göyünç, "Bazı Osmanlı Tarihî Eserlerine ve Arşiv Belgelerine Göre Türk, Kürt ve Arap Deyimleri Hakkında", *Anadolu Dil-Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, sayı: 1 (Afyon 1996), s. 1-5.

———, "Osmanlı Devleti Hakkında", *Cogito*, sayı: 19 (İstanbul 1999), s. 86-92.

Tufan Gündüz, "Osmanlı Tarih Yazıcılığında Türk ve Türkmen İmaji", *Osmanlı*, I (Ankara 1999), s. 92-97.

Halil İnalcık, "Türkler (Osmanlılar: Başlangıçtan XVI. Asrın Sonuna Kadar)", *İslâm Ansiklopedisi*, XII/2, 286-290.

———, "Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış", *Osmanlı*, I (Ankara 1999), s. 37-132.

Orhan Koloğlu, "Türk'ün Türk'ten Başka Dostu Yok mu?", *Tarih ve Toplum*, sayı: 191 (İstanbul 1991), s. 58-59.

Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi, I-II, haz. Ekmeleddin İhsanoğlu vd., İstanbul 1997.

- Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi*, I-II, haz. Ekmeleddin İhsanoğlu vd., İstanbul 1999.
- Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi*, I-II, haz. Ekmeleddin İhsanoğlu vd., İstanbul 2000.
- İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyal ve İktisadi Değişim, Makaleler*, I, Ankara 2002.
- Abdulkadir Özcan, "Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi ve Nizam-ı Alem İçin kardeş Katli Meselesi ", *Tarih Dergisi*, sayı 33 (İstanbul 1981), s. 7-56.
- Ahmet Nezihi Turan, "Rumeli Nedir?", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Bilim Yolu*, sayı: 2 (Kırıkkale 1999), s. 151-160.

OSMANLI İDARESİNDE SİRBİSTAN

♦ Soru 1: *Osmanlılar, Balkanlara geçtiğinde Sırların durumu nasıldı?*

III. Haçlı seferi (1189) sırasında Sırlar, Bizans hakimiyetinden kurtularak, bağımsızlıklarını kazandılar. Osmanlılar, Balkanlara geçtiğinde Sırp Devleti en parlak dönemini yaşıyordu. Stephan Duşan (1331-1355), Makedonya, Trakya, Teselya ve Epir'i topraklarına katmış, Bulgaristan'ı tâbiyet altına almıştı. Sınırlarını Akdeniz'de Korfu, Ege ve Selanik'e kadar uzatan Duşan, "Sırp ve Rumların Çarı" ünvanını almış, Sırp kilisesini yeniden düzenlemiş, Rumca'yı da resmi dil yapmıştı.

Bizans'ta eğitim görmüş memurlar devletin idari işlerinde kullanılmaya başlanmış, 1349'da "Duşanov Zakonik" kanunları kabul edilmişti. Sırların bugün de hayal ettikleri, Balkanların büyük bir kısmına hakim olan, görünüşte parlak bir devlet kurulmuştu. Fakat Duşan'ın ölümünden

sonra Sırp Devleti'nin kolayca parçalanması, Osmanlıların baskısına dayanamaması, görünüşte kuvvetli olan bu devletin kof bir İmparatorluk olduğunu ortaya koymuştur.

♦ **Soru 2: Osmanlılar, Sırlar'la ilk defa nerede karşılaştılar?**

1340'lı yıllarda Bizans'ta tahta geçmek için Palaiologos ile Kantakuzenos'un arasında şiddetli bir savaş hüküm sürüyordu. Kantakuzenos, Osmanlılardan yardım alırken, Palaiologos ise Sırlardan asker desteği sağlıyordu. Bizans'ta imparatorluk mücadelesinin sonucunu belirlemek Türkler ile Sırlara kalmıştı. Kantakuzenos, Osmanlı kuvvetlerinin yardımı ile Sırların Selanik'i almalarını engelledi ve 1352 yılında Dimetoka'da yapılan savaşta Palaiologos ve müttefiki olan Sırları ağır bir mağlubiyete uğrattı.

Sırlar ve Osmanlılar bir ara işbirliği yapmak için görüşmelerde bulundularsa da, bir sonuca varamamışlardı. Duşan, büyük krallığını kurduktan sonra, gözünü İstanbul'u almaya dikmişti. Bunun için 1346'dan itibaren Bizans'ın imparatorluk mücadelelerinde büyük rol oynayan Orhan Gazi'ye bir elçilik heyeti göndererek, kızını ona vermeyi teklif etmişti. Ancak bu teşebbüs, Dimetoka'da imparatorluğunu ilan etmiş olan Kantakuzenos'un, dönüşleri sırasında elçileri öldürmesi üzerine daha ileri bir safhaya geçemedi.

Daha sonraki yıllarda Duşan'ın, İstanbul'u almasının önündeki en önemli engel Orhan Bey oldu. 1353'ten

sonra Osmanlıların, Rumeli'ye yerleşmeye başlamaları Duşan'ı telaşlandırdı. Papa, Sırp kralını Türkler'e karşı mücadelenin lideri ilan etti ve Haçlı seferi için hazırlıklara başlandı. Ancak Duşan'ın 1355'te ölmesi üzerine, Balkanlara yerleşmeye başlayan Osmanlılar ile Batı Anadolu'daki diğer Türk beyliklerine karşı düzenlenmesi düşünilen Haçlı seferi yarım kaldı

♦ **Soru 3: “Sırp Sındığı” diye bir savaş olmuş mudur?**

Osmanlı tarihlerinde 1364 yılında Hacı İlbey'in, Macar kralı idaresindeki Macar, Sırp ve diğer Balkan devletlerinin kuvvetlerinden oluşan haçlı ordusunu bir gece baskını sonucunda büyük bir mağlubiyete uğrattığı ve bu savaşa “Sırp Sındığı=Sırpların mağlup edildiği yer” adı verildiği belirtilir. Ancak aynı yıllara ait olayları anlatan Balkan milletlerine ait tarihler ile Bizanslı tarihçilerinin eserlerinde, bu savaştan bahsedilmemektedir. Sırp Sındığı Savaşı hakkında bilgi veren Osmanlı tarihleri, bu savaştan çok uzun yıllar sonra kaleme alınmışlardır. 1371 yılında meydana gelen ve Sırpların müttefikleri ile birlikte büyük bir bozguna uğratıldığı Çirmen Savaşı da, Osmanlı tarihlerinde yer almamaktadır. Hacı İlbey'e atfedilen baskının 1371'deki Çirmen savaşında meydana geldiği hakkında bir bilgiye de rastlanılmamaktadır. Ölüm tarihi tam olarak bilinmemekle beraber, bu yıllardaki hadiselerde adının geçmemesinden dolayı Hacı İlbey'in Çirmen savaşına katılmadığını, daha önceki bir tarihte vefat ettiğini tahmin etmekteyiz.

Halil İnalcık, Osmanlı tarihlerinin 1352'de Rumeli'ye geçen Süleyman Paşanın, Sırlarla yaptığı savaşları, Edirne'nin fethini ve Çirmen (1371) savaşını birbirine karıştırdıklarını belirtir. Muhtemelen Süleyman Paşa zamanında Sırlarla yapılan savaşlar sırasında meydana gelmiş olan bir baskın (1352'deki Dimetoka Savaşı ?) 1371'deki Çirmen Savaşı ile birleştirilerek, 1364 yılında yeni bir savaş meydana çıkarılmıştır.

♦ **Soru 4: I. Kosova savaşının Sırp tarihi bakımından önemi nedir?**

Kuzeydeki Sırp Prensiği'ni eline geçiren Lazar bir müddet direndiyse de, mukavemet edemeyeceğini anlayınca, 1380'li yıllarda Osmanlı hakimiyetini tanımış, vergi ve asker vermeyi kabul etmişti. Ancak Türk hakimiyetinden kurtulmak için bir fırsat arıyordu. 1389'da Osmanlı kuvvetlerinin Ploçnik'te mağlup olmaları üzerine Balkanlardaki diğer prensliklerle ittifak kurdu. Ancak 15 Haziran 1389'da, Kosova Meydan Muharebesi'nde Osmanlı ordusu büyük bir zafer kazandı, Sırp Prensi Lazar da bu savaşta öldü. Savaşın sonlarına doğru Miloş Obiliç (Kobiliç), Sultan Murad'ı öldürdüysen de, oğlu Yıldırım Bâyezid'in idareyi ele almasıyla Osmanlı zaferi kesinleşti. Kosova Sahrası'nda, Murad Hüdavendigâr'ın iç organlarının gömüldüğü yerde bir türbe yapılmıştır.

Sırların tamamen Osmanlı hakimiyetine girmeleri, bu savaştan sonra 70 yıl daha sürecektir. Ancak Kosova'dan

sonra Sırp lar bir daha kendilerini toparlayamadılar. Bu savaş Sırp Prenslığı için bir ölüm darbesi oldu. Sırp tarihçiler, I. Kosova Savaşı'nı bağımsızlıklarını kayb ettikleri tarih olarak yorum larlar. Kosova Savaşı üzerine Sırp lar tarafından, birçok halk şarkıları söy lenmiş, ağıtlar yakılmıştır. 1992 yılında Sırp ların, Bosna-Hersek'teki katliamları, *Herald Tribune* gibi bir kısım Avrupa basını tarafından Sırp ların, Kosova Savaşı'nın intikamını alması şeklinde yorum lanmıştır.

Kosova savaşından sonra Balkanlarda, Osmanlılara karşı koyabilecek Macarlardan başka bir güç kalmamıştı. Fetret devrinde dahi Sırp lar ve diğer Balkan milletleri bu bölgelerdeki Osmanlı teşkilatlanması ve eski kuvvetlerini kayb ettikleri için bağımsızlıklarını tam olarak tekrar kazanamadılar.

♦ **Soru 5: Sırbistan ne zaman Osmanlı hakimiyetine girdi?**

Duşan'ın 1355'deki ölümünden sonra Sırp krallığı birçok küçük prensliklere ayrılmıştı. Bu durumu iyi değerlendiren Osmanlılar, Rodoplar'dan, Drama ve Serez'den itibaren Sırp topraklarını fethetmeye başladılar. Üsküp ve Prizren civarlarında hakimiyet kuran Vukaşin'in, Osmanlı ilerleyişini engellemek için topladığı kuvvetler Çirmen'de (1371) büyük bir mağlubiyete uğradı ve Makedonya ve Prizren prenslikleri Osmanlı himayesine girdi. Kuzeyde Uroş'un elinde bulunan Sırp krallığı ise bir müddet daha bağımsızlığını koruyabildi.

1371'de Çirmen'de, ardından da 1389 yılında Kosova'da kazanılan zaferler, Sırbistan'ın kapılarını Osmanlılara ardına kadar açtı. Tâbiyet altına alınan Sırp lar, Osmanlıların, Karaman ve Ankara savaşlarına asker gönderdiler ve her yıl düzenli olarak vergi verdiler. Sırp prensi Stephan Lazareviç, Osmanlıların, Ankara savaşında mağlup olmalarından sonra kendisine toprak kazançları sağlayan Macar Kralı Sigismund'un hakimiyetini kabul etti. Ancak Sigismund'un ölümünden sonra Sırp lar, Türk akınlarına karşı koyamayarak, 1439'da tekrar Osmanlı hakimiyetini tanımak zorunda kaldılar. Daha sonra ise Hunyadi'nin, Osmanlılara karşı olan seferlerine katıldılar ve Segedin Antlaşması ile vergi vermek şartıyla bir kısım topraklarını kurtardılar. Fakat Hunyadi'nin, Varna (1444) ve II. Kosova (1448) savaşlarında uğradığı ağır mağlubiyetlerden sonra Sırbistan'ı, Osmanlılara karşı koruyacak hiçbir kuvvet kalmamıştı.

Fatih, İstanbul'un fethine girişmesi sebebiyle, Sırbistan üzerine yürümeyi sonraya bırakmıştı. Ancak İstanbul'un fethinden bir yıl sonra, büyük bir ordu ile Sırbistan'a girdi. Sırp kuvvetleri mağlup edildi ve Hunyadi'nin elinde olan Belgrad'ı almak için Sırp despotu George Brankoviç'e bir kısım toprakları bırakılarak, Macarlardan ayrılmak, yılda 3 milyon akçe vergi vermek ve Osmanlı seferlerine asker göndermek şartlarıyla antlaşma yapıldı. Sırp prensinin 1456 yılında ölmesinden sonra yerine geçen oğlu Lazar da, Osmanlılarla anlaşmayı tercih etti. Fakat iki yıl sonra onun varis bırakmadan ölümü, durumu ta-

mamen değiştirdi. Macarlar, Bosnalılar ve Osmanlılar, Sırp tahtına kendi taraftarları olan birisini geçirmek için mücadeleye başladılar. Bosna prensi Tomaşevi'in Macar desteği ile Sırp despotu olması zerine (1459), Osmanlı kuvvetleri harekete geçerek, Belgrad haricindeki bütün Sırbistan'ı ele geçirdi. Macar hakimiyetine giren Belgrad, Fatih tarafından kuşatıldıysa da alınamadı, burasının fethi ancak 1522'de Kanuni tarafından gerçekleştirilebildi.

♦ **Soru 6: Osmanlılar, Sırbistan'da nasıl bir politika uyguladılar?**

Osmanlılar, diğer fethettikleri bölgelerde olduğu gibi, burada da yönetim tarzında, hemen köklü değişikliklere gitmediler. Sırp krallığı zamanında asker olarak görev yapanlar, Osmanlı ordusunda daha önce tasarruf ettikleri toprakları timar olarak kullanarak, görev yaptılar. Kiliselere ve buraların gelir kaynaklarına dokunulmamış, bazı feodal angaryalar kaldırılarak, halkın rahatlaması sağlanmışır. Halil İnalçık, Duşanov Zakonik kanunlarına göre haftada iki gün (yıl 104 gün) feodal beye hizmet etme yükümlülüğü bulunan köylünün, Osmanlı döneminde ise yılda sadece üç gün timarlı sipahiye hizmet ettiğini belirtir.

Amerikalı tarih Bruce W. McGowan, Osmanlı idaresindeki Sırbistan zerine yaptığı araştırmalarda, Sırbistan'da nüfus başına (per capita) düşen gıda mahsulünün, Avrupalı devletlerin sömürgelerindeki kylle-

rin elinde kalan gıda mahsulünden çok daha fazla olduğunu ortaya çıkardı. Balkanların tek bir devlet çatısı altında uzun süre savaşız bir ortama kavuşması, buralarda ticareti canlandırmış ve şehirleri geliştirmiştir. Michael Palariet'in XIX. yüzyıl Balkan ekonomileri üzerine yaptığı araştırmada ise Sırbistan'ın bağımsız olmadan önceki dönemde, müstakil devlet olduğu döneme göre daha hızlı büyüdüğü ve kalkındığı tespit edilmiştir.

Osmanlıların Sırbistan'daki hakimiyetleri, bu bölgenin dini ve millî kimliklerini korumalarını sağladı. Duşan'ın ölümünden sonra Balkanlarda, Osmanlılardan başka iki devlet daha hakimiyet kurmaya çalışıyordu. Bunlar Venedik ve Macaristan idi. Ancak bu iki devlet siyasi hakimiyetlerinin yanında Katolikliği de getiriyorlardı. Balkanların, Osmanlı hakimiyetine geçmesi, bu bölgelerin Katolikleşmesini önledi. Sokollu Mehmed Paşa'nın, Peç (İpek)'deki Sırp Ortodoks Kilisesini tekrar canlandırması, Sırların Rum Patrikhanesi'nin nüfuzundan çıkmasını sağladı. Böylece Sırlar, Helen kültürünün tesirinden kurtulup, millî kimliklerini yaşatabildiler.

♦ **Soru 7: Osmanlı hakimiyetindeki Sırbistan'da özerk olmadan önceki yıllarda neler yaşandı?**

Osmanlılar, Sırp topraklarını tahrir (vergi nüfusu sayımı) ederek kendi idari düzenleri içerisine alıp, sancaklar teşkil ettiler. Macaristan'ın Osmanlı hakimiyetine geçmesinden sonra Sırp toprakları bir müddet sınır çekişmele-

rinin uzağında kaldı. XVII. yüzyılın sonlarına kadar Sırp- lar, Osmanlı hakimiyetine karşı bir harekete girişmediler. Viyana hezimetini sonrasında kurulan Mukaddes İttifak'a bir kısım Sırp- lar da katıldılar. Avusturya orduları, bir ara Sırbistan'ın içlerine Prizren ve Peç'e kadar ilerlemişlerse de, buralarda tutunamamışlardı. Avusturya ordusuna yardım eden Sırp- lar ise Patrik III. Arseniye Krnoyeviç idaresinde onlarla gittiler ve Avusturya topraklarında Maros, Tisa ve Tuna civarındaki bölgelere yerleştirildiler. Karlofça Antlaşması'ndan sonra Avusturya'ya bir miktar Sırp daha göç etti.

Prens Eugene tarafından mağlup edilen Osmanlılar, Pasarofça Antlaşması (1718) ile Sırbistan'ın büyük bir bölümünü Avusturya'ya bırakmak zorunda kaldılar. Ancak bu durum uzun sürmedi, 1737-1739 savaşlarında Avusturya'yı mağlup eden Osmanlı İmparatorluğu, Belgrad Antlaşması ile kaybettiği Sırbistan topraklarını tekrar ele geçirdi. Daha sonraki yıllarda Avusturya bu bölgeleri geri almak için uğraştı. Ordusunda Sırp subaylar idaresinde birlikler oluşturarak Osmanlılara karşı kullandıysa da bir muvaffakiyet sağlayamamıştır.

Sırbistan'ın Osmanlı idaresi altındaki dini vaziyeti ise şu şekilde gelişmiştir: Sırp Patrikhanesi 1219'da İstanbul'daki Rum Patrikhanesi'nden ayrılarak, bağımsız olmuştu. Fatih Sultan Mehmed, 1459'da Sırbistan'ın fethini tamamlayınca Sırp Patrikhanesi'ni kapattı ve kiliseleri ile cemaatini Ohri'deki Bulgar kilisesine bağladı. Bu durum 1557'ye kadar devam etti. Bu tarihte Sokollu

Mehmet Paşa, Sırp kilisesini İpek'te tekrar açtırdı ve başına da kardeşi Makarije'yi patrik olarak getirdi. Sırp patrikliğinin bu bağımsız dönemi, 1766'da III. Mustafa tarafından kapatılincaya kadar devam etmiştir.

♦ **Soru 8: Sırp isyanı nasıl başladı ve gelişti?**

Balkanlardaki ilk milliyetçi isyan Sırbistan'da meydana gelmiştir. Sırbistan'da hakimiyeti ele geçiren Yeniçeri dayılarının baskısından bunalan halk, Bâbüâli'nin desteği ile bunlarla mücadeleyle girişmişti. Başlangıçta mahalli yeniçerilere ve ayanlara karşı bir hareket olarak, 1804 yılında başlayan bu direniş, sonradan Kara Yorgi Petroviç'in başkanlığında milli bir ayaklanmaya dönüştü. İsyanın lideri Kara Yorgi, okuma-yazması olmayan, Topalalı bir domuz tüccarı ve Avusturya ordusunun eski çavuşlarındandı. Osmanlı kuvvetlerine karşı başarılar kazandı ve Ruslarla ilişkiye geçti.

Bu isyandan kısa bir süre sonra başlayan Osmanlı-Rus harbi (1806-1812) sırasında Ruslar, Sırlara askeri destek verdiler. Ancak Avusturya'nın, Rus desteğindeki bir Sırp Devleti'ne karşı çıkması ve Napolyon'un 1812'deki Moskova seferi dolayısıyla, Osmanlı İmparatorluğu ayaklanmayı kontrol altına aldı. İsyanın elebaşı Kara Yorgi ise bu gelişmeler üzerine Avusturya'ya sığınmak zorunda kaldı.

1813 yılında bastırılan isyan, 1815 yazında Miloş Obrenoviç'in baş knez seçilmesiyle tekrar başladı. Napolyon tehlikesi ortadan kalktığı için Rusya da, bu is-

yana rahatça destek oluyordu. Rusya'nın müdahalesinden çekinen Osmanlı İmparatorluğu 1816 yılında Miloş Obrenoviç'i baş knez olarak tanımayı uygun gördü ve Sırlara özerk bir prenslik statüsü tanımayı da kabul etti. Obrenoviç, Sırbistan'a 1817'de geri dönen Kara Yorgi'yi öldürterek rakipsiz kaldı. 1830'da verilen bir hatt-ı hümayûn ile Obrenoviç'in soyu tarafından idare edilecek özerk bir Sırbistan resmen tanındı.

Sırbistan sonraki yıllarda, özellikle Avusturya ile Rusya'nın devamlı nüfuz çekişmesine ve Obrenoviç-Kara Yorgi aileleri arasında taht kavgalarına sahne oldu.

♦ **Soru 9: Sırbistan bağımsızlığını nasıl kazandı?**

II. Mahmud, Sırların istediği altı kazayı vermeyince Obrenoviç, Osmanlıların Kavalalı Mehmed Ali Paşanın kuvvetleri ile uğraşmasından (1833) faydalanarak, talep ettiği yerleri ele geçirerek, prensliğinin topraklarını kuzeyde Tuna, batı ve doğuda Drina ve Timok, güneyde de Aleksinat ve Niş ile belirlenen, 1878 yılına kadar değişmeyecek olan sınırlarına kavuşturdu.

Miloş Obrenoviç, idaresindeki Sırbistan'da milli devleti oluşturmaya başladıysa da, sert davranışları sebebiyle ona karşı bir muhalefet oluştu. Miloş'un çok fazla etkili olmasını istemeyen Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya tarafından desteklenen muhalefetin etkisiyle, 1838'de bir anayasa meydana getirildi. Buna göre yönetim 17 üyeden oluşan bir senato tarafından gerçekleştirilecekti. Miloş'un

tahttan çekilmesinden sonra yerine geçenlerle, muhalefet arasında çekişmeler devam etmişti. 1842 yılında Obrovneviç ailesi tahttan uzaklaştırılmış, Kara Yorgi'nin oğlu Aleksandr Karayorgeviç prens olmuştu. Rusya bu yıllardaki Panslavist siyaseti ile Sırbistan üzerinde etkiliydi. Paris Antlaşması ile Sırbistan, Rusya yerine Avrupalı devletler tarafından himayeye alındı. Ancak buradaki Rus nüfuzu devam etti.

1858'de Avusturya'dan geri çağrılan Miloş Obrenoviç idareyi tekrar ele geçirdi. Ölümünden sonra yerine geçen kardeşi Mihail Obrenoviç, Sırp Milli Gençlik Teşkilatı'nın (Omladina) etkisiyle bütün güney Slavlarının birleştirilmesi fikrini ortaya atarak, bunu gerçekleştirmek için uğraştı. Bunun için Sırbistan topraklarındaki Türk ahaliyi ve askerleri çıkarmak için kanlı mücadelelere girişti. Obrenoviç, 1866 yılında Rusların da yardımı ile Sırbistan'daki kalelerden Osmanlıları çıkarmayı başardı. Bu ülkede Osmanlı idaresinin sembolü olarak, sadece kalelerde Sırp bayrakları ile birlikte dalgalanan Osmanlı bayrakları kalmıştı. Mihail'in son büyük uğraşı ise bağımsızlık veya özerkliklerine kavuşmuş Balkan devletlerini Osmanlılara karşı birleştirmeye çalışmak oldu. 1912'de birleşerek, Osmanlı Devleti'ne saldıran Balkan devletleri koalisyonunun ilk örneğini meydana getirmeye çalışırken, 1868'de öldürülmesiyle bu teşebbüsü yarım kaldı.

Taht kargaşalıkları ile geçen yıllardan sonra Sırbistan, 1876'da Karadağ ile birleşerek, Osmanlı İmparatorluğu'na saldırdıysa da mağlup olmuştu. Sırp Prensi Milan, Belg-

rad, Böğürdelen, Fethül-İslâm, Semendire gibi önemli kaleleri Osmanlılara terk etmeyi, milis kuvvetlerini dağıtmayı, savaş tazminatı olarak yıllık vergiyi artırmayı, topraklarındaki Bulgar asilerini göndermeyi ve engelledikleri Rumeli demiryolunun Belgrad-Niş bölümünü tamamlamayı kabul etmişti. Ancak devreye Avrupalı devletlerin girmesi üzerine bu antlaşma iptal edilip, eski şartlarda barış antlaşması yapıldı.

Sırlar, 1877-78 Osmanlı-Rus harbine ise Plevne'nin düşmesinden sonra katıldılar. Fakat bu savaşın sonunda yapılan Berlin Antlaşması ile Bosna-Hersek'in Avusturya himayesine girmesi, Sırbistan'da büyük hoşnutsuzlukla karşılandı. Sırbistan, Berlin Antlaşması ile güneyde Niş'e, doğuda Pirot'a kadar olan topraklarıyla bağımsızlığını tam olarak kazandı.

1912 yılında Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan ve Karadağ birleşerek Osmanlı topraklarına saldırdılar. Osmanlı İmparatorluğu ağır mağlubiyete uğradığı I. Balkan Savaşı'ndan sonra toplanan Londra Konferansı'nda, Sırbistan'a Orta ve Kuzey Makedonya'yı terk etmek zorunda kaldı. II. Balkan Savaşı'nın ardından Osmanlı İmparatorluğu, Rumeli'deki topraklarını kaybettiği için Sırbistan ile sınır bağlantısı olmamakla birlikte, 14 Mart 1914'te genel mahiyette bir antlaşma imzaladı.

♦ Soru 10: Sırbistan'daki Türkler ne oldu?

Osmanlı İmparatorluğu, izlediği klasik iskân siyaseti çerçevesinde, diğer yerlerde olduğu gibi Sırbistan'a da

Türkler'i getirerek yerleştirmişti. Türkler bu topraklarda yaklaşık olarak 350 yıl rahatça yaşadılar ve oraları bir vatan olarak benimsediler. Ancak 1804'deki isyandan sonra, Sırların baskılarına dayanamayan Türkler'in bir kısmı Kosova, Makedonya, Tuna, Bosna ve Anadolu'ya göçtüler. 1866'da Mihail'in knezliği döneminde kalan Türkler'in önemli bir kısmı göçe mecbur edildi. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve sonrasında, Sırlar yeni ele geçirdikleri yerlerdeki Türkler'i de, oralardan diğer Osmanlı topraklarına sürdüler. Son büyük göç dalgası ise Balkan savaşları sırasında gerçekleşti. Sırların eline geçen Makedonya topraklarındaki Türkler'in bir kısmı Anadolu'ya gelmek zorunda kaldı.

◆ **Bibliyografya**

Sirem Sancağı Mufassal Tahrir Defteri, haz. Bruce W. McGowan, Ankara 1983.

Münir Aktepe, "Kosova", *İslâm Ansiklopedisi*, VI, 869-876.

Kemal Baltalı, "1875 Hersek Ayaklanmasının Uluslararası Bir Nitelik Kazanması", *Belleten*, sayı: 199 (Ankara 1987), s.205-230.

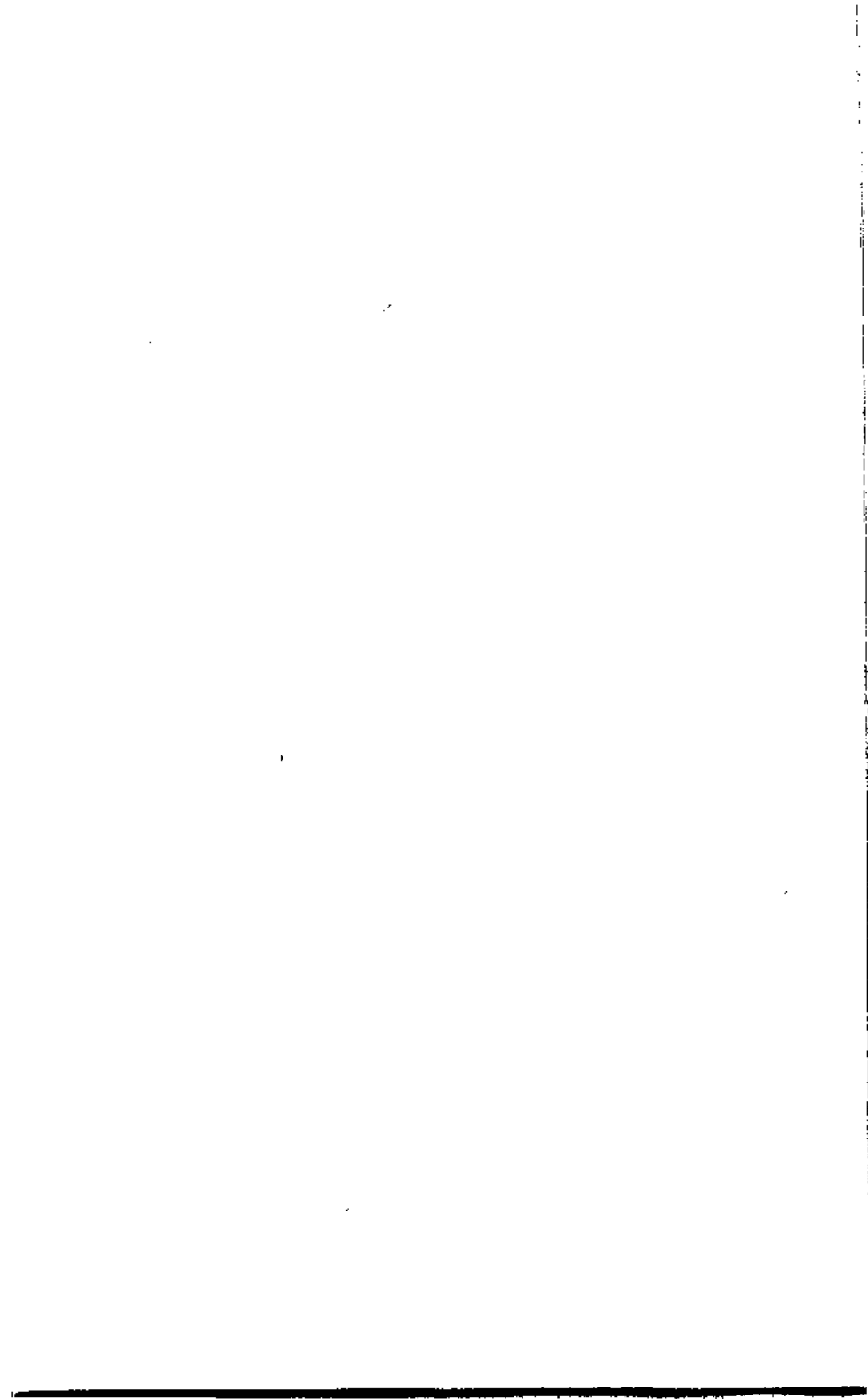
İvo Banac, "Sırbistan'da Milliyetçilik", *Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar*, çev. Gencer Özcan, yay. haz. K. Soybaşlı-G. Özcan, İstanbul 1995, s. 87-110.

Fehametdin Başar, "Çirmen Savaşının Balkan Tarihindeki Yeri", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sayı: 12 (İstanbul 1998), s. 51-55.

- Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, I, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1994, s. 83-87.
- Mehmet Çetin Börekçi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sırp Meselesi*, İstanbul 2001.
- George Castellan, *Balkanların Tarihi*, çev. Ayşegül Yaraman Başbuğu, İstanbul 1993.
- Mustafa Cezar-Midhat Sertoğlu vd., *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, I, V-VI, İstanbul 1958-1972.
- İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I, IV, İstanbul 1971-1972.
- Feridun Emecen, "XVI. Asrın Başlarında Bir Göçün Tarihçesi, Gelibolu'da Siren Sürgünleri", *Osmanlı Araştırmaları*, X (İstanbul 1990), s. 161-179.
- Yavuz Ercan, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler*, Ankara 2001.
- Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999: Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 2001.
- Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Ankara 1994.
- , "Balkan Savaşlarında Anadolu'ya Yönelik Göçler ve Sonuçları", *Osmanlı*, IV (Ankara 1999), s. 669-676.
- A. Hayek, "Sırbistan", *İslâm Ansiklopedisi*, X, 556-566.
- Nicolae Iorga, *Osmanlı Tarihi*, V, çev. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1948.

- Halil İnalcık, *The Ottoman Empire*, London 1973.
- İmparatorluk Mirası, *Balkanlarda ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası*, ed. L. Carl Brown, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 2000.
- Tatjana Katic, "Viyan Savaşından Sonra Sırbistan", *Türkler*, IX, ed. H. C. Güzel-K. Çiçek- S. Koca, Ankara 2002, s. 765-772.
- Kosova Meydan Muharebesi, Ankara 1987.
- Kosova Savaşı'nın 600. Yıldönümü Bildirileri, Ankara 1990.
- Faruk Kocacık, "Rumeli'den Anadolu'ya Yönelik Göçler ve Sonuçları", *Osmanlı*, IV (Ankara 1999), s. 655-659.
- Noel Malcolm, *Kosova, Balkanları Anlamak İçin*, çev. Özden Ankan, İstanbul 1999.
- Bruce W. Megowan, "Food Supply and Taxation on the Middle Danube, 1568-1579", *Archivum Ottomanicum*, I (1969), s. 139-196.
- Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, çev. Bilge Umar, İstanbul 1999.
- Michael Palariet, *Balkan Ekonomileri: 1800-1914 Kalkınmasız Eurim*, çev. Ayşe Edirne, İstanbul 2000.
- İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara 1988.
- , "Murad I", *İslâm Ansiklopedisi*, VIII, 587-597.

- Robert Mantran, "Doğu Sorununun Başlangıçları", *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I, ed. R. Mantran, çev. Server Tanilli, İstanbul 1992, s. 27-57.
- Osmanlı Beyliği*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, çev. G. Çağalı Güven vd. İstanbul 1997.
- Stanford J. Shaw-Ezel K. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I-II, çev. Mehmet Harmanacı, İstanbul 1982.
- Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu*, çev. Şirin Tekeli, İstanbul 2000.

OSMANLI İDARESİNDE YUNANİSTAN

♦ **Soru 1: *Osmanlılar fethetmeden önce bugünkü Yunanistan kimin hakimiyetindeydi?***

Osmanlılar, Rumeli'ye geçmeye başladıklarında Bal-kanların büyük bir kesimi Sırp hakimiyetindeydi. Ancak bu Krallığın kurucusu Duşan'ın ölümünden sonra bu devlet parçalandı ve ortaya birçok prenslik ve despotluk çıktı. Bizans da Mora'yı tekrar ele geçirdi. Bugünkü Yunanistan'ın diğer yerleri ise Venediklilerin, Sırpların, Bulgarların, Makedonların ve Arnavutların elindeydi. Bu bölgede Rumlar ile birlikte Makedonlar, Arnavutlar, Bulgarlar ve Sırlar bulunuyorlardı. İlk Yunan devletinin kurulduğu ve bugün dahi Yunanistan'ın en önemli kısmı olan Mora'nın nüfusunun yarısı Arnavut'tu. Osmanlıların

Mora'yı ele geçirdikten sonra yaptıkları vergi sayımında kimin Rum, kimin Arnavut olduğu açıkça yazıldığı için bu husus bariz bir şekilde görülmektedir.

♦ **Soru 2: Osmanlı fethi nasıl gerçekleşti ve bu bölgeye ne tesiri oldu?**

1350'li yıllarda Rumeli'ye geçerek, yerleşmeye başlayan Osmanlılar kısa süre içerisinde Dedeoğaç, Dime-toka ve çevresini ele geçirip, daha sonra Evrenos Gazi idaresinde ilerleyerek Gümülcine'yi fethettiler. 1371'de Çirmen savaşını kazanan Osmanlı kuvvetleri İskeçe, Kavala, Drama, Serez ve Borla'yı kontrolleri altına aldılar. II. Murad zamanında Selanik, Yanya, Manastır ve Teselya gibi yerler kesin olarak Osmanlı topraklarına katıldı. Fatih devrinde, Bizans hanedanına mensup iki despotun idaresinde olan Mora ele geçirildi. Venediklilerin elinde kalan son önemli noktalar olan Modon, Koron ve İne-bahtı ise II. Bayezid tarafından fethedildi.

Bu bölgelerin Osmanlıların eline geçmesi Balkanlar-daki diğer yerlerde olduğu gibi, burada da Ortodoksluğun yaşamasını sağladı. Balkanlarda, Osmanlılarla siyasi rekabete giren iki Hristiyan devlet, Macarlar ve Venedikliler aynı zamanda Katolikliği de yaydıkları yerlere götürüyor-lardı. Osmanlı fethinden sonra, bugünkü Yunanistan'ın bulunduğu sahalarda kargaşa sona erdi ve buralara mut-lak bir devlet hakimiyeti ile birlikte barış ve huzur geldi. Böylece bu bölgelerde ticaret ve şehir hayatı gelişti. Bu-ralarda yaşayan Arnavut, Rum, Bulgar ve Makedonlar

refah içerisinde, tek bir devletin çatısı altında huzurlu bir yaşantıya kavuştular.

♦ **Soru 3: Yunanistan'a Türk iskânı nasıl yapıldı?**

Osmanlılar, Balkanlarda fethettikleri yerlere Anadolu'dan Türk nüfusu götürüp yerleştirerek, o topraklarda kalıcı olma siyasetini izlemişlerdir. I. Murad devrinden itibaren Batı Anadolu bölgesindeki birçok Yörük (Türkmen) aşireti Serez, Drama, Kavala, Gümülcine, Dimetoka, Selanik, Manastır gibi bölgelere yerleştirildi. Osmanlıların vergi nüfusunu tespit için bu bölgelerde yaptıkları sayımlara bakıldığında Tanrıdağı, Selanik, Ofcabolu Yörükleri gibi birçok Türkmen aşireti ve bunların yerleşik hayata geçmiş olan kısımları açıkça görülür. Yerleşik hayata geçenler, yaşadıkları yerlere Anadolu'dan geldikleri bölgelerin (Bergamalı, Saruhanlı (Manisa), Canikli (Samsun), Göynüklü, Geredelü, Hamidlü (İsparta-Burdur ve çevresi), Söğütlü vs.), mensup oldukları aşiretlerin (Döğer, Danişmendlü, Bayat, Salur, Bayındır, Eymür vs.) veya beyleri ile dini önderlerinin isimlerini vermişlerdir.

Bu vergi sayım defterlerinden, Fatih döneminde bölgede büyük bir Türk nüfusun bulunduğu görülür. Örneğin, Gümülcine, Serez ve Dimetoka gibi bölgelerde Türkler, buralarda yaşayan Hristiyanlardan üç-dört misli daha kalabalıktı. XIX. yüzyıl sonlarına ait kayıtlardan ise Selanik, Manastır ve Yanya gibi bölgelerde Türkler'in, bu-

ralardaki diğer milletlerden daha fazla nüfusa sahip olduğu anlaşılmaktadır.

♦ **Soru 4: Mora Osmanlıların elinden ne zaman çıktı ve nasıl geri alındı?**

II. Viyana bozgunundan sonra yapılan Karlofça Antlaşması (1699) ile Mora Venediklilere bırakılmıştı. Ancak Osmanlı İmparatorluğu kendini toparlar toparlamaz rövanş için atağa kalktı ve ilk olarak Rusları Prut'ta mağlup ederek, Azak'ı geri aldı. Ardından sıra Avusturya'ya göre daha zayıf olan Venedik'e gelmişti. Mora'daki Rumlar da, Katolik Venedik idaresinden hoşnut olmadıklarından İstanbul'daki patrik aracılığıyla yardım istiyorlardı. Venediklilerin Katolikliği yaymak istemeleri, Osmanlılar zamanında mahalli halka verilmiş haklara dikkat etmemeleri ve uyguladıkları sıkı vergi siyaseti Ortodoks Rumları onlardan soğutmuştu. Fenerli Rumlar, III. Ahmed'e resmen müracaat ederek, Mora'nın Venediklilerden kurtarılmasını talep ettiler. Bu faaliyetlerde baş rolü patrikhane oynamıştır.

Sadrazam Damat Ali Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu 1715 yılında İstanbul'dan hareket ederek Mora'yı tekrar fethetti. Avusturya'nın da savaşa girmesi sebebiyle mücadele uzadı. Ancak 1718'de yapılan Pasarofça Antlaşması ile Avusturya'ya Sırbistan taraflarında toprak terk edilmesine rağmen, Mora tekrar Osmanlı İmparatorluğu sınırlarına dahil olmuştu.

♦ **Soru 5: Yunanlılarda bağımsızlık düşüncesi nasıl oluştu?**

Osmanlı topraklarında yaşayan Rumlar, Osmanlı İmparatorluğu tarafından devletin üst düzey görevlerine getirilmiş ve yaptıkları ticaretle de zenginleşmişlerdi. Bu zenginlik, Rum okullarının sayısının artmasına, yeni kütüphaneler açılmasına ve Avrupa'dan kitapların tercüme edilmesine yardımcı oldu. XVIII. yüzyılın sonlarında meydana gelen Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik ve bağımsızlık fikirleri Osmanlı topraklarında yaşayan milletleri de etkiledi. Sırp isyan edip, muhtariyetlerini kazandılar. Regas, Laskaris, Koreas gibi yazarlar da eserleri ile Yunan halkını bilinçlendirdiler.

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Ege denizine gelen Rus donanması, Rumları ayaklandırmak için faaliyette bulunmuş ve bazı ufak çaplı ayaklanmalara sebep olmuştu. 1787-1792 yılları arasında Osmanlılar ile Avusturya ve Rusya arasında meydana gelen savaş sırasında, bu iki devlet *Grek Projesi* adı altında Osmanlı İmparatorluğu'nu ortadan kaldırarak, Bizans'ı yeniden kurmayı planladılarsa da, bunu gerçekleştiremediler. Rusya devamlı olarak Rumları, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kışkırtıyordu. 1815 yılının Kasım ayında Yunan Denizi'nde, İngiltere'nin himayesinde kurulan Yedi Ada Cumhuriyeti, Mora Rumlarına bağımsız bir devlet için örnek oluşturmuştu.

Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa da, Rumların bilinçlenmesinde önemli rol oynamıştır. Ali Paşa, kiliseler

yaptırması, Rumca eğitimi teşvik etmiş ve diplomatik yazışmalarında Rumca'yı kullanmıştı. Ayrıca birçok Rum'u da asker olarak hizmetinde istihdam etmişti. Bunların çoğu daha sonra patlak veren Yunan isyanında komutan olarak görev yaptılar. Ali Paşa, Rumlara imtiyazlar vermekle birlikte onlar üzerinde sıkı bir denetim de kurmuştu. Tepedelenli 1820'de isyan edince, bu denetim de ortadan kalktı ve ayaklanmayı düşünen Rumlar bu isyandan yararlanma yoluna gittiler. Ali Paşa da, Osmanlı kuvvetlerinin üzerine gelmesini engellemek için adamlar göndererek Mora ahalisini isyana teşvik etmişti.

♦ **Soru 6: Yunan isyanı nasıl başladı?**

Bir Rum tüccarı olan Manuel, Hoca Bey'de yanına iki kişi daha alarak *Philike Heteiria*'yı (Dostluk Cemiyeti) kurarak bağımsızlık yolunda ilk adımı attı. Cemiyetin başkanlığına Aleksandır Ipsilanti getirildi. Bu gelişmelerin ardından II. Mahmud'un üzerinde derin tesiri olan Halet Efendinin kandırılarak Eflak ve Boğdan voyvodaları azlolundu ve yerlerine Eterya'nın girişimlerine uygun hareket edecek kişiler tayin ettirildi. Bugünkü Romanya'yı oluşturan bu iki voyvodalığa XVIII. yüzyılda Fenerli Rumlardan atama yapıldı.

Sırplarla ve Avrupalı bazı devletlerle temasa geçen Ipsilanti ayaklanma için faaliyetlerini tamamladıktan sonra, 6 Mart 1821'de Eflak ve Boğdan'da isyanı başlattı. Bu iki voyvodalık, Rusya'nın sınırlarında bulunduğundan, oradan yardım alabilmek ve Sırp, Bulgar, Romen top-

luluklarını harekete geçirmek için isyanın merkezi olarak seçilmişti. İsyân önceden çok detaylı ve gizli olarak planlandığından, Osmanlılar bu durumu öğrenememişlerdi. Sırpların ve Ulahların bu isyana katılmaması, Rus Çarı'nın desteklememesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun da isyancılara karşı sert tedbirler alması ile isyan bastırıldı. Bu ayaklanmaya karıştığı tespit edilen Rum Patriği, kethüdası ile birlikte isyanın başlatılma tarihi olarak belirlenen Paskalya gününde, Patrikhane'nin Petro Kapısı'nda asıldı.

Eflak ve Boğdan'da başlayan ayaklanma Mora ile bazı adalara (Sakız, Semadirek, Sisam vs.) da yayıldı. Mora'da, Nisan ayında başlatılması planlanan isyan, bir kaç sarhoşun havaya ateş etmesi üzerine, yanlışlıkla 17 Mart'ta başlamıştı. Eflak-Boğdan isyanı ve Tepedelenli Ali Paşa ile ilgilenen Osmanlıların, Mora'yı ihmal etmeleri sonucu buradaki ayaklanma giderek genişledi. Bunun üzerine II. Mahmud, oğluna Girit valiliği vermek şartıyla Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşadan askeri yardım olarak buradaki isyanı bastırmak yoluna gitti.

♦ **Soru 7: Yunan isyanı karşısında Avrupalı devletlerin ilk tutumları ne oldu?**

Yunan isyanı başladığında Rus çarı I. Aleksandır, İtalya ve İspanya'daki devrimci hareketlerin tartışıldığı La-icbach Konferansı'nda bulunuyordu ve Avusturya Başbakanı Metternich'in etkisi ile bu isyana destek olmaktan kaçınmıştı. Avrupa kamuoyunun Rumları desteklemesine

rağmen Fransa, İngiltere ve Prusya, Avusturya'nın da tesiri ile ayaklanma karşısında tarafsız kaldı. Avrupa'daki mevcut dengenin bozulmasını ve ulusal ayaklanmaların başanya ulaşmasını hiç bir devlet istemiyordu. Ayrıca Avusturya, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na müdahalesini kendi çıkarları açısından uygun bulmadığı için bu isyana karşılmasına taraftar değildi.

Avrupa kamuoyu ise başından itibaren Rumları desteklemekteydi. Ayaklananları cezalandırmak için alınan tedbirleri Heredotos ve Plutarkhos zamanlarındaki gibi özgürlüğü için savaşan Helen halkına yapılmış zulümler olarak görüyorlardı. Avrupa'nın hemen hemen her ülkesinde Helen Dostluk Komiteleri kuruldu ve bunlar Rumlara maddi ve manevi destek sağladı. Avrupa'da yaşayan Rumlar ile İngiltere, Fransa, İtalya, Amerika vs. gibi ülkelerden başka milletlere mensup gönüllüler savaşmak için Mora'ya geldiler.

♦ **Soru 8: İngiltere-Fransa ve Rusya Yunan isyanına nasıl destek oldular?**

Eflak-Boğdan ayaklanması sırasında Osmanlıların lehine olan Avrupalı devletlerin tutumu, isyanın Mora'ya sıçraması ile birlikte olumsuz yönde değişti. Bilhassa bu ayaklanmanın aleyhinde olan İngiliz Dışişleri Bakanı Castlereagh'in Ağustos 1822'de intihar etmesi üzerine, yerine getirilen Cannig bu durumda etkili oldu. Cannig selefinin tersine bir Helenistti ve Hristiyanlık davası olarak gördüğü bu hadiseyi Ruslara bırakmak istemiyordu.

İngiltere'nin bu yeni politikası ile Metternich'in Avrupa'daki ulusal ayaklanmaları bastırmayı öngören düzeni bozdu. Metternich, durumu tekrar kontrol almak için Rum sorununu görüşmek üzere bir kongre toplanmasını sağladı. Petersburg'da toplanan bu kongreye İngiltere katılmadı. Rusya'nın üç özerk prenslikten oluşan Yunanistan planına karşı çıkan Rumlar, İngiltere'ye yanaştı. 7 Nisan 1825'te sona eren Petersburg Kongresi'nde bir çözüme ulaşılamadı ve sadece Osmanlı İmparatorluğu'ndan, Rumlara bazı ayrıcalıklar vermesi istendi. Ancak bu durumu ne Rusları tatmin etmişti, ne de Osmanlılar, Rumlara ayrıcalık verilmesi taraftaydı.

1825 yılının sonlarında ölen ağabeyinin yerine Rus Çarı olan I. Nikola, Osmanlı İmparatorluğu'nu tamamen ortadan kaldırma niyetindeydi. Mora ve Girit'e, Kavalalı Mehmed Ali Paşa gibi bir şahsiyetin yerleşmesini istemiyordu. 4 Nisan 1826'da Rusya ile İngiltere arasında Mora'nın özerk olması yönünde imzalanan bir protokolle, bağımsız Yunanistan'ın ilk adımları atıldı. Avusturya ve Prusya bu protokole karşı çıkarken, Fransa destekledi. 1827 yılının başlarında İngiltere, Fransa ve Rusya ayrı ayrı Osmanlı İmparatorluğu'na baskı yaparak Petersburg Protokolü'nde alınan kararları uygulamaya çalıştılar. Osmanlılar ise bu meselenin çözümünde başından itibaren sürdürdükleri, dış müdahaleyi kabul etmeme kararını sonuna kadar uyguladılar.

İngiltere, Fransa ve Rusya, Petersburg kararlarını Osmanlı İmparatorluğu'na uygulatamayınca, Londra'da top-

lanıp, 6 Temmuz 1827'de bu kararları teyit eden yeni bir sözleşme imzaladılar. Bu protokole göre Osmanlılar Petersburg kararlarını uygulamazsa müttefik devletlerin donanmaları Akdeniz'e çıkarak, Osmanlıların Rumlara karşı hareketlerine engel olacak, Rumların serbestilerini de kendileri onaylayıp, ilan edeceklerdi. Londra görüşmelerinin sonuçları 4 Ağustos 1827'de Bâbîâlî'ye tebliğ edildi ve bunları uygulaması için 15 gün süre tanındı. Osmanlı İmparatorluğu, Mora'ya muhtariyet vermeyi kabul etmeyerek, sadece isyancıların ele geçirdikleri kaleleri mühimmatı ile teslim etmeleri hâlinde seçimle vali tayin edilebileceğini bildirdi. Bunun üzerine üç devlet 31 Ağustos'ta ikinci notayı verdi. Osmanlıların bunu da reddetmesi üzerine harekete geçen müttefik donanması, 20 Ekim 1827'de Navarin'de demirli olan Osmanlı-Mısır donanmasını yaktı. Bu olaydan sonra yapılan görüşmelerde, Osmanlıların Rumlara muhtariyeti tanımayı reddetmeye devam etmesi üzerine, üç devletin elçileri İstanbul'u terk etti. Bu sırada İngiltere'de iktidarın değişmesi ile bazı politika değişiklikleri oldu. İktidara yeni gelmiş olan Wellington, o ana kadar izlenen politikanın tersine Mora hadiselerine direkt karışmama yolunu seçti. Rusya ise Osmanlı İmparatorluğu'na, daha önce imzalanan antlaşmalara uymadığını gerekçe göstererek, 26 Nisan 1827'de savaş ilan etti.

Fransa ise İngiltere'nin de onayını alarak, Mora'da hakimiyeti sağlamakta olan Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşayı buradan çıkarmak için asker

sevk etmeye karar verdi. İbrahim Paşa, bu durum üzerine Fransızlarla anlaşarak, Mora'dan ayrıldı. Onun ayrılmasının hemen ardından 9 Ağustos 1827'de, Fransızlar Mora'ya çıktı. Üç devlet ayrıca Babiâli'ye bir nota vererek, Osmanlıların Mora'ya asker göndermesi durumunda, bunu savaş sebebi sayacaklarını bildirdiler. Osmanlı İmparatorluğu, Mora'da durumu lehlerine döndürmüşken, bu hadise ile buradaki hakimiyetlerini hukuken olmasa da fiilen kaybetmişti. Ancak bu duruma rağmen taviz vermeden inatla önceki politikasına devam etti. Müttefikler, Mora'nın işgaliyle yetinmediler ve Kiklad adalarıyla birlikte, Rodos ve 12 adanın da himayelerine alındığını belirttiler. Ayrıca 22 Mart 1829'da Londra'da imzaladıkları yeni protokolle kurulacak Yunan devletinin statüsünü ve sınırlarını belirlediler. Bu sırada devam eden Rus savaşını kaybeden Osmanlı İmparatorluğu, imzaladığı Edirne Antlaşması'nın 10. maddesi ile alınan kararları tanımak zorunda kaldı.

♦ **Soru 9: Osmanlılar, Yunanistan'ın bağımsızlığını nasıl tanıdı?**

Özerk Yunan Devleti'nin, Rusya'nın baskısı ile kurulması ve onun tesirine girmesi tehlikesi üzerine İngiltere, Fransa'yı da yanına alarak, tamamen bağımsız Yunanistan için harekete geçti. Londra'da üç devlet arasında yapılan görüşmelerde, 22 Mart protokolünde çizilmiş sınırlar küçültülerek, bağımsız Yunanistan'ın kurulmasına karar verildi. İngiltere kendi çıkarları açısından küçük bir

Yunanistan'ı tercih ediyordu. Londra'da 3 Şubat 1830'da imzalanan bu protokol kararlarını Osmanlı İmparatorluğu, 24 Nisan 1830'da tanıdı. Böylece Osmanlı toprakları üzerinde ilk bağımsız Hristiyan devleti kurulmuş ve bu devlet de Osmanlılar tarafından tanınmıştı. Aslında, bu daha sonra Balkanlarda ve İmparatorluğun diğer bölgelerinde meydana gelecek parçalanmanın başlangıcıydı. Yunan isyanının sürdüğü tarihlerde, Yeniçeri Ocağı ortadan kaldırılmış, yeni bir ordu kurulamadan da Ruslar savaş ilan etmişlerdi. Bu yüzden Osmanlı İmparatorluğu, gelişmeler karşısında hiçbir varlık gösterememiş, Rus savaşında da feci bir mağlubiyete uğramıştı.

♦ **Soru 10: Yunanistan'daki Türkler ne oldu?**

Yunanistan'ın kurulduğu ve daha sonra genişlediği topraklarda büyük sayıda Türk nüfus vardı. İlk önce 1830'da bağımsız Yunanistan kurulunca, Mora ve Attike yarımadası ile Eğriboz Adası'nda bulunan Türkler'den sağ kalanlar Osmanlı topraklarına göç ettiler. İkinci büyük göç dalgası Balkan savaşlarından sonra gerçekleşti. Rum katliamından kurtulan yüz binlerce Selanikli, Manastırlı, Yanyalı Türk, Anadolu'nun ve Trakya'nın çeşitli yerlerine yerleştirildi. Yunanistan'da Batı Trakya'nın dışındaki bölgelerde kalan son Türkler ise Lozan Antlaşması'na göre yapılan nüfus mübadelesiyle Türkiye Cumhuriyeti'ne geldiler. XIX. Yüzyılın başlarında Yunanistan'ın en büyük nüfus grubunu oluşturan Türkler'den, bugün sadece Batı Trakya'da bulunan yaklaşık 100 bin kişi kalmıştır.

♦ **Bibliyografya**

Aziz Berker, "Mora İhtilali Tarihçesi veya Süleyman Penah Efendi Mecmuası", *Tarih Vesikaları*, II/7-12, Ankara 1942.

Evangelia Balta, "The Bread in Greek Lands During the Ottoman Rule", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, sayı: 27 (Ankara 1994), s. 199-226.

———, "Osmanlı Devleti'nde Rum Milleti ve Ekonomik Gelişmişlikleri", *Osmanlı Devleti'nde Din ve Vicdan Hürriyeti*, s. 229-254.

Kazım Batmazoğlu, *Great Powers Rivalry and the Great Indepence (1820-1832), A Research on Diplomatic History*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2000.

Meral Bayrak, *1821 Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Eskişehir 1999.

———, "Osmanlı Arşivleri Işığında Rum İsyanı Sırasında Avrupa Devletlerinin Tutumu", *Osmanlı*, II (Ankara 1999), s. 71-86.

Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Yıkılşa", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, I, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1994, s. 84-87.

George Castellan, *Balkanların Tarihi*, çev. Ayşegül Yaraman Başbuğu, İstanbul 1993.

Mustafa Cezar-Midhat Sertoğlu vd., *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, I, V-VI, İstanbul 1958-1972.

Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, çev. Dilek Şendil, İstanbul 1997.

Nusret Çam, *Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri*, Ankara 2001.

İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I, IV, İstanbul 1971-1972.

Hacer Çelebi, "XVII. Yüzyıl Sonlarında Mora'nın Venedikliler Tarafından İşgali", *Türkler*, IX, ed. H. C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca, Ankara 2002, s. 773-783.

Abdurrahim Dede, *Balkanlarda Türk İstiklal Hareketleri*, İstanbul 1978.

Yavuz Ercan, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler*, Ankara 2001.

Yaşar Ertaş, *Mora'nın Fethinde Osmanlı Sefer Organizasyonu (1714-1716)*, Marmara Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000.

Semavi Eyice, "Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri", *Türkiyat Mecmuası* XII (İstanbul 1955), s. 214-217.

Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999: Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler*, çev. Mehmet Harmanacı, İstanbul 2001.

Nejat Göyünç, "Mora'da Osmanlı-Türk İnşa Faaliyetleri", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sayı: 1 (İstanbul 1972), s. 13-18.

- , "XVIII. Yüzyıl Türk İdaresinde Nauplia", *Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s. 461-485.
- Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Ankara 1994.
- , "Balkan Savaşlarında Anadolu'ya Yönelik Göçler ve Sonuçları", *Osmanlı*, IV (Ankara 1999), s. 669-676.
- Yusuf Halaçoğlu, "Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne Karşı Takip Ettiği Siyaset (1885-1916)" *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı: 6 (İstanbul 1980), s. 14-25.
- , "Batı Trakya Türkleri", *Türk Kültürü*, sayı: 367 (Ankara 1993), s. 673- 682.
- M. Murat Hatipoğlu, *Yunanistan'da Etnik Gruplar ve Azınlıklar*, Ankara 1999.
- Nicolae Iorga, *Osmanlı Tarihi*, V, çev. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1948.
- Arzu Etensel İldem, *Fransız Gezginlerin Gözüyle Türkler ve Yunanlılar*, İstanbul 2000.
- Nedim İpek, *Rum İsyanı ve Sonrasında Türk-Yunan Nüfusu Meselesi, Kongresi*, III/1 (Ankara 2002), s. 471 vd.
- Levent Kayapınar, *Osmanlı Klasik Dönemi Mora Tarihi*, Ankara Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1999.
- Dimitri Kitsikis, *Türk-Yunan İmparatorluğu*, çev. Volkan Aytar, İstanbul 1996.

- Faruk Kocacık, "Rumeli'den Anadolu'ya Yönelik Göçler ve Sonuçları", *Osmanlı*, IV (Ankara 1999), s. 655-659.
- Molly Mackenzie, *Türk Atinası, Unutulan Yüzyıllar (1456-1832)*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 1999.
- Robert Mantran, "Doğu Sorununun Başlangıçları", *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I, ed. R. Mantran, çev. Server Tanilli, İstanbul 1992, s. 27-57.
- Herkül Milas, *Yunan Ulusunun Doğuşu*, İstanbul 1994.
- Cengiz Orhonlu, "Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne Karşı Takip Ettiği Siyaset (1866-1880)" *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı: 6 (İstanbul 1980), s. 5-13.
- Hamîyet Sezer, "Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı", *Osmanlı*, II (Ankara 1999), s. 87-93.
- Stanford J. Shaw-Ezel K. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, II, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 1982.
- William M. Sloane, *Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar*, çev. Sibel Özbudun, İstanbul 1987.
- Cemâl Tukin, "Pasarofça Antlaşması", *İslâm Ansiklopedisi*, IX, 514-523.
- Şerafettin Turan, "1829 Edirne Antlaşması", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, IX/1-2 (Ankara 1951), s. 111-151.

Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Türk Yunan İlişkileri, Ankara 1986.

Gilles Veinstein, *Selanik 1850-1918: Yahudilerin Kenti ve Balkanların Uyanışı*, çev. Cüneyt Akalın, İstanbul 1999.

Nurtop Yardım, *Yunanistan'da Osmanlı Mimari Eserleri*, Baku 1999.

Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu*, çev. Şirin Tekeli, İstanbul 2000.

OSMANLI İDARESİNDE MİSİR

♦ Soru 1: *Mısır'da hangi Türk devletleri kuruldu?*

Mısır'da çok erken tarihlerde Türk hakimiyeti başlamıştı. Tolunoğulları (868-905), İhşidîler (935-969), Eyyûbîler (1171-1250) ve Memlûkler (1250-1517) tarihleri arasında Mısır'da hakimiyeti ellerinde tuttular. Osmanlı öncesinde en uzun süreli hakimiyeti elinde tutup, Mısır'a damgasını vurmuş olanlar, Memlûklerdir. Köle askerlerin kurduğu Memlûk Devleti güçlü olanın hükümdar olduğu, babadan oğula saltanatın, bir iki istisna dışında bulunmadığı, tarihin en enteresan devletlerinden birisidir. Memlûk Devleti, Mısır'la birlikte Suriye, Hicaz ve Anadolu'nun güney kısımlarına da sahipti. Bu devletin resmi ismi ise "ed-Devletü't-Türkiye/Türkiye Devleti"ydi.

♦ **Soru 2: Osmanlılar Memlûklere ne zaman yenildi?**

Yıldırım Bâyezid zamanında başlayan Osmanlı-Memlûk münasebetleri ilk zamanlarda dostça gelişmişti. Ancak Osmanlı Beyliği'nin büyümesiyle sınırların birbirine yaklaşması, bazı bölgelerde iki devletin hakimiyet mücadelesine girişmesine sebep oldu. Hac yollarının emniyetinin sağlanması meselesi de ilişkileri iyice bozdu. Fatih, gerginleşen Osmanlı-Memlûk ilişkileri sebebiyle son seferini Mısır üzerine tasarlamışsa da, ölümü üzerine bu sefer yanda kaldı. Ancak iki devlet arasındaki bu gerginlik, II. Bâyezid devrinde, Cem Sultan meselesinden dolayı iyice arttı ve iki devlet 1485-1491 yılları arasında, Çukurova bölgesinde savaştı. Altı yıl süren bu savaşta Osmanlılar mağlup olarak, Adana ve Tarsus'ta Memlûk Devleti'nin hakimiyetini kabul etmek zorunda kaldılar.

♦ **Soru 3: Mısır nasıl fethedildi?**

XVI. yüzyılın başlarında Portekizliler ile Safevilerin tehdidine maruz kalan Memlûkler, Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerini düzelterek, Portekizlilere karşı Osmanlı donanmasının yardımını almışlardı. Yavuz'un ilk yıllarında da iki devletin ilişkileri iyi durumdaydı. Ancak Memlûklerin, Çaldıran savaşından sonra Safevilerle anlaşma yapması ilişkilerin bozulmasına sebep oldu. Osmanlıların, Maraş ve civarında hüküm süren Dulkadirli Beyliği'ni ortadan kaldırmaları durumu daha da gerginleştirdi. Memlûk hükümdarı Kansu Gavri'nin, Dulkadirli Beyliği'nin, son bey olan Alaüddevle Beyin oğluna veril-

mesini istemesi ve İran üzerine yürüten Osmanlı ordusuna karşı harekete geçmesi üzerine, Yavuz hedefini değiştirip, Memlûk topraklarına girdi. 24 Ağustos 1516'da Halep yakınlarında Mercidabık'ta meydana gelen savaşta hiçbir varlık gösteremeyip, hükümdarlarını kaybeden Memlûk ordusu büyük bir yenilgiye uğradı ve Suriye Osmanlıların eline geçti.

Kansu Gavri'nin son zamanlarında Mısır ve Suriye ahalisinden bazı kimseler ve bazı Memlûk emirleri, Yavuz'a kendi hükümdarlarını şikayet eden mektuplar göndermişlerdi. Osmanlılar da, bu memlûk beyleri ile temas kurmuşlar ve Mercidabık Savaşı sırasında Halep emiri Hayır Bey bir grup memlûkle beraber Osmanlıya katılmıştı.

Yavuz, Mısır'da hükümdar seçilen Tumanbay'a, Osmanlı İmparatorluğu'na tâbi olup, vergi vermek şartı ile Gazze'den itibaren Mısır'ı ona bırakmayı teklif etmişse de, bu isteği kabul görmedi. Memlûkler, Yavuz'un çölü aşmaya cesaret edemeyeceği inancındaydılar. Osmanlıların çölü geçmeye teşebbüsleri hâlinde ise, ordularının büyük bir kısmı zayıata uğrayacak ve kalanı da yorgun bir halde yakalanıp yok edilecekti. Ancak yağın yağmurların da yardımıyla Osmanlı ordusu Sina çölünü rahatlıkla geçti ve Kahire'nin kuzey doğusundaki Reydaniyye mevkiinde 22 Ocak 1517'de meydana gelen savaşta Memlûk kuvvetlerini bir kez daha mağlup etti. Bu mağlubiyete rağmen Tumanbay pes etmemişti. Kahire'de sokak savaşlarıyla Osmanlı'ya karşı koymaya çalıştı. Bir taraftan Osmanlı askerleri, Memlûkleri her yerde takip

ederken, diğer taraftan da itaat etmiş Memlûk emirleri, kadılar ve Abbasi halifesi kullanılarak direniş kırılmaya çalışılıyordu. Son Memlûk sultanı Tumanbay'ın yakalanıp asılmasının ardından (19 Nisan 1517) Mısır, tamamen Osmanlı hakimiyetine girdi

♦ **Soru 4: Mısır'da Osmanlı sistemi nasıl kuruldu?**

Osmanlılara karşı direniş bittikten sonra, ülkede Osmanlı düzeninin kurulması için faaliyete geçildi. Mısır'da çeşitli bölgelere Osmanlı beyleri atanmak istenmiş, ancak geçiş döneminde halkı Osmanlı idaresine alıştırmak için mahalli gelenekleri ve kanunları tanımayan sebebiyle memlûk (kölemen) unsuru idari mekanizmadaki eski yerlerinde bırakılmışlardı. Osmanlı idaresine itaatleri daha güvenli görülen Arap şeyhlerine bazı malî ve idarî haklar verilerek, memlûk beylerine karşı bir denge oluşturulmaya çalışıldı.

Mısır'ın ilk beylerbeyisi Yunus Paşanın tecrübesizlik ve tamahkârlığı sebebiyle başansız olması üzerine, Osmanlı hizmetine girmiş olan Hayır Bey, Mısır valiliğine getirildi. Yavuz yaklaşık sekiz ay burada kalıp, Osmanlı düzenini bir ölçüde kurduktan sonra durumu şüpheli görülen bir kısım bey ve kadıları yanına alarak İstanbul'a döndü. Abbasi halifesi de daha önce İstanbul'a gönderilmişti. Mısır'da idarî görevlere getirilenlerin çocuk veya akrabalarından birer kişi de rehin olarak İstanbul'a getirilmişti. Memlûklü idarecilerin Osmanlı hükûmranlığına karşı itaatlerini kontrol altında tutmak için bir kaç alay asker ile bazı Osmanlı beyleri de burada bırakıldı.

Hayır Bey valiliği döneminde Memlûk kanun ve gelenekleri ile Osmanlı düzenini bir ölçüde birbirine uydurarak, fazla bir sorun çıkmadan Mısır'ı yönetti. Onun 1522'de ölümünün ardında yeni bir memlûk emri Mısır valiliğine getirilmedi, ikinci vezir Çoban Mustafa Paşa beylerbeyi olarak atandı. Yeni beylerbeyinin yavaş yavaş eski düzeni ortadan kaldırmaya çalışması üzerine, Osmanlı hakimiyetine henüz ısınamamış memlûk beyleri çeşitli isyanlar çıkardılar. Bu sırada veziriazamlığa getirilmediği için müteessir olarak Mısır Beylerbeyisi olan Hain Ahmed Paşa, burada müstakil bir devlet kurmak istediye de, yenicheriler tarafından öldürüldü.

Osmanlı düzeninin tam olarak kurulamaması üzerine İstanbul'dan Veziriazam Makbul/Maktul İbrahim Paşa bir grup devlet adamı ile beraber Mısır'a gönderildi. İbrahim Paşa durumu inceleyip, Mısır ileri gelenlerini ve halkı dinleyerek, sonradan çıkarılmış vergi ve angaryaları kaldırdı. Veziriazam yaptığı araştırmalar sonucunda Mısır'ın eski kanunlarını düzelterek, Mısır için yeni bir kanunnâme hazırladı ve bu kanun padişahın onayından geçtikten sonra yürürlüğe girdi. İbrahim Paşanın bu icraatı ile Mısır'da Osmanlı düzeni kurulabilmiştir.

♦ **Soru 5: Mısır'daki Osmanlı hakimiyeti ne şekildedir?**

Osmanlı İmparatorluğu, Mısır'da hakimiyetin tek bir grubun eline geçmemesi için bir denge siyaseti izlemeye çalıştı. Mısır'ın Osmanlılardan önceki hakimleri olan

memlûklere dokunulmamış, beylerbeyi ve yeniçerilerin Mısır'da tek başlarına hakimiyet sağlamlarının önüne geçebilmek için denge unsuru olarak kullanılmışlardır. Beylerbeyi, yeniçeriler, memlûkler ve Arap şeyhleri ile kadılar birbirlerine karşı kullanılarak, birisinin fazla nüfuz kazanıp, merkezi idareye karşı güçlenmesi önlenmeye çalışıldı.

İbrahim Paşanın kurduğu Osmanlı düzeni, XVI. yüzyıl sonlarından itibaren bozulmaya başladı. Nüfuzlarını artırmaya çalışan ve halktan, Memlûkler zamanında alınırken kaldırılmış olan eski vergileri almak isteyen memlûk beyleri çeşitli huzursuzluklar ve isyanlar çıkardılar. XVII. yüzyıl sonlarından itibaren iki büyük fırkaya (Kasimiyye ve Zulfikariyye) ayrılmış olan memlûkler, Mısır'da kendi gruplarının hakimiyetini kurmak için mücadele ediyorlardı. Bu iki grubun çekişmesi halkın sıkıntısını ve huzursuzlukları artırdı. Memlûklerin çeşitli kurumlarda kendileri lehine, kanunlara aykırı meydana getirdiği değişiklikler önlenemedi. Memlûk taifelerinin güçlenmesi Osmanlı merkezî idaresinin Mısır'daki konumunun zayıflamasına yol açtı. 1730'dan sonra ise Anadolu'da bir aile olan Kazdağlılar Mısır'da etkin bir duruma geldiler.

XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren memlûk beyleri, bölgede etkin olmaya başlayan Avrupalı güçlerin de yardımıyla, bağımsızlık için uğraşmaya başladılar. 1769-1773 yıllarında hakimiyeti eline geçiren Bulutkapan Ali Bey, Mısır ile İstanbul'un irtibatını dört yıl kesti. Ali Bey, Suriye ve Hicaz'ı da kendi hakimiyeti altına almaya çalıştı, İngiltere ve Fransa ile ticari, Rusya'yla askeri antlaşma-

lar yaptı. Bulutkapan Ali Bey, memlûk beyleri arasındaki çekişmeler kullanılarak 1773 yılında ortadan kaldırılmışsa da, Mısır'da durum düzelmedi. 1786'da Mısır'a gönderilen Cezayirli Hasan Paşa, asileri mağlup edip, bazı tedbirler almaya çalıştı. Ancak Rusya ile meydana gelen savaş yüzünden esaslı bir düzenleme yapamadan buradan ayrılması sebebiyle, ülkede Osmanlı düzeni tam olarak tesis edilemedi.

♦ **Soru 6: Napolyon'un Mısır seferi niçin başarısız oldu?**

XVIII. yüzyılda Fransa'nın Mısır'daki ticari çıkarları İngiltere'den daha fazlaydı. Fransızlar, İngilizlerin daha önce davranıp, Mısır'a hakim olmak istemelerinden çekiniyorlardı. Fransa'nın, Mısır'ı ele geçirme düşüncesi XVIII. yüzyıl boyunca tartışılmış, ancak Osmanlılar ile geleneksel dostluğun bozulmaması ve uygun bir fırsatın da ele geçmemesinden dolayı böyle bir teşebbüse geçilmemişti. Nihayet Napolyon, Talleyrand'ın da desteği ile 5 Mart 1798'de Mısır seferine karar verdi.

Dört yüz gemi ve otuz beş bin askerden oluşan Fransız ordusu 2 Temmuz'da İskenderiye'ye yanaştı. Fransızlar bu şehri rahatlıkla ele geçirdikten sonra, direnişi kırıp, 23 Temmuz'da Kahire'ye girdiler. Fransızlar, Mısır'da yayınladıkları beyannamede, kendilerini kurtarıcı ve İslâm dostu olarak niteliyorlardı. Fransa, Mısır'a kolay bir şekilde hakim olmuştu. Ancak bir müddet sonra işler tersine dönmeye başladı. İngiliz amirali Nelson'un Fran-

sız donanmasını 1 Ağustos'ta Abukır'da yok etmesi, Fransa'nın Mısır'a hakim olmasını engelleyen ilk darbeydi. Osmanlı İmparatorluğu ise ancak bir yıl kadar sonra, 1799'da buraya asker gönderebildi.

Mısır'da çıkan ayaklanmayı el-Ezher'i topa tutarak bastıran Bonaparte, Türk askerinin Mısır'a gelmesini önlemek için Suriye üzerine yürüdüysede, Akkâ önlerinde İngiliz donanmasından da yardım alan Cezzar Ahmed Paşaya mağlup olarak geri çekilmek zorunda kaldı. Ancak bu savaşın ardından İngiliz gemileri ile Abukır'a çıkan Osmanlı askerleri başarılı olamadılar, Napolyon burayı ele geçirdi. Bonaparte'ın Mısır'dan ayrılmasından sonra (22 Ağustos 1799) Fransızlar Kleber ve Menou'nun komutaları altında iki yıl daha burada kalmışlarsa da, 1801 Ağustos'unda son mevzileri de Türk ve İngiliz kuvvetleri tarafından ele geçirilince Mısır'dan tamamen çekildiler.

Napolyon'un bu seferinin iki ilginç yönü vardır. Birincisi Paris'te bulunan Osmanlı elçisi Moralı Seyyid Ali Efendi, Talleyrand tarafından kandırılması sebebiyle Fransızların, Mısır seferini İstanbul'a önceden bildirememiştir. Hatta Osmanlı elçisinin Fransızların, Mısır'a çıkmak gibi bir niyetinin olmadığı yönünde gönderdiği mektup, Mısır'ın işgal edildiği haberi ile aynı zamanda İstanbul'a ulaşmış, bunun üzerine III. Selim elçinin bu durumuna kızarak, mektubun özetlendiği belgenin üzerine "Ne eşsek herifmiş" yazmıştır. İkinci ilginç nokta ise şudur; Fransız donanması Akdeniz'de yol alırken bir taraftan da gemilerde kurulan matbaada Mısır ile ilgili kitaplar basılıyordu.

Fransızlar, askerlerle birlikte bilim adamlarını da Mısır'a götürüp, burasıyla ilgili bilimsel araştırmalar yaptırmışlardır. Napolyon, Kahire'de bir Mısır enstitüsü kurmuş ve burada yapılan çalışmalar 8 cilt hâlinde *Description de l'Egypte* adı altında neşredilmiştir.

♦ **Soru 7: Kavalalı Mehmed Ali Paşa kimdir ve Mısır'a nasıl hakim olmuştur?**

Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Konya'dan Drama Sancağı'na gidip yerleşmiş bir Türk ailesine mensuptur. Mehmed Ali Paşa, Mısır'ı Fransızlardan kurtarmak üzere gönderilen orduda bulunuyordu. Kavalalı, Napolyon'un Mısır'ı işgalinden dolayı büyük darbe yemiş memlûklerin bu durumundan yararlanıp, Mısır'daki çeşitli gruplar ile Osmanlı Devleti'ni birbirine karşı kullanarak, durumu kendi lehine geliştirdi. Zekâ ve kudreti sayesinde halkın sevgisini kazanıp, Mısır'daki Osmanlı valilerini birer birer bertaraf ederek, yönetimi fiilen eline geçirdi. Bu durum karşısında Osmanlı hükûmeti, vergiyi ödemek ve Hicaz'ı ele geçiren Vehhabileri tenkil etmek şartıyla, ona 1805 yılında Mısır valiliğini vermek zorunda kaldı. Ancak kısa bir müddet sonra, Kavalalı'nın memlûklerden daha tehlikeli olduğu anlaşıldı. Bâbiâli, onu başka bir yere vali yapıparak, uzaklaştırmak istediye de başarılı olamadı.

Mehmed Ali Paşa, 1807 yılında Mısır'ı işgal etmek isteyen İngilizleri durdurduğu gibi, uzun bir uğraştan sonra Mekke'yi işgal eden Vehhabilerin bu durumlarına da son verdi. Bu başarıları ona Hicaz ve Habeşistan valiliklerini

de kazandırdı. Bu arada memlûk beylerinin bir çoğunu da yok etmişti. Sudan'a yaptığı başarılı bir hareketin ardından buraya da hakim oldu. Yunan isyanı sırasında ise Osmanlı hükûmeti, Kavalalı'dan askeri yardım alarak, karşılığında Girit valiliğini verdi

Kavalalı Mehmed Ali Paşa bir Osmanlı valisi olmasına rağmen, müstakil bir hükümdar gibi hareket edip, Avrupalı devletlerle antlaşmalar yapıyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra kurduğu yeni sisteme göre yetiştirilmiş askerleri Rus savaşında erimiş ve donanması da Navarin'de yok edilmişti. Bu fırsatı değerlendiren Kavalalı, Suriye'yi ele geçirmek için harekete geçti ve Osmanlı kuvvetlerini mağlup eden ordusu Kütahya'ya kadar ilerledi. Bâbiâli, Ruslardan aldığı askeri yardım sayesinde onun daha fazla ilerlemesine mani olabildi. Mehmed Ali Paşa, Kütahya Antlaşması ile durumunu daha da güçlendirmişti. Ancak Mısır meselesinin ikinci safhasında İngilizlerin, Osmanlı İmparatorluğu'na yardımı üzerine Mısır'ı veraseten alıp Suriye, Hicaz ve Girit'i terk etmek zorunda kaldı

Kavalalı, emellerinin tamamını gerçekleştirememişse de, kurduğu hanedan 1945'e kadar Mısır'ı yönetmiştir. Mısır'ın ekonomik ve kültürel açıdan kalkınması için önemli faaliyetlerde bulundu. Fransızların yardımıyla birçok modern okul açıp, ordusunu yeni usullere göre yetiştirdi. Kavalalı'nın Fransa'dan getirdiği uzmanlar Osmanlı İmparatorluğu'na gelenlerden daha iyi askerlerdi. Mehmed Ali Paşa, iyi ücret ödeyerek getirttiği bu uzmanlar

sayesinde ordusunu Osmanlı İmparatorluğu'ndan daha ileri bir seviyeye getirmişti. Ayrıca Mısır'da tarımın gelişmesini sağlayıp, birçok imalathanenin açılmasını da sağladı. Onun zamanında kurulan Bulak Matbaası bastığı eserlerle, önemli bir kültür merkezi oldu.

♦ **Soru 8: Mısır, İngilizlerin eline nasıl geçti?**

1870'li yıllarda Mısır'da milliyetçilik rüzgârları yükselmeye başlamıştı. Mısırlı milliyetçiler, Hidiv İsmail Paşanın mali politikasını eleştiriyor, onu Avrupalıları tutmakla, Türk ve Çerkesleri, Mısırlıların zararına himaye etmekle suçluyorlardı. Mısır'ın borçlarından dolayı uygulamaya konan tasarruf politikası çerçevesinde ordu-
dan birçok subayın çıkarılması büyük bir tepki hareketinin doğmasına sebep oldu. Bu askerler Miralay Ahmed Arabi Paşa isimli bir subayın etrafında toplanarak, milli bir hareket meydana getirmek istediler. 1879'da İsmail Paşanın hidivlikten azlinden sonra, Fransız ve İngilizler'in Mısır üzerindeki tesirleri iyice arttı. Bu durum da ordu-
daki memnuniyetsizliğin çoğalmasına ve Arabi Paşanın nüfuzunu artırmasına sebep oldu.

Mahmut Sami ve Arabi Paşaların yabancı aleyhtarlığı ve orduda yeni bir düzenlemeye gitmek istemeleri üzerine, Bâbiâli'nin protestosuna rağmen İngiliz ve Fransızlar 1882 yılında harekete geçerek, İskenderiye'ye bir donanma yolladılar. Arabi Paşanın, İskenderiye'deki istihkâmları güçlendirmeye çalışması İngilizleri büsbütün kuşkulandırmış, basit bir hadise yüzünden İskenderiye'de

kanlı çatışmalar çıkmıştı. İngiltere, Bâbiâli'den Mısır'a asker göndermesini ve Arabi Paşayı asi ilan eden bir beyanname yayınlamasını istedi. Osmanlı hükümeti asker göndermeyi kabul etmişti, ancak beyannamenin neşrin-den sonra İngilizler önceki antlaşmaya yanaşmadılar. İskenderiye istihkâmlarından bazılarını istediler, bu talepleri kabul edilmeyince şehri top ateşine tutup, karaya asker çıkardılar. Arabi Paşanın ordusunu dağıtarak, onu esir aldılar. Arabi'yi, Seylan'a süren İngilizler kontrolü ellerine almışlardı. Mısır'ı fiilen işgal etmekle birlikte ülkedeki Osmanlı hükûmetine dokunmayıp, burada lüzum gördükleri müddetçe kalacaklarını ilan ettiler.

İngilizler, Mısır'ın Hindistan yolu üzerinde bulunmasından dolayı burada yerleşme ihtiyacını duyuyorlardı. Fransa'nın Cezayir ve Tunus'u işgal etmesi ve Süveyş kanalının açılmasından sonra, Mısır'ı ele geçirmek onlar için son derece önemli hale gelmişti. İngiltere, Osmanlıların Mısır'ın tahliyesi talebini çeşitli diplomatik usullerle reddedip, kabul edilemeyecek şartlar ileri sürerek, işgalini devam ettirdi. Fransa'nın gözünü Fas'a çevirmesiyle Mısır meselesinden uzaklaşması da, İngilizleri bu konuda rahatlatan bir faktör oldu.

♦ **Soru 9: İngiliz himayesinde Mısır Krallığı nasıl kuruldu?**

Mısır, İngiliz işgali altında Osmanlı padişahına tâbi bir hidiv tarafından yönetiliyordu. Ancak İngilizler yavaş yavaş Osmanlı devleti ile hidivlik arasındaki bağları zayıfla-

tıp, sadece şekli bir vaziyete soktular. Mısır'daki her mesele İngiliz baş konsolosunun tavsiyesiyle hallediliyordu. 1883-1907 yılları arasında baş konsolosluk yapan Lord Cromer, Mısır'ı adeta bir Roma valisi gibi yönetti. Fransa daha önce yapılan antlaşmalardaki hakkından dolayı bir müddet Mısır'ın bazı işlerine karışmışsa da, 1904'te iki devlet arasında yapılan antlaşmadan sonra İngiltere, Mısır'da tek başına kaldı. Osmanlılar, Kavalalı zamanında Mısır'a dahil edilmiş olan Sina yarımadasını almak için uğraştılar, ancak bunda da muvaffak olamadılar. Kavalalı Mehmed Ali Paşa döneminde, yine onun idaresine verilmiş olan Sudan'da da 1899'dan sonra İngiliz-Mısır hakimiyeti kuruktu ve Osmanlıların buradaki hakları dikkate alınmadı.

1. Dünya Savaşı başladığında Mısır hidiyi Abbas Hilmi Paşa, İstanbul'da bulunuyordu. İngilizler onun Mısır'a dönmesine müsaade etmediler. Bunun üzerine Mısır ve Sudan'da bir beyanname yayınlayan hidiv 32 yıllık işgalden kurtulmak için bir fırsat doğduğunu ilan etti. Ancak İngiltere çok önceden tedbirlerini aldığı için fazla etkili olmadı. Mısır'da 2 Kasım 1914'te örfi idare ilan edildi ve hidivin adı anılmaz oldu. İngiltere, Fransa ve Rusya'nın bazı çıkarlarını tanıma karşılığında Mısır'daki hakimiyetini onlara da tescil ettirdi. Ancak Mısır'ı doğrudan doğruya ilhak etmeyip, Osmanlı İmparatorluğu ile hukuki bağlantısını keserek, bir himaye yönetimi kurmakla yetindi. İngiltere, 18 Aralık 1914'te Mısır'ı himaye altına aldığını ilan etti. 1879 yılında azledilmiş olan Mısır hi-

divi İsmail Paşanın oğlu Hüseyin Kâmil Paşayı, 20 Aralık 1914'te "Melik" ünvanı ile Sudan'ın da bağlı bulunduğu Mısır tahtına geçirdi. Böylece İngiliz himayesinde bir Mısır Krallığı kurulmuş oluyordu.

♦ **Soru 10: Osmanlı Mısır'a, Mısır Osmanlı'ya ne katkıda bulundu?**

Osmanlı İmparatorluğu'nun Mısır'ı ele geçirmesi İstanbul'un fethi kadar, hatta belki de daha fazla önemlidir. Mısır'ın alınmasıyla Hindistan ticareti dolayısıyla buradan elde edilen gelirler, Osmanlıları ekonomik yönden güçlendirdi. Mısır'ın vergi gelirleri direkt olarak Osmanlı hazinesine gönderilmiştir. Portekizlilerin, Arabistan yarımadasında ilerlemeleri durduruldu ve bu sayede Hindistan'dan mal akışının önemli bir kısmı tekrar Osmanlı ülkesi üzerinden Avrupa'ya yapılmaya başlandı.

Memlûkler, Cidde'ye çıkarak, Mekke ve Medine'yi tehdit eden Portekizlileri durduramıyorlardı. Hindistan'dan gelen mallar da, Portekizliler sebebiyle azalmıştı. Bu durum Mısır'ın zenginliğinin sona ermesi demekti. Osmanlılar, Portekizlileri durdurarak, bu tehlikeyi ortadan kaldırdılar. Osmanlı yöneticileri zamanında Mısır'da, bilhassa Kahire'de yapılan imar faaliyetleri sayesinde şehirler gelişti. Kahire, XVIII. yüzyılda Abdurrahman Kethüda tarafından yeni baştan imar edilerek, bir Osmanlı şehri huyiyeti kazandı. Bugün dahi bu şahsın yaptırdığı birçok eser Kahire'yi süslemektedir.

♦ **Bibliyografya**

Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı*, Ankara 1945.

Abdel Hamid el-Batrk, "Mısır-Yemen Münasebetleri (1819-1840) ve İngilizler'in Kızıldeniz Politikasına Tesiri ", çev. M. Hanefi Kutluoğlu, *İlmî Araştırmalar*, sayı: 11 (İstanbul 2001), s. 141-149.

Kemal Beydilli, "Kaynarca'dan Yıkılışa", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, I, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1994, s. 88-89, 92-94.

Mustafa Cezar-Midhat Sertoğlu vd., *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, II, V-VI, İstanbul 1958-1972.

Atilla Çetin, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır Valiliği*, İstanbul 1998.

İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I, IV, İstanbul 1971-1972.

Halil Edhem, "Mısır Fethi Mukaddematına Aid Mühim Bir Vesika", *Türk Tarih-i Encümeni Mecmuası*, XII/19 (İstanbul 1928), s. 30-36

Feridun Emecen, "Kuruluş'tan Küçük Kaynarca'ya", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, I, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1994, s. 31-33.

———, "Cezzâr Ahmed Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, VII, 516-518.

Barbara Fleming, "Mısır Türk tarihçiliği Hakkında Notlar", *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, İstanbul 1979, s. 57-62.

Jane Hathaway, "Osmanlı Mısır'ında Memlûk Nostaljisi", *Osmanlı*, I (Ankara 1999), s. 308-315.

- , *Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları, Kazdağlıların Yükselişi*, çev. Nalan Özsoy, İstanbul 2002.
- , "Osmanlı Mısır'ında Yerli ve Askeri Unsurlar ve Yeniçeriler", *Türkler*, IX, ed. H. C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca, Ankara 2002, s. 173-182.
- P. M. Holt, "Mısır ve Bereketli Hilal'de Osmanlı Devletinin Son Devirleri", *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, I, çev. Kasım Turhan, İstanbul 1988, s. 381-398.
- , "Mısır Memlûklerinden "Bulut Kapan" Ali Bey", çev. Nesrin Morali, *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, sayı: 2 (Şubat 1979), s. 40-46.
- Nicolae Iorga, *Osmanlı Tarihi*, V, çev. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1948.
- J. H. Kramers, "Mısır", *İslam Ansiklopedisi*, VIII, 217-269.
- Muhammed H. Kutluoğlu, *The Egyptian Question (1831-1841)*, İstanbul 1998.
- Seyyid Muhammed es-Seyyid Mahmud, *XVI. Asırda Mısır Eyâleti*, İstanbul 1990.
- , "Mısır Eyaletinde Osmanlı Nizamının Kuruluşu", *Osmanlı*, I (Ankara 1999), s. 289-307.
- , "Osmanlı Askeriyesinde ve Askeri Tarihinde Mısır'ın Yeri", *Türkler*, IX, ed. H. C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca, Ankara 2002, s. 159-172.
- Robert Mantran, "Doğu Sorununun Başlangıçları", *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I, ed. R. Mantran, çev. Server Tanilli, İstanbul 1992, s. 27-57.

Timothy Mitchell *Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi*, çev. Zeynep Altok, İstanbul 2001.

G. Nassi, "1799 Akkâ Savunması ve Cezzâr Ahmet Paşa", *Tarih ve Toplum*, sayı: 82 (İstanbul 1990), s. 24-28.

Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu, Son Üçyüz Yıl- Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, çev. Belkis Çorapçı Dışbudak, İstanbul 1993.

Andre Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, çev. Ali Berktaş, İstanbul 1995.

———, *Yeniçerilerin Kahiresi*, çev. Alp Tümmertekin, İstanbul 1999.

Stanford J. Shaw-Ezel K. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I-II, çev. Mehmet Harmanacı, İstanbul 1982.

Şehabeddin Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Bonapart'ın Akkâ Muhasarası", *Tarih Dergisi*, sayı: 20 (İstanbul 1965), s. 1-20.

———, "II. Bâyezid Devrinde Çukurova'da Nüfûz Mücadelesi: İlk Osmanlı-Memlûklü Savaşları (1485-1491)", *Belleten*, sayı: 123 (Ankara 1967), s. 345-373.

———, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", *Tarih Dergisi*, sayı: 25 (İstanbul 1971), s. 1-38.

———, "Cezzâr'ın Mısır'daki Hayatı Hakkında Bir Araştırma", *Tarih Dergisi*, sayı: 26 (İstanbul 1972), s. 123-128.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, Ankara 1988.

- , "Başvekâlet Arşivinde Arşivi'nde Bonapart'ın Akkâ Muhasarasına Dair Bir Vekayinâme", *Tarih Semineri Dergisi*, II (İstanbul 1938), s. 3-31.
- , "Bonapart'ın Cezzâr Ahmed Paşa'ya Mektubu ve Akkâ Muhasarasına Dair Bir Değiş", *Belleten*, sayı: 111 (Ankara 1964), s. 451-457.
- Necmi Ülker, "XVIII. Yüzyılda Mısır ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın Mısır Seferi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX (İzmir 1994), s. 1-30.
- Micheal Winter, *Egyptian Society under Ottoman Rule 1517-1798*, London 1992.
- , "Osmanlı Yönetimi Sırasında Mısır Tarih Yazımında Osmanlılara Yaklaşımlar", *Osmanlı*, VII (Ankara 1999), s. 681-689.
- Kamaruzaman Yusoff, "XVI. Yüzyılda I. Selim ve Mısır Arasındaki İlişkiler", *Osmanlı*, I (Ankara 1999), s. 282-288.
- Muhammed Harb Abdulhamid Zanati, *Selim I'in Suriye ve Mısır Seferi Hakkında İbn İyas'ta Mevcut Haberlerin Selimnâmelerle Mukayesesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Doktora Tezi, İstanbul 1980.
- Süleyman Kızıltoprak, "II. Abdülhamit'in Mısır Sorununa Yaklaşımı ve İstanbul Konferansı", *Türkler*, XIII, ed. H. C. Güzel-K. Çiçek- S. Koca, Ankara 2002, s. 57-79.

OSMANLI HAKİMİYETİNDE KIBRIS

KIBRIS SEFERİ

♦ **Soru 1: Kıbrıs, Osmanlılar'dan önce
hangi milletlerin hakimiyetinde
kaldı?**

Çok eski çağlardan itibaren insanların yaşadığı Kıbrıs, çeşitli milletlerin elinde bulunduktan sonra, M.Ö. 59'da Roma'nın hakimiyetine girmişti. İmparatorluğun ikiye ayrılmasından sonra ise Bizans İmparatorluğu tarafından idare edildi. Müslümanlar'ın Kıbrıs'ı ilk fethetme teşebbüsleri Halife Hazreti Osman zamanında oldu. Suriye Valisi Muaviye'nin ısrarı ile yapılan bu sefer sonucunda, Kıbrıs vergiye bağlandı. Bu seferde, Hazreti Peygamber'in süt halası Ümmü Haram da şehid düştü. Türbesi bugün Kıbrıs Rum kesiminde, Larnaka şehrinin dışındadır ve Hala Sultan Tekkesi diye anılır. Osmanlı ge-

mileri Kıbrıs önlerinden geçerken bu türbeyi top atışlarıyla selamlarlardı.

Emeviler ve Abbasiler zamanında, Kıbrıs ele geçirmek için uğraşıldıysa da fethedilemedi, ancak vergiye bağlandı. Bizans ile Müslümanlar arasında muhtariyetini koruyan Kıbrıs, her iki devlete de vergi verdi. 1191'de İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard, Kıbrıs'ı ele geçirip, Templier şövalyelerine sattı. Kıbrıs onlardan da, 1193'te Lusignan hanedanına intikal etti. Bu hanedanın kurduğu Frank Krallığı ise 1489'a kadar sürdü. Venedikli Caterina Cornaro ile evlenen son Kıbrıs Kralı II. Jacques Gicomo'nun ölümünden sonra dünyaya gelen oğlunun bir yaşında ölmesi üzerine, Caterina bir süre tek başına Kıbrıs'ı idare ettiyse de, Venedik'in zorlaması üzerine 1489'da idareyi bırakmak zorunda kaldı. Venedik, Kıbrıs için Memlük Devleti'ne yılda 8.000 düka altını değerinde kumaş vergi olarak vermiştir.

♦ **Soru 2: Osmanlılar'ın Kıbrıs'ı alma sebepleri nelerdir?**

Osmanlı İmparatorluğu'nun, Memlük Devleti'ni ortadan kaldırmasının ardından, Venedik onlara verdiği Kıbrıs vergisini Osmanlılar'a ödemeye başlamış, Kanunî devrinde bu vergi 10 bin altına çıkmıştı. Osmanlılar, bu vergiyi Memlükler'de olduğu gibi kumaş biçiminde değil, nakit para olarak alıyordu. Doğu Akdeniz'de hakimiyet kuramaya başlayan Osmanlılar için Kıbrıs'ın Venedikliler'in elinde bulunması mahzurluydu. Mısır ile

Anadolu'nun güvenli bir şekilde irtibat kurmasına engel olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nun kıyılarının güvenliğini de tehdit etmekteydi. Kıbrıs'ta üslenen korsanların Osmanlı gemilerine verdiği zararlardan dolayı Osmanlılar defalarca Venedik'e bu durumun düzeltilmesi için müracaat etmişlerse de bir sonuç çıkmamıştı.

Bazı yazarlar, Kıbrıs'a sefer açılmasına II. Selim'in çevresinde bulunan Nakşa Dukası Yasef Nassi'nin padişaha, Kıbrıs'ın şaraplarını methetmesinin sebep olduğunu iddia ederler. Ancak bu görüş doğru değildir ve tarihçiler tarafından kabul edilmez. Osmanlılar'ın Doğu Akdeniz'e hakim olma süreci çerçevesinde Kıbrıs'ı bu yıllarda ele geçirmeye çalışmaları kaçınılmazdı. Nitekim 1569'da Fransa'yla çok kapsamlı bir kapitülasyon antlaşması imzalanması da, Kıbrıs'a sefer açıldığında batıda Osmanlılar aleyhine yürütülecek bir ittifakın gücünü azaltmak içindi.

Kıbrıs'a açılacak seferin tarihi ise Osmanlı İmparatorluğu'nun o dönemde yürüttüğü siyasete göre değil, devlet adamlarının padişah üzerindeki tesirlerine göre oldu. İmparatorluğun çok yakın gündeminde İspanya Müslümanları'na yardım ve Don-Volga kanalı projesi vardı. Sokollu Mehmed Paşa bunları ön planda tutmakta ve Kıbrıs'a yapılacak bir seferin batıda Osmanlı aleyhine bir ittifaka dönüşebileceğini ileri sürmekteydi. Ayrıca padişahı bu sefere teşvik eden Lala Mustafa Paşa, onun rakibiydi ve kazanacağı bir başarı ona veziriazamlık yolunu açabilirdi.

♦ **Soru 3: Ebussuud Efendi Kıbrıs seferi için nasıl bir fetva verdi?**

1570'de Mısır'dan şeker ve pirinç getiren bir geminin Kıbrıs'ta bannan korsanlar tarafından zapt edilmesi üzerine, Lala Mustafa Paşa'nın fikri galip gelerek, Kıbrıs seferine karar verildi. Devrin Şeyhülislamı Ebussuud Efendi de, bir zamanlar İslâm toprağı olan Kıbrıs'ın Hristiyanlar'ın eline geçmesiyle, buradaki mescid ve medreselerin harap olduğu ve bu beldenin tekrar Müslümanlar'ın eline geçmesinin İslâm âleminin lideri olan Osmanlılar'a düştüğü şeklinde bir fetva vererek, Kıbrıs seferine dinî cep-heden bir meşruiyet kazandırdı.

♦ **Soru 4: Kıbrıs seferi öncesinde neler oldu?**

Osmanlı İmparatorluğu, Kıbrıs seferi sırasında cep-henin genişlememesi için Avusturya ve İran ile ilişkile-rini iyi tutmaya gayret gösterdi. Venedik, Osmanlılar'ın donanmayı hazırlamasından, kendi üzerine bir sefer ha-zırlığına giriştiğinden şüphelenmekteydi. 13 Ekim 1569 gecesi Venedik'teki barut deposu infilak etti ve çıkan yan-gın tersaneye de zarar verdi. Batılı tarihçiler bu hadiseyi Türk casus teşkilatının bir eseri olarak gösterirler.

Venedikliler, Türkler'in hazırlıklarının kendi üzerle-rine olduğunu anlayınca, papanın aracılığı ile müttefik bulmak için harekete geçtiler. Alman İmparatoru Mak-similyan, Avusturya'nın Osmanlılar'la sulh içerisinde ol-masından dolayı ittifaka yanaşmadı. Fransa ise Osmanlı İmparatorluğu'yla olan ticari ilişkileri yüzünden Haçlı itti-

fakına katılmayıp, ayrıca Venedik'in aleyhine çalışıp, Alman prensliklerinin ittifaka katılmasını önledi. Venedik'le ittifaka sadece İspanya ve Papalık katıldı. Malta şövalyeleri ile bazı İtalyan prenslikleri de müttefikleri desteklediler.

Osmanlı yönetimi, bu ittifakı haber alınca Bosna Eyaleti'nin güney sancaklarını tahkim ettirip, donanmadaki gemi miktarını artırdı. Savaş ilân edilmeden Venedik'e bir elçi gönderildi. Osmanlı elçisi Kubad Çavuş, Kıbrıs ve Dalmaçya kıyılarında meydana gelen korsan saldırılarından devletinin şikayetini dile getirerek, sulhun devamı için Kıbrıs'ın kendilerine verilmesini istedi. Venedik senatosunun bu talebi reddetmesi üzerine iki devlet arasındaki sulh bozuldu ve Osmanlı kuvvetleri harekete geçti.

Kıbrıs'ın fethi için Lala Mustafa Paşa serdar, Piyale Paşa ise donanma komutanı tayin edildi. Sefer için görevlendirilen 300 civarında gemi ile 60 bin asker, 1570 yılının bahar aylarında üç grup hâlinde Kıbrıs üzerine hareket etti. Osmanlı kuvvetleri müttefik donanması adaya yardıma yetişmeden Kıbrıs'a çıkmıştı.

♦ **Soru 5: Kıbrıs seferi nasıl cereyan etti?**

İstanbul'dan hareket eden Osmanlı donanması Finike'ye yaklaşarak, burada bekleyen askerleri de alıp, Temmuz ayının başında Limasol Koyu'na demirledi. İlk olarak ele geçirilen yer bu koydaki Leftari Kalesi oldu. Donanmanın bir kısım gemileri çıkarmayı desteklerken, bir kısmı ise Girit tarafından gelebilecek düşman donanmasını bekliyordu.

Adaya ayak basılmasının ikinci haftası GİRNE fethedildi. Ardından adanın önemli merkezlerinden Lefkoşe kuşatıldı. Behram Paşa, Larnaka koyunda zahire ve cep-hane gemilerini muhafaza ederken, Piyale Paşa da denizden gelebilecek düşman kuvvetlerini bekliyordu. Bir kısım kuvvetler ise Magosa'nın dışarı ile irtibatını engellemek için görevlendirilmişti. Bu sırada Şam ve Halep eyaletlerinin askerleri de, adaya gelmişti. Lefkoşe'nin 50 günlük bir kuşatmanın ardından ele geçirilmesi üzerine, Baf ve Limasol kaleleri teslim oldu. Bunların ardından Osmanlılar tarafından Tuzla diye anılan Larnaka fethedildi. Adada ele geçirilemeyen tek önemli merkez olarak Magosa kalmıştı.

Lefkoşe'nin fethinden sonra ele geçen ganimet ve esirlerin bir kısmının yüklendiği Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa'nın kalyonu, esir bir kadının barut deposunu ateşlemesi üzerine, yanındaki iki gemi ile birlikte battı. Bu durum Magosa müdafilerinin morallerini yükselten bir unsur oldu.

Adanın son önemli mevki olan Magosa kuşatıldığında kış yaklaşmıştı. Kale bir tarafı deniz olduğu için Lefkoşe derecesinde sıkıştırılamıyordu. Muhasara sürerken Venedik gemileri, Magosa'ya mühimmat ve asker ikmalinde bulunmayı başardılar. Bahar geldiğinde Türk kuvvetleri şehri tekrar sıkıştırmaya başladı. Bir taraftan topçu ateşi sürerken, bir taraftan da kazılan lağım-larla kalenin surları tahrip edilmeye çalışılıyordu. Türk kuvvetlerinin bütün uğraşlarına rağmen, kale komutanı Marco-

Antonio Bragandino'nun çabaları ve kahramanlığı şehrin düşmesini engellemekteydi. Magosa'nın ikmal yollarının kesilmesi, şehrin daha fazla direnmesi imkânını ortadan kaldırıncı, kale 1 Ağustos 1571'de teslim olmaya karar verdi. On bir aydan beri muhasara edilen Magosa'nın zaptıyla Kıbrıs'ın fethi tamamlanıyordu.

Askerler silahları, şehir halkı da malları ile Magosa'yı terk edebilecek, kalanların da mal ve canlarına dokunulmayacaktı. Venedikliler de ellerinde bulunan Türk esirlerini iade edeceklerdi. Lala Mustafa Paşa, kale komutanına kahramanlığından dolayı büyük iltifat etmiş ve askerleri ile birlikte Girit'e Türk gemileriyle gitmelerini kabul etmişti. Ancak Bragandino'nun serdar ile ters konuşması, Türk esirlerin de antlaşmanın yapıldığı akşam öldürüldüğünün anlaşılması üzerine iki taraf arasındaki hava değişti. Lala Mustafa Paşa, Bragandino ile on Venedikli komutanı öldürttü, diğerlerini de esir etti.

♦ **Soru 6: Osmanlılar, nasıl bir Kıbrıs siyaseti izlediler?**

Kıbrıs'ın fethi tamamlanınca Lefkoşe merkezli bir beylerbeylik oluşturuldu. İlk beylerbeyi olarak da Muzaffer Paşa tayin edildi. Kıbrıs Beylerbeyliği Baf, Magosa, Girne, Alanya, İçel, Tarsus ve Trablusşam sancaklarından meydana gelmekteydi. Görüldüğü gibi sadece ada'nın kendisi değil, Anadolu ve Suriye'den de bazı yerler bir araya getirilerek, idari bir birim oluşturulmuştu. Ancak Trablusşam bir müddet sonra Kıbrıs Beylerbeyliği'nden

geri alındı. Adanın güvenliğini sağlamak için bırakılan 8 bin civarında askerin önemli bir kısmı kale muhafızı olarak örgütlenmişti.

Kıbrıs'ta fethi daimi kılmak için aşağıda teferruatlı olarak bahsedeceğimiz bir iskân siyaseti takip edilerek, önemli sayıda Türk Anadolu'dan getirilerek, buraya yerleştirildi. Bu işlemin tam tersi olarak da, savaş sırasında Venedikliler'e yardım eden 300 kişilik bir topluluk Antalya'ya iskân edildi. Savaş sırasında Osmanlılar'a yardım eten yerlerin ahalisine vergi kolaylıkları sağlandı. Örneğin Girne savaşı teslim olduğu için bazı vergilerden muaf tutulmuştu. Osmanlı saflarına geçen askerlerin bir kısmına imparatorluğun başka taraflarında tımar verildi, bir kısmı ise Kıbrıs'taki Osmanlı askeri teşkilatı içerisinde görevlendirildi.

Kıbrıs'ın fetihten sonra, nüfus ve gelir kaynaklarının sayımı demek olan tahriri yapıldı ve eyaletin gelir ve giderleri gösteren bütçesi hazırlandı. Kıbrıs'ta başlangıçta tımar sistemi uygulanmadı, ancak fetihten yaklaşık on yıl sonra adanın tekrar tahriri yapılarak, tımar sisteminin uygulanmasına geçildi. Adada bulunan asker sayısının fazlalığından gider, gelirden fazlaydı. Adanın önemli ürünleri ise şeker ve tuzdu.

Venedikliler'in bir köye sürdükleri Ortodoks baş piskopos buradan getirtilerek, Kıbrıs baş piskoposluğuna tayin edildi ve ona veziriazamın huzuruna çıkabilmek dahil, çeşitli imtiyazlar verildi. Kıbrıs'ta, Franklar zama-

nından beri uygulanan ahalinin mecburi ücretsiz çalıştırılması angaryası, bidat sayılarak kaldırıldı. Venedik'te bulunan küçük bir Kıbrıs kolonisinin adaya dönmesi de kabul edildi.

♦ **Soru 7: Kıbrıslı Türkler din değiştirmiş Rumlar mıdır?**

Kıbrıslı Rumlar, adada bulunan Türkler'in din değiştirmiş Rumlar olduğu iddiasını zaman zaman tekrarlarlar. Ancak yapılan tarihi araştırmalar Kıbrıs'taki Türkler'in fethin hemen ardından Anadolu'dan getirilerek yerleştirilen Anadolu Türkleri'nin torunları olduğunu göstermektedir. Osmanlı fetihlerinde, ilk dönemlerden itibaren fethin akabinde o bölgeye Türk nüfus getirilerek yerleştirilirdi. Kıbrıs'ta da bu yöntem uygulanmıştır.

Fethin sonrasında Kıbrıs'ta Türkler'in yerleşmesi için iki yıl vergi muafiyeti tanınmış ve Anadolu'da belirlenmiş bazı bölgelerden, on hanede bir hanenin zorla Kıbrıs'a yerleştirilmesi emri çıkarılmıştı. Adaya gönderilmek üzere Aksaray, Beyşehir, Seydişehir, Develi, Anduğu, Ürgüp, Niğde, Bor, Ilgın, İshaklı, (Sultandağı), Akşehir, Koçhisar ve Mersin'den 12 bin hanenin gönderilmesi planlanmıştı. Ancak ada iklimi Anadolu'lu Türkler tarafından beğenilmediği için 1572-1581 yılları arasında ancak 8 bin hane adaya gönderilebildi. Bu da yaklaşık 40 bin kişilik bir nüfusa tekabül eder. İskân edilen Türkler'in bir kısmı ise sonradan olumsuz ada şartlarından dolayı Anadolu'ya geri döndü. Kıbrıs'a Türkler'in iskânı daha sonraki yıl-

larda da sürdü ve XVII. yüzyılın sonları ile XVIII. yüzyılın başlarında çevreye zarar veren bazı aşiretler Kıbrıs'a yerleştirildi.

♦ **Soru 8: Venedik Kıbrıs'ın alınmasına nasıl cevap verdi?**

Venedik ve müttefikleri Kıbrıs'ın alınmasına engel olamamışlardı. Ancak Türkler'in elinde bulunan Afrika kıyılarında veya Osmanlı donanmasına sakdırmak için fırsat kollamaktaydılar. Kıbrıs'ın fethinin tamamlanmasının ardından Osmanlı donanmasına da, düşman gemilerinin vurulması emri verilmişti. İki donanma 7 Ekim 1571'de İnebahtı önlerinde karşılaştı. Savaş, Osmanlı donanmasının büyük bir mağlubiyeti ile sonuçlandı. Uluç (Kılıç) Ali Paşanın kurtardığı çok az sayıdaki geminin dışında bütün donanma imha olmuştu. Ancak müttefik donanması zaferlerinin meyvelerini toplayamadı. Kendi insan kayıplarının fazlalığından ve Osmanlı kıyılarında güvenli bir liman ele geçiremediklerinden dolayı İtalya'ya geri döndüler. İtalya'da, bu zafer büyük kutlamalara sebep oldu. Zafer anısına heykeller ve resimler yapıldı, Venedik'te 7 Ekim günü bayram ilan edildi.

♦ **Soru 9: Fetihden sonraki yıllarda Kıbrıs'ta neler yaşandı?**

XVII. yüzyıl sonlarından itibaren yerli Hristiyanlar ve dışarıdan gelen casuslar adada karışıklık çıkması için çaba göstermişler ve buradaki Osmanlı askerlerini de isyana

teşvik etmişlerdi. 1685 yılında bazı yeniçeri ağalarının başlattığı isyanı, İstanbul'dan gönderilen Frenk Mehmed Bey bastırmış, ancak onun Boyacıoğlu Ahmed tarafından öldürülmesi üzerine isyan daha da büyümüştü. Bu isyan Halepli Ahmed Paşanın gayretleri ile bastırılabilirdi.

1764 yılında Kıbrıs muhassılı Çil Osman Ağa kendisini padişaha şikayet eden bazı papazları öldürünce, halk sarayına saldırarak, onu ve on sekiz arkadaşını öldürüp, devlete ait malları yağmaladı. Devlet yeni görevliler göndererek, zararın karşılanmasını istemişti. Ancak isyan eden Rumların yanı sıra Türkler'den de para talep edilince bir kısım Türkler Dızdar Halil'in başkanlığında, Temmuz 1765'de ayaklandılar. İsyan, Anadolu'dan gönderilen askerler ile zorlukla bastırıldı. Halk da bir daha isyan etmeyeceğine dair birbirine kefil oldu.

1800'lü yılların başlarında misyonerler ve Etniki Eteryia Cemiyeti, Kıbrıslı Hristiyanları isyana teşvik ediyorlardı. 1821 yılında Kıbrıs muhassılı Küçük Mehmed Bey, Baş Piskopos Kybrianos ile Baf, Tuzla ve Girne metropolitlerinin isyan hazırlıklarına dair planlarını ele geçirince, durumu İstanbul'a bildirdi ve gelen ferman ile bu kişileri idam ettirdi. 1833 yılında ise mesleğinden atılmış olan Karpaslı bir papaz isyan etmeye kalktıysa da, kırk arkadaş ile birlikte öldürüldü.

Kıbrıs, 1832'de Kavalalı Mehmed Paşanın istilasına uğradı ve Mısır'a bağlandı. Ancak bu durum 1840'a kadar sürdü. Bu tarihten itibaren tekrar İstanbul'dan idare edilmeye başlandı.

♦ **Soru 10: Kıbrıs İngilizlerin eline nasıl geçti?**

İngiltere, Kıbrıs ile XIX. yüzyıl başlarından itibaren ilgilenmeye başlamıştı. Buradan sağlayacağı askeri ve siyasi çıkarları sebebiyle adayı ilhak için uygun bir fırsat kolluyordu. Bu fırsat Osmanlıların 1877-1878 savaşında Ruslara karşı mağlup olmaları ile birlikte karşlarına çıktı. Savaş sonunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın, Ruslara sağladığı avantajlı durum, başta İngiltere olmak üzere Avrupalı devletleri rahatsız etmişti. Bu durumu ortadan kaldırmak için Berlin'de toplanan yeni bir kongre ile önceki antlaşmanın şartları hafifletildi. Ancak İngiltere, Hindistan yolunu güvenlik altına almak için Kıbrıs'ı istiyordu. Bunun için Osmanlı İmparatorluğu'na bir teklifte bulundu. Rusya, Anadolu'da askeri bir harekâta girişirse İngiltere, Kıbrıs'ı askeri bir üs olarak kullanacak, eğer ileride Rusya, Batum, Kars ve Ardahan'ı Osmanlı İmparatorluğu'na terk ederse, İngiltere de Kıbrıs'ı geri verecekti. İngiltere'nin sıkıştırması üzerine Osmanlı Devleti bu isteği kabul etmek zorunda kaldı. 4 Haziran 1878'de imzalanan antlaşmaya göre İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'na Kıbrıs için yıllık 92 bin sterlin kira bedeli ödeyecekti.

♦ **Soru 11: Kıbrıs'ın İngiliz hakimiyetine girmesi nasıl karşılandı?**

İngiltere'nin zorlamayla Kıbrıs'ı alması, Osmanlı İmparatorluğu'nda bu ülkeye karşı olan itimadın sarsıl-

masına ve yerini bir güvensizliğin almasına sebep oldu. İngiltere de ise hükümetin destekçileri antlaşmayı memnuniyetle karşılayıp, daha fazla toprak alınabileceğinden şikâyet ederlerken, Liberaller durumu tenkit ettiler. Avrupa'da Almanya, İngiliz işgalini olumlu karşılarken, Avusturya tarafsız kaldı. Fransa ve İtalya ise olumsuz tepki gösterdiler.

Antlaşma üzerine adaya çıkan İngiliz kuvvetleri idareyi Türkler'den devr alıp, kendi bayraklarını çektiler. Kıbrıs'ın İngilizler tarafından işgal edildiği gün, Ortodoks başpiskoposu yaptığı konuşmada "Adanın Yunanistan'a ilhak edilmesine İngilizlerin yardım edeceğine inandığını " söylerken, Rum ahali de bu durumu Yunanistan'a katılmak için ilk adım olarak görüyordu. 1882 yılında Kıbrıs'ta, İngilizlerin Anayasada yaptığı değişiklikler Rumların enosis hayallerini artırıp, Rum-Türk çekişmesini başlattı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya savaşına girmesi üzerine İngiltere, Kıbrıs'ı doğrudan ilhak etti. Ertesi yıl Sırbistan'a, Bulgarlar tarafından saldırılması durumunda, bu ülkeye yardım etmesi şartıyla, Kıbrıs'ı Yunanistan'a vermeyi vaat etti, ancak Yunanlılar bu teklife yanaşmadılar. Lozan Antlaşması ile Kıbrıs'ın İngiltere'yeilhakı Türkiye tarafından kabul edildi ve ada İngiliz Krallığı'na bağlı müstemlekeler statüsüne girdi.

♦ **Bibliyografya**

Halil Fikret Alasya, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, Ankara 1977.

Hüseyin Algül, "Osmanlı Devrinde Kıbrıs Seferinin Manevi Cephesi ve Ebussuud Efendinin Seferle İlgili Fetvası", *Uludağ Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II/2 (Bursa 1987), s. 37-42.

Gülây Ögün Bezer, "Kıbrıs'ta İslâm Hakimiyeti ve Selçuklular Zamanında Kıbrıs ile Ticari İlişkileri", *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu*, (Ankara 1993), s.29-35.

Eşref Buharalı, "Kıbrıs'ta İlk Türkler veya Kıbrıs'ın Memlûk Hakimiyetine Girişi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı: 95 (İstanbul 1995), s. 82-120.

Nuri Çevikel, *Kıbrıs Eyâleti, Yönetim, Kilise, Ayan ve Halk (1750-1800)*, Gazimağusa 2000.

———, "Kıbrıs Eyâleti'nde Müslim-Gayrimüslim İlişkileri (1750-1800)", *Osmanlı*, IV (Ankara 1999), s. 428-437.

Şenol Çelik, "Kıbrıs Seferi Sonrasında Kıbrıs Adası ile İçel Kıyılarının Korunmasına Yönelik Çalışmalar ve Hristiyan Korsanların Buralara Saldırıları", *Journal for Cypriot Studies*, IV/3 (Gazimağusa 1998), s. 289-301.

———, "Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs Seferi'ndeki Asker ve Zahire Naklinde İçel Sancağı'nın Rolü", *İkinci Ulus-*

- lararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 24-27 Kasım 1998, (Gazi Magosa 1999), s. 107-129.*
- Kemal Çiçek-Abdullah Saydam, *Kıbrıs'tan Kafkasya'ya Osmanlı Dünyası'nda Siyaset, Adalet ve Raiyet, Trabzon 1999.*
- İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, II, IV, İstanbul 1971-1972.*
- Besim Darkot, "Kıbrıs", *İslam Ansiklopedisi, VI, 672-676.*
- Recep Dündar, "Kıbrıs'ın Fethi ve İskânı", *Osmanlı, IV (Ankara 1999), s. 632-648.*
- Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi, yay. Haz. Ali Ahmetbeyoğlu-Erhan Afyoncu, İstanbul 2001.*
- Feridun Emecen, "Kuruluş'tan Küçük Kaynarca'ya", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, I, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1994, s. 41-42.*
- M. Akif Erdoğan, "Beyşehir ve Seydişehir Kazalarından Kıbrıs Adasına Sürülmüş Aileler", *Tarih İncelemeleri Dergisi, XI (İzmir 1996), s. 9-66.*
- , "Kıbrıs Adası'nın 1831 Tarihli Bir Osmanlı Nüfus Sayımı", *Tarih İncelemeleri Dergisi, XII (İzmir 1997), s. 81-93.*
- Mehmet Ersan, "Wilbrand von Oldenburg Seyehatnâmesine Göre XIII. yüzyılın Başlarında Kıbrıs", *Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, III (İzmir 1999), s. 75-80.*

Ahmet C. Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler*, I-II, Kıbrıs 1994.

Turan Gökçe, "1572 Yılında İç-İl Sancağı'ndan Sürülüp Kıbrıs'ta İskân Edilen Âileler", *Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, II (İzmir 1998), s. 1-78.

———, "1572-73 Yıllarında Kıbrıs'ta İskân Edilmek Üzere Karaman ve Rûm Vilâyetlerinden Sürülen Âileler", *Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, III (İzmir 1999), s. 9-74.

Şükrü S. Gürel, *Kıbrıs Tarihi*, I-II, İstanbul 1985.

Nicolae Iorga, *Osmanlı Tarihi*, V, çev. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1948.

İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 24-27 Kasım 1998, Gazi Magosa 1999.

Halil İnalcık vd., *Kıbrıs ve Türkler*, Ankara 1964.

Halil İnalcık, "Kıbrıs Tarihi'nin Ana Meseleleri", *Türk Kültürü*, sayı: 4 (Ankara 1963), s. 31-36.

Ronald C. Jennings, *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World*, New York 1993.

Behset Karaca, "XVI. Asırda Teke Yöresinden Kıbrıs'a Yapılan Sürgünler", *Osmanlı*, IV (Ankara 1999), s. 649-652.

Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969), Ankara 1971.

Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu, Ankara 1993.

Kıbrıs Seferi (1570-1571), Ankara 1971.

Cengiz Orhonlu, "Osmanlı Türklerinin Kıbrıs'a Yerleşmeleri 1570-1580", *TTOK Belleteni*, sayı: 323 (İstanbul 1974), s. 19-24.

Ali Efdal Özkul, *Kıbrıs Adasının Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2002.

Osmanlı İdaresinde Kıbrıs, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayını, Ankara 2000.

Halil Sahillioğlu, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın İlk Mali Yılı Bütçesi", *Belgeler*, IV/7-8 (Ankara 1967), s. 1-34.

Vehbi Zeki Serter, *Osmanlılar Döneminde Kıbrıs'ta Türk Adaleti (1571-1878)*", *Kongresi*, III/1 (Ankara 2002), s. 217-246.

Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, III, VI, İstanbul 1959-1972.

—, "Kıbrıs Konusunda Osmanlı-İngiliz Münasebetleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı: 3 (İstanbul 1967), s.73-75.

Stanford J. Shaw-Ezel K. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I-II, çev. Mehmet Harmanacı, İstanbul 1982.

Seyit Solak, *1571'den Günümüze Kıbrıs Türk Yönetimleri*, Lefkoşa 1989.

1000 Soruda Osmanlı İmparatorluğu 5

Salahi R. Sonyel, "İngiliz Dışişleri Bakanlığı Belgelerine Göre Osmanlı Padişahı II. Abdulhamit 48 Saat İçinde Kıbrıs'ı İngilizlere Nasıl Kiraladı", *Belleten*, sayı: 168 (Ankara 1978), s. 725-741.

Şehabeddin Tekindağ, *Fatih'den III. Murad'a Kadar Osmanlı Tarihi (1451-1574)*, Ders Notları, İstanbul 1977.

Osman Turan, "Kıbrıs Tarihi Üzerinde Çalışmalar I, Orta Çağlarda Türkiye-Kıbrıs Münasebetleri", *Belleten*, sayı 110 (İstanbul 1964), s. 209-227.

Rifat Uçarol, *Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Antlaşması*, İstanbul 1978.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, Ankara 1988.

———, "Kıbrıs Fethi ile Lepant (İnebahtı) Muharebesi Sırasında Türk Devletiyle Venedik ve Müttefiklerinin Faaliyetine Dair Bazı Hazine-i Evrak Kayıtları", *Türkiyat Mecmuası*, III (İstanbul 1935), s. 257-292.

Nasim Zia, *Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçışı ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi*, Ankara 1975.

1000 SORUDA
OSMANLI
İMPARATORLUGU
—5—